

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
Hadmérnöki Doktori Iskola

Tóth István mk. ezredes

Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

**Prof. Em. Dr. Ungvár Gyula nyá. mk. altábornagy,
az MTA doktora**

Budapest, 2011

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	4
A probléma tudományos megfogalmazása	12
Munkahipotézisek	12
Kutatási célok	13
Kutatási módszerek	14
Az értekezés szerkezete	15
1. OROSZORSZÁG BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁNAK ALAKULÁSA 1992-TŐL NAPJAINKIG, FEJLŐDÉSÉNEK VÁRHATÓ TENDENCIÁI AZ ELKÖVETKEZŐ ÉVTIZEDBEN.....	17
1.1. Oroszország biztonságpolitikájának fejlődéstörténete.....	18
1.2. A Katonai Doktrína változásai.....	22
1.3. A Külpolitikai Koncepció fejlődéstörténete.....	26
1.4. A jelenleg érvényes hivatalos (irányadó) biztonság- és védelem- politikai dokumentumok tartalma, azok értelmezése.....	29
1.4.1. Külpolitikai Koncepció 2008.....	29
1.4.2. Oroszország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig.....	33
1.4.3. Katonai Doktrína 2010.....	36
1.4.4. Az orosz fegyveres erők szerkezeti reformja.....	42
1.5. Következtetések.....	44
2. AZ OROSZ HADIIPAR ÁTALAKULÁSA, SZERKEZETVÁLTÁSA	48
2.1. A hadiipar struktúrájának átalakulása (periodizálás).....	51
– privatizáció, holdingok létrejötte, állami szerepvállalás és kontroll	
2.1.1. Az orosz hadiipar Jelcin elnök időszakában (1992–1999).....	51
2.1.2. Az orosz hadiipar Putyin elnök időszakában (2000–2007).....	54
2.1.3. Az orosz hadiipar Medvegyev elnök időszakában (2008 óta).....	57
2.2. A tulajdonosi viszonyok változása a hadiipari komplexumban (HIK).....	62
2.3. A biztonságpolitikai változások közvetlen hatása a hadiipar.....	70
struktúrájára, termékszerkezetére (kölségvetési források bemutatása)	
2.3.1. Állami megrendelések.....	69
2.3.2. Fegyverexport.....	74
2.3.3. Oroszország és a NATO-tagországok haditechnikai együttműködése...83	
2.3.4. Fegyverimport.....	94

2.4. A hadiipar fejlődésének lehetséges irányai 2020-ig	95
2.5. Összegzés.....	98
3. AZ OROSZ HADIIPARI FEJLESZTÉSEK EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A MAGYAR HONVÉDSÉG HADITECHNIKAI FEJLESZTÉSÉBEN	101
3.1. A Magyar Honvédség feladatainak megváltozása, a prioritásokhoz rendelt haditechnikai fejlesztési elképzelések.....	103
3.2. A Magyar Honvédségben rendszeresített szovjet-orosz eredetű haditechnikai eszközök, korszerűsítésük és fejlesztésük lehetőségei ...	105
3.2.1. Szárazföldi csapatok	106
3.2.2. Légierő	106
3.3. Az orosz fél bevonásával, kétoldalú együttműködés keretében folytatható haditechnikai, fegyverzeti fejlesztések és korszerűsítések..	108
3.3.1. A Magyar Honvédségben rendszeresített haditechnikai eszközök fejlesztése, korszerűsítése.....	112
3.3.2. A rendszerből kivont eszközök (inkurrencia) visszavásárlása vagy közös értékesítése, megsemmisítésében való együttműködés....	114
3.3.3. Új orosz haditechnikai eszközök beszerzése és az együttműködés kiszélesítése a haditechnikai kutatás-fejlesztésben.....	115
3.3.4. Magyar fejlesztésű katonai rendeltetésű eszközök-berendezések vagy technológiák értékesítése az orosz piacon.....	117
3.4. Következtetések.....	117
ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK.....	120
BEFEJEZÉS.....	123
ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	125
AJÁNLÁSOK AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLHATÓSÁGÁRA.....	126
A TOVÁBBI KUTATÁSOK LEHETSÉGES IRÁNYAI.....	127
FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE.....	128
Internetforrások.....	131
Diagramok, táblázatok és térképvázlatok jegyzéke.....	132
A szerző publikációs jegyzéke.....	134
Előadások, konferenciák	134

BEVEZETÉS

Az egyént, az embereket és az általuk alkotott közösségek fizikai létét és a társadalmi-gazdasági fejlődés különböző szintjein létrehozott értékeit számtalan veszély fenyegette, fenyegeti. A veszélyforrások egy jól körülhatárolható része a kiszámíthatatlan természeti katasztrófák körébe tartozik. A másik jelentős rész azonban az egyik legősibb veszélyforrást, embertársaink ellenséges magatartását foglalja magába, akik erővel kényszeríthetnek saját érdekeink alárendelésére, a tulajdonukat képező értékeink elvételére, megszerzésére, szélsőséges esetben pedig akár életünkre is törhetnek.

A biztonság ősidőktől az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet, de a biztonság iránti igény soha nem önmagában, hanem mindig a fenyegetettségre történő reagálásként jelenik meg. A fenyegetés irányát tekintve eredhet országon belül – bűnözés, terrorista szervezetek akciói, szélsőséges vallási vagy etnikai csoportok erőszakos megnyilvánulásai stb. –, és lehet országon kívüli, a honvédelem feladatkörét érintő külső agresszió (különböző okok miatt végrehajtott fegyveres támadás az adott ország ellen, vagy más, az ország működését akadályozó és állampolgárainak életét, megsemmisítését célzó gyakorlati lépések). A **biztonságpolitika** az adott állam biztonságának garantálására szolgáló eszközök komplex rendszere, amely a többirányú veszélyeztetettséget összefogottan kezeli.

Minden nemzet legalapvetőbb érdeke, legfontosabb értéke saját fizikai-biológiai létének megőrzése. Az értékek fontossági sorrendjében ez után a történelmileg megszerzett (elfoglalt) terület (területi sérthetetlenség) védelme következik, s ezt követi az államok politikai függetlenségére való törekvése, annak kivívása után pedig megőrzése. Az értékek mentén megfogalmazott nemzeti érdekeket (külpolitikai, gazdasági és katonai) a biztonságpolitikában jelenítik meg a politikai döntéshozók, s ennek megvalósításához rendelik a szükséges anyagi és humán erőforrásokat.

A társadalmi szervezethez fejlődésével – a nagycsaládok, nemzetségek, nemzetek, majd államok, birodalmak és azok szövetségi rendszerré alakulásával – a védelmi feladatokat a társadalmi munkamegosztásban elkülönült, arra speciálisan felkészített és felszerelt csoportok (fegyveres kísérők, majd hivatásos és verbuvált katonák, hűbéres, zsoldos, népfelkelő, vagy állandó hadseregek) látják el. A védelmi feladatok végzésének ezen elkülönült módja már feltételezi a védelmi szervezetek ellátásának szükségességét és egyben lehetőségét, mely lehetőség a gazdasági fejlettség függvényében alakul. **A gazdaság a védelem alapja**, amelynek ereje a gazdaság teljesítőképességének függvényében alakulhat. A

védelem, a katonai erő a biztonságpolitika legősibb dimenziója. Az adott népcsoport, nemzet által megszerzett, általuk benépesített földterület és az ott élők fizikai védelmének legfontosabb eszköze évszázadokon keresztül a katonai erő volt. Pusztá léte, demonstrációja befolyásolja (bátorít vagy elrettent) más államok magatartását, azonban a katonai erő önmagában – kellő gazdasági háttér nélkül – hosszú távon nem elegendő a nemzeti érdekek érvényre juttatásához. A védelem érdekében az adott közösség (ország, országok csoportja) egyesíti, koordinálja erőfeszítéseit, megtermelt anyagi javainak (jólétének) egy részéről kész lemondani, ezáltal a védelmi tevékenység közgazdasági értelemben kollektív jószágnak nevezhető.¹ A mai megfogalmazás szerint a GDP² bizonyos százalékát védelmi célokra, a fegyveres erők fenntartására fordítja a társadalom, azaz leegyszerűsítve biztosítási szerződést köt önmagával a társadalom a vélelmezhető kockázatok (fenyegetések, veszélyek) hatásainak elkerülése, illetve esetleges bekövetkezésük esetén ezek csökkentése érdekében. Az állam által biztosított speciális szolgáltatásból, a védelemből a társadalom valamennyi tagja fogyaszt vagy élvez előnyeit – eltérő mértékben, közvetve vagy közvetlenül –, abból egységes volta miatt senkit kizárni nem lehet.

Minden szuverén állam kiemelt figyelmet fordít biztonságának megőrzésére, területi szuverenitásának fenntartására és állampolgárainak fizikai védelmére, s ennek érdekében a geopolitikai helyzetére, történelmi hagyományaira és gazdasági lehetőségeire épülő biztonságpolitikát érvényesít és fegyveres erőt tart fenn.

A 20. század utolsó évtizedében a nemzetközi életben bekövetkezett kardinális társadalmi-politikai és katonai változások (a hidegháború végét jelentő kétpólusú világrend és a Varsói Szerződés (VSZ) felbomlásával a NATO³–VSZ szembenállás megszűnésével) a szocialista világrendszer és ezen belül az ideológiai alapon mesterségesen létrehozott „Szovjet Birodalom” szétesését eredményezték, melynek nyomán új, vagy a történelemben egykoron már létező nemzetállamok jöttek létre. A magát a Szovjetunió jogutódjává nyilvánító és nemzetközileg is elismert Oroszországi Föderációnak (OF) az elmúlt közel két évtizedben számos, a biztonságát érintő kihívással kellett szembenéznie, s ennek teljes vagy részleges ismeretében meghatározni biztonságpolitikájának alapelveit, prioritásait, az érdekérvényesítéshez szükséges komplex eszközrendszerét. A rendkívül bonyolult és összetett feladat megoldására egy dinamikusan változó, kiszámíthatatlan külső és belső feltételrendszer közepette tett kísérletet az orosz politikai elit, s ez a folyamat – a biztonságpolitikai helyzet

¹ Turák–Fodor–Nógrádi–Király: *A védelemgazdaságtan makrofolyamatai*. Tankönyv. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Védelemgazdasági Tanszék, Budapest, 2003. 34. o.

² GDP – Gross Domestic Product (Nemzeti össztermék).

³ NATO – North Atlantic Treaty Organization (Észak-atlanti Szerződés Szervezete).

állandó változása miatt – ma is tart. Az orosz állam vezetőinek a legtöbb fejfájást a biztonságpolitikai elvek és az ország gazdasági lehetőségeinek összhangba hozása, a gazdaság szerkezetének átalakítása mellett teljesítőképességének növelése, és a szovjet időkből örökölt szociális-egészségügyi rendszer fenntarthatósága okozta. Miközben, minimális társadalmi megrázkódtatásokkal számolva, az ország szempontjából elvárható és szükséges biztonság (külső fenyegetésekkel szemben a nukleáris elrettentés, a belső társadalmi stabilitást veszélyeztető vallási/etnikai alapú szeparatista mozgalmak felszámolására a reguláris haderő és a belügyi csapatok bevetése) fenntartásához is elő kellett teremteni az anyagi forrásokat.

A Szovjetunió felbomlása szétzilálta a magas fokon integrált tudományos-kutató-gazdasági-termelői kapcsolatrendszert és ezzel együtt a szovjet hadiipart is, amely sok tekintetben – ha nagy áldozatok árán is – hosszú ideig egyenrangú vetélytársa tudott lenni az amerikainak. A jogutód orosz állam határain belül maradt tudományos-kutató és termelői bázison lényegében újra létre kellett hozni, működő- és versenyképesé formálni az ország hadiiparát. A cári Oroszország, majd a Szovjetunió hatalmas földrajzi méretei, felbecsülhetetlen természeti kincsei és jelentős humán kapacitásai (tudományos kutató-fejlesztő bázisa és nagyszámú hadiipari létesítménye) birtokában újkori történelme során szinte mindig saját erőforrásaira támaszkodott. Önálló hadiipara a haderő- és fegyvernemeket képes volt ellátni saját fejlesztésű haditechnikai eszközökkel, hadfelszereléssel. A Szovjetunió fennmaradásáért és az általa képviselt társadalmi-morális értékek elterjesztéséért folytatott küzdelemben – lényegében egész története során – a fegyveres erőkre, az ehhez szorosan kapcsolódó hadiiparra a politikai vezetés mindig kiemelt figyelmet fordított, s ebből következően megkülönböztetett szerepükkel számolt, amihez a szükséges anyagi forrásokat a legnehezebb időkben is biztosította. A militarizált szovjet társadalomban a hadiipart mindig is a szovjet gazdaság húzóágazatának tekintették, és ennek háttérében a tudományos kutatóintézetek széles hálózata működött. Az összefoglaló néven **hadiipari komplexumként (HIK)** nevezett gazdasági–tudományos–katonai konglomerátum elsősorban a politikai és katonai célok eléréséhez szükséges új, a feltételezett ellenség fegyveres erőiben rendszeresítettnél korszerűbb, hatékonyabb fegyverrendszerek, fegyverzetek és technológiák fejlesztésén munkálkodott. A Szovjetunió szétesése ezt a hadiipari komplexumot rendítette meg igazán, s az egykoron jól működő és szakosított hadiipari termelőegységek, tudományos kutatóintézetek számos eleme hirtelen a „közelkülföld”⁴-höz szakadt, sok esetben megbénítva vagy veszélyeztetve az ország biztonságát, az orosz fegyveres erők ellátását, a tervezett

⁴ „Közelkülföld” – az orosz politikai közgondolkodásban meghonosodott egyszerűsített jelölése Oroszország befolyási övezetébe sorolt egykori szovjet tagköztársaságok térségének.

fejlesztések és korszerűsítések végrehajtását. A Szovjetunió hatalmas fegyvergyártó potenciáljának egy jelentős része Ukrajnában maradt. Az Oroszországi Föderáció és Ukrajna megállapodott az atomfegyverek, a Fekete-tengeri flotta, az államadósság és egyéb jogi-gazdasági problémák megosztásában, megoldásában. De nem állapodtak meg a hadiipari termelés és export koordinálásában!⁵ Még a hadászati rakétacsapatok ellátásában is keletkeztek apróbb zavarok, de magában az irányításukban az eddig napvilágra került adatok, információk szerint az átmeneti időszakban (1992–1995) sem alakult ki vészhelyzet, pedig ettől sok nyugati katonai szakértő és politikus is joggal tartott.⁶

Az önálló Oroszország csaknem teljes első évtizedét – a Borisz Jelcin nevével fémjelzett időszak (1992–1999) –, a totalitárius rendszerből a demokratikus társadalommá történő átalakulás⁷ időszakát leginkább a gazdasági visszaesés és stagnálás, a belső szeparatista (etnikai/vallási alapú) mozgalmak erősödő térnyerése, és Oroszország önmeghatározásához kapcsolódó dokumentumok (Nemzeti Biztonsági Koncepció, Katonai Doktrína, Külpolitikai Koncepció) kiérlelése, kidolgozása jellemezte. Ennek ismeretében kerültek megfogalmazásra a fegyveres erők fejlesztésének prioritásai, s a részükre meghatározott feladatok alapján azok megvalósításához nélkülözhetetlen irányítási-vezetési struktúrák és fegyverrendszerbeli, hadfelszerelési igények. Ebből volt levezethető a kizárólagosan állami tulajdonban lévő stratégiai jelentőségű hadiipari vállalatok számára, hogy milyen eszközöket, milyen mennyiségben állítsanak elő a különböző haderőnemek és fegyvernemek számára, szem előtt tartva a hadiipari export lehetőségét a hagyományosan versenyképes haditechnikai eszközök területén. A hadiipar Oroszországban mindig is a gazdaság technikai és technológiai húzóágazata volt, s az napjainkban is, ahol az állami tulajdon meghatározó, és az állam irányító-ellenőrző szerepe maradéktalanul érvényesül.

Oroszország újkori történelme során jelentős társadalmi–gazdasági megrázkódtatásokon, és ennek következtében a mai napig ható értékrendváltozáson ment keresztül, azonban ennek mélysége és időtartama a közel háromnegyed évszázados (a marx-lenini ideológián alapuló) társadalmi berendezkedéssel való gyors szakítás és az ország földrajzi kiterjedése, társadalmi-etnikai szerkezete, valamint lakosságának mennyisége miatt jelentősen nagyobb méretű volt, mint a kelet-európai országok többségében. A nemzetközi

⁵ Ébert László: *Egy nagyhatalom – Oroszország – szabályozási, ellenőrzési rendszere a fegyvergyártás és kereskedelem területén*. Logisztikai Szemle 2005/1. szám 130-131. o.

⁶ Tsyppkin Mikhail: *Russian politics, policy-making and American missile defence*. International Affairs 85. sz., 2009/4. sz. 783. o.

⁷ Tömösváry Zsigmond – Dr. Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999. 17. o.

szintéren a Szovjetunió jogutódjaként fellépő Oroszországot a kétpólusú világrendszer megszűntével már csak katonai értelemben (nukleáris támadóeszközeinek nagy száma miatt) tekintették világhatalomnak, és minden más vonatkozásban csak regionális hatalomként tudta érdekeit érvényesíteni. A gyökeresen megváltozott geopolitikai környezetben a mindenkori orosz politikai elit és állami vezetés egységesen az egyik legfőbb célkitűzésének a nagyhatalmi szerep visszaszerzését tekintette, amelyre értékelésük szerint csak gazdasági befolyásuk ismételt megteremtésével, nukleáris csapásmérő és védelmi képességük megerősítésével, valamint az ország belső stabilitásának, biztonságának fenntartásával van reális esélyük.

A hadiipar gyorsított fejlesztésével és innovatív termelésének felfuttatásával az orosz politikai elit kettős célt követett és követ:

- a hadiipari export növelésével a keletkező bevételekből kellő anyagi forrásokat biztosítani a katonai célú kutatásokhoz, fejlesztésekhez és a gyártási kapacitásoknak az ország fegyveres erői ellátásához szükséges szintre emeléséhez;
- az ország védelme érdekében a kor színvonalán álló legkorszerűbb irányítási-vezetési rendszerek, fegyverrendszerek és fegyverzetek folyamatos rendszerbe állítása, és a már korábban rendszeresített haditechnikai eszközök hatásvöelö, költségkímélö korszerüsítésé.

Az új Oroszország második elnökének, Vlagyimir Putyin elnöknek a korszakát (2000–2007) általánosságban a gazdasági felemelkedés, a belső stabilitás, és ennek következtében Oroszország nemzetközi tekintélyének, politikai és gazdasági befolyásának erősödése jellemezte.⁸ Az, hogy Oroszország a nemzetközi politika alakításának immáron megkerülhetetlen szereplőjévé vált (amit legmarkánsabban a G8⁹-tagsága is bizonyít), számos körülmény „szerencsés” egybeesésével magyarázható:

1. A New-York-i World Trade Centre (WTC) elleni terrortámadás (2001. szeptember 11.) okán az Oroszországi Föderáció (OF) és az Amerikai Egyesült Államok (USA) újból egymásra találtak, és közös harcot indítottak a terrorizmus minden megnyilvánulási formája ellen.¹⁰ Ennek margóján az USA nagyobb toleranciával Oroszország belső

⁸ Dr. Deák János vezérezredes – Dr. Szternák György ezredes: *Az orosz geopolitikai gondolkodás megváltozásának tükrözödése az új katonai doktrína tervezetében*. Felderítö Szemle 2007/2. szám 9. o.

⁹ A világ gazdaságilag legfejlettebb 7 országa + Oroszország vezetőinek tanácskozási fóruma.

¹⁰ Fartisev V.I.: *Poszlednyij sansz Putyina – Szugyba Rossziji v 21. veke*. Moszkva „Vecse” Könyvkiadó, 2004. 257. o.

- ügyeként kezeli a csecsenföldi (észak-kaukázusi) helyzet konszolidálása érdekében tett orosz erőfeszítéseket, a szélsőséges muzulmán csoportok elleni harcot;
2. Az iraki diktátor Szaddam Husszein rezsimjének megdöntése nyomán és a dinamikusan fejlődő ázsiai gazdaságok (Kína, India) fokozódó energiaigénye miatt a szénhidrogén energiahordozók világpiaci ára az elmúlt nyolc évben rendkívüli, a várakozásokat messze felülmúló mértékben emelkedett, s ennek következtében Oroszország olyan jelentős extraprofit bevételekre tett szert, amelynek köszönhetően idő előtt rendezhette államadósságát a „Párizsi klubbal” és a Világbankkal szemben, valamint jelentős valutatartalékokat halmozhatott fel. (2008 tavaszán már megközelítette az 500 milliárd USD-t, a pénzügyi-gazdasági válság következtében ez ugyan apadásnak indult, de a 2009. évi átmeneti visszaesést (436 mrd. USD – 2009. 12. 31.¹¹) követően 2011 márciusára már elérte az 504,5 milliárd USD-t.¹² Jelenleg Kína és Japán után a harmadik legnagyobb valutatartalékkal rendelkező ország);
 3. Az amerikai gazdaság szerény mértékű fejlődése a 2000–2007 években, és az amerikai valuta látványos meggyengülése az euróval szemben azt eredményezte, hogy Oroszország a pénzügyi befektetők számára különösen vonzóvá (politikai stabilitás, hatalmas nyersanyag-tartalékok) vált, s ez vélhetően tartósan növekedési pályán fogja tartani az orosz gazdaságot.

Az orosz gazdaság megerősödése (1. sz. diagram) következtében a hadiipari szektor is jól érzékelhető struktúraváltáson (a stratégia ágazatokban az állam tulajdonosi szerepének megőrzése mellett) ment keresztül. A katonai kiadások nominális (2. sz. diagram)¹³ emelkedése és a GDP-hez viszonyított részarányának kezdeti növekedése, majd enyhe visszaesése és ezen a szinten történő stagnálása (3. sz. diagram) eredményeként jól érzékelhetően emelkedett az állami megrendelések volumene, évről-évre valamennyi haderőnemnél nő a rendszeresített új és korszerűsített haditechnikai eszközök száma, és gyors ütemben emelkedik az orosz fegyverexport (2007-ben meghaladta a 7,5 mrd. USD-t, 2010-ben pedig elérte a 10 mrd. USD-t¹⁴).

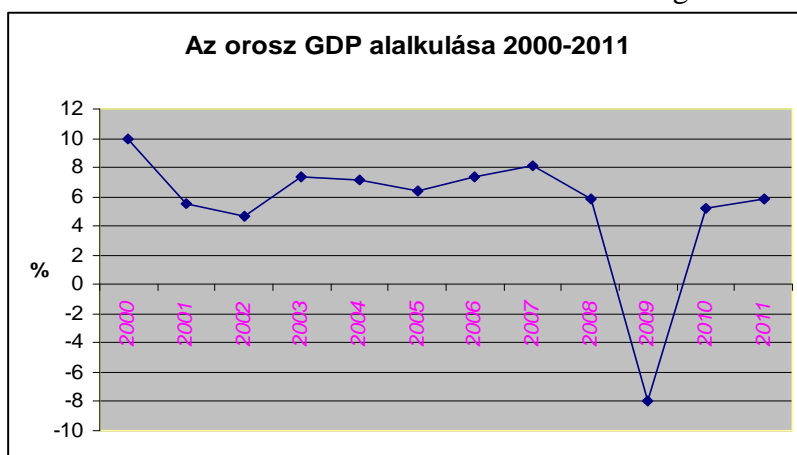
¹¹ <http://www.imf.org/external/np/sta/ir/rus/eng/currus.htm> – letöltve 2010.01.25.

¹² <http://www.cbr.ru/eng/pwe.aspx?file=/> – letöltve 2011.03.31.

¹³ Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek létszáma mintegy 20%-kal alacsonyabb az amerikainál, a rendelkezésére álló költségvetési források azonban az USA katonai költségvetésének csupán 6,3%-át teszik ki. Ennek következtében az egy katonára vetített katonai kiadások az USA-ban 190 000 USD, Németországban 94 000 USD, Törökországban 12 700 USD és Oroszországban 3800 USD. (Klein Margerete: *Russlands Militaerpotential zwischen Grossmachanspruch und Wirklichkeit*. 26. o., SWP-Studie)

¹⁴ VPK (Vojenno-Promislenij Kurjer) hetilap 2010/50. szám – megjelent 2010.12.22.

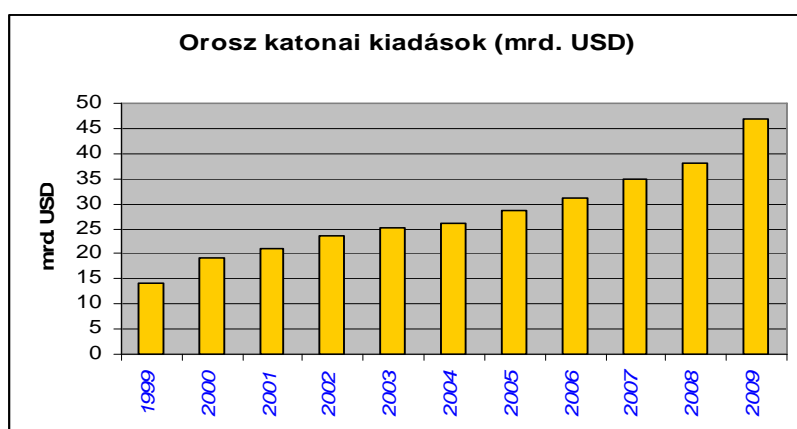
1.sz. diagram

Forrás: Világbank¹⁶

Év	%
2000	10,00
2001	5,90
2002	4,70
2003	7,35
2004	7,14
2005	6,40
2006	7,70
2007	8,10
2008	5,90
2009	-7,90
2010	prog.5,2 ¹⁶
2011	prog.5,8 ¹⁵

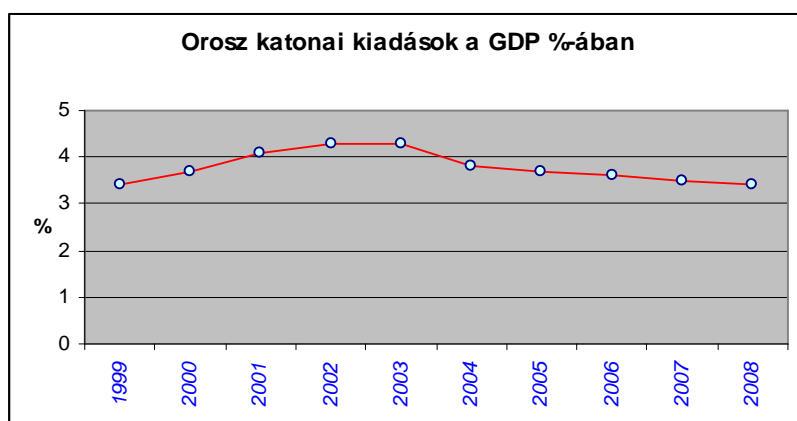
2.sz. diagram

Forrás: SIPRI Évkönyv 2009¹⁷, 235. o.

Év	mrđ. USD
1999	14,0
2000	19,1
2001	21,2
2002	23,6
2003	25,1
2004	26,1
2005	28,5
2006	31,2
2007	34,8
2008	38,2
2009	46,8

3.sz. diagram

Forrás: SIPRI Évkönyv 2009, 242. o.

Év	%
1999	3,4
2000	3,7
2001	4,1
2002	4,3
2003	4,3
2004	3,8
2005	3,7
2006	3,6
2007	3,5
2008	3,4

¹⁵ <http://english.pravda.ru/business/finance/> – letöltve 2010.03.26.

¹⁶ A Világbank adatai alapján, <http://www.worldbank.org/> – letöltve 2010.03.24.

¹⁷ SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 2009 – Oxford University Press, 2009.

A nemzetközi fegyverkereskedelemben Oroszország visszaszerezte azt a pozícióját (jelenleg az USA után a második legnagyobb fegyverexportőr), amit egykoron a Szovjetunió birtokolt. Bár a világpolitikában végbe ment változások következtében az orosz haditechnika – elsősorban a kelet-európai országok NATO-hoz történt csatlakozása következtében – számos ország piacáról kiszorult, de versenyképes termékeivel, kedvező fizetési kondíciók biztosításával és viszonylagosan alacsony áraival újakra is sikerült betörnie. A korábban leszállított szovjet-orosz haditechnikai eszközök vonatkozásában az eredeti orosz gyártók, vagy az erre szakosodott jogutód vállalatok kiemelt figyelmet fordítanak az eszközök korszerűsítésére, a garanciális szolgáltatásaik kiterjesztésére, és olyan fizetési konstrukciókat ajánlanak az érintetteknek, amely legalább középtávon (8–10 év) kifizetődővé teheti az adott haditechnikai eszközök rendszerben tartását.

Exportorientáltsága miatt a hadiipari ágazatnak rugalmasabbá kellett válnia, hogy a világ fejlett országai hadiiparának haditechnikai és technológiai szintjéhez felzárkózva az exportbevételekből finanszírozni tudja a hadiipari komplexum tudományos kutató-fejlesztő és termelő tevékenységét, illetve az orosz fegyveres erők korszerű eszközökkel történő ellátását.

A Magyar Köztársaság jelenleg hatályos **Nemzeti Biztonsági Stratégiája (NBS)**¹⁸, **Külcsoportati Stratégiája (KKS)**¹⁹ és **Nemzeti Katonai Stratégiája (NKS)**²⁰ az orosz nemzetbiztonsági alapidokumentumokban megfogalmazottakhoz közel hasonló globális problémákat és veszélyforrásokat jelöl meg, s ezek ismeretében kiemelt kérdés a magyar haderő feladatorientált, a jelenlegi és a jövőbeni biztonsági kihívásokhoz igazodó haditechnikai, fegyverzeti fejlesztése.

A Magyar Honvédség (MH) szárazföldi csapatainál és légierejénél rendszeresített fegyverzet és haditechnikai eszközök többsége változatlanul szovjet-orosz eredetű, melyek hadrafoghatósága, rendszerben tartása korszerűsítéssel és üzemeltetési idejük meghosszabbításával biztosítható. Hazánk védelmével, valamint a NATO-n belül vállalt kötelezettségeink és a nemzetközi békefenntartáshoz kapcsolódó katonai szerepvállalásaink teljesítése a rendelkezésre álló humán és szűkös anyagi erőforrások racionális felhasználását teszi szükségessé. Az összetett feladat egyik fontos szegmense a haditechnikai oldal, a fegyverzeti rendszereket és elemeiket egykoron előállító országokkal (jogutódaikkal) történő együttműködés megőrzése, illetve gazdasági alapon való bevonásuk, tendereztetésük haditechnikai eszközeink korszerűsítése, NATO-kompatibilis átalakítása és/vagy lecserélése érdekében.

¹⁸ http://www.hm.gov.hu/hirek/kozlemenyek/a_magyar_koztarsasag_nemzeti_biztonsagi_strategiája – 3., 4. o.

¹⁹ http://www.mfa.gov.hu/kum/ku/bal/Kulpolitikank/kulcsoportati_strategia/ – 5. o.

²⁰ http://www.hm.gov.hu/miniszterium/nemzeti_katonai_strategia_-_kormanyhatározat/ – 2., 3., 4. o.

A PROBLÉMA TUDOMÁNYOS MEGFOGALMAZÁSA

1. **Oroszország biztonság- és védelempolitikai dokumentumai** (kiemelten a külpolitikai koncepciókban, a nemzeti biztonsági koncepciókban és a katonai doktrínákban bekövetkezett változások) **jelentős hatást gyakoroltak és gyakorolnak** ma is az orosz fegyveres erők szerkezetére, alkalmazási elveire és a részükre meghatározott feladatok végrehajtásához szükséges **haditechnikai eszközök fejlesztésére**. A hatályos nemzetbiztonsági dokumentumok közép- és hosszú távú prioritásai a fegyveres erők gyorsütemű átfegyverzését igénylik. A kérdés: mennyiben képes az orosz hadiipar megújulni, teljesíteni a fegyveres erők igényeit?
2. A rendszerváltozás következtében átalakult az orosz hadiipar szerkezete. Vajon **képes volt-e a hadiipari komplexum alkalmazkodni** a nemzeti haderő megváltozott haditechnikai fejlesztési, beszerzési igényeihez és a nemzetközi fegyverkereskedelem trendjeihez? Hogyan alakulnak majd a „Biztonságpolitika – Gazdaság – Haderő” háromszög működésének összefüggései (kölsönhatásai) Oroszországban, s ezek hatására **a hadiipari komplexum milyen irányú fejlődésével lehet számolni?**
3. Mi jellemzi Oroszország haditechnikai együttműködését a NATO-val és a szövetség egyes tagállamaival, melyek az együttműködés fejlődésének lehetséges irányai? **Milyen lehetőségeket, előnyöket tud biztosítani, vagy milyen kockázatokkal járhat az orosz féllel szükségszerűen folytatandó haditechnikai együttműködés a magyar fél számára** a Magyar Honvédség haditechnikai eszközparkjának fenntartásához, korszerűsítéséhez és fejlesztéséhez, a nemzeti feladatok és a szövetségi kötelezettségek teljesítéséhez?

MUNKAHIPOTÉZISEK

1. A Szovjetunió jogutódjaként Oroszország a világpolitika megkerülhetetlen, meghatározó szereplője kíván lenni, azaz nagyhatalmi (szuperhatalmi) státuszának visszaállítására törekszik. A jelenlegi egypólusú, az USA dominanciájú világrenddel szemben **Oroszország a többpólusú nemzetközi biztonsági rendszer megteremtését preferálja**. Az orosz vezetés értékelése szerint ezen célok elérését az ország atomhatalmi státusza és gazdasági-nyersanyag potenciálja is lehetővé teszik.

2. **Az orosz hadiipari komplexum fejlesztése kulcsfontosságú** a biztonságpolitikai dokumentumokban meghatározott célok megvalósítása szempontjából, ezért az orosz vezetés megkülönböztetett figyelmet fordít az ehhez szükséges anyagi, tudományos-technikai háttér biztosítására. Az orosz fegyveres erők haditechnikai fejlesztését biztosító **állami megrendelések** folyamatos bővülése és a **nemzetközi fegyverpiacon tapasztalt fokozott kereslet** az orosz haditechnikai eszközök és fegyverzet iránt **tartósan növekedési pályán fogják tartani az orosz hadiipart.**

3. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői korszerű eszközökkel történő ellátását bizonyos fegyvernemi szegmensekben az orosz hadiipar technikai és technológia lemaradása miatt nem lesz képes biztosítani, de vannak olyan speciális területek is, ahol a nyugati országok igénylik az orosz csúcstechnológiához való hozzáférést. **A kölcsönös egymásrautaltság a jövőben mélyíteni fogja a fejlett iparral rendelkező országok és Oroszország haditechnikai együttműködését,** a politikai kapcsolatokat, amelyek **hozzájárulhatnak a regionális és globális biztonság, a bizalom erősödéséhez.**

4. A nemzetközi trendekhez igazodva a **Magyar Honvédség jelenleg rendszeresített fegyverzetének fenntartása, fejlesztése és korszerűsítése érdekében** – gazdaságossági, hatékonysági és üzemeltetési megfontolásokból – **szükségszerű a haditechnikai együttműködést fejleszteni az orosz féllel,** melynek gazdasági és politikai hozadéka előnyös lehet a Magyar Köztársaság számára.

KUTATÁSI CÉLOK

1. Részleteiben **áttekinteni, elemezni** Oroszország biztonságpolitikájának változását a Szovjetunió szétesését követően kidolgozott nemzetbiztonsági dokumentumok fejlődéstörténete alapján, **külön kiemelve** a vonatkozó hatályos dokumentumok megállapításait, és az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőivel, azok haditechnikai eszközeivel szemben támasztott követelményeket.
2. **Megvizsgálni** az orosz hadiipari komplexum átalakulását és a különböző nemzetbiztonsági dokumentumok hatását az orosz hadiipar struktúrájára, tulajdonosi viszonyaira, az általa előállított haditechnikai eszközök, fegyverzetek szerkezetére és fejlesztésük lehetőségeire. **Elemezni és értékelni** az orosz hadiipar jelenlegi helyzetét jellemző állapotokat (termelői

és humán erőforrások, tudományos-kutatói potenciál), s ennek ismeretében **felvázolni** fejlődésének jövőképét. Ezzel összefüggésben **bemutatni** az orosz hadiipar, mint a gazdaság húzóágazatának exportlehetőségeit, **Oroszország** és a **NATO-tagállamok** közötti haditechnikai együttműködés perspektíváit, melyben mindinkább előtérbe kerül a korszerű haditechnikai eszközök és technológiai orosz importja.

3. A Magyar Honvédség tervezett alkalmazásának, feladatainak és az ehhez rendelendő haditechnikai eszközparkjának ismeretében **elemezni**, hogy milyen szovjet-orosz eredetű eszközök rendszerben tartásával lehet számolni közép- és hosszú távon. **Feltárni** azokat a lehetőségeket és kockázatokat, amelyek az orosz féllel folytatandó szükségzerű együttműködés jelenthet az MH haditechnikai eszközeinek hadrafoghatósága, országvédelmi és szövetségesi kötelezettségeink teljesítése szempontjából. **Megvizsgálni** és **javaslatokat megfogalmazni**, hogy a fölöslegessé váló, az inkurrenciába tartozó eszközök, felszerelések felszámolása, értékesítése, valamint adott haditechnikai eszközök esetében a közös kutatás-fejlesztés milyen költségkímélő megoldásokat, alternatívákat kínálhat a honvédelmi tárca vezetésének a magyar-orosz haditechnikai együttműködés keretében.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

1. A kutatási célok elérését szolgáló **szakirodalom tanulmányozása**, különösen az orosz nemzetbiztonsági dokumentumok, s ezen belül a biztonságpolitikai koncepciók változásának – 1992-től napjainkig – **elemzése, rendszerezése**, hatásuk vizsgálata a katonai doktrína fejlődésére és ennek megjelenése a fegyveres erők fejlesztését célzó programok tartalmában.
2. Az orosz hadiipar szerkezetváltását kiváltó okok, körülmények **feltárása**, a biztonságpolitika és a hadiipar kölcsönhatásán alapuló kapcsolatrendszer vizsgálata, a változások tendenciáinak **bemutatása és prognosztizálása** az elkövetkező évtizedre.
3. Oroszország és az egyes NATO-tagállamok haditechnikai együttműködésének **összehasonlítása**, a kölcsönösen előnyös együttműködési formák és lehetőségek biztonságpolitikai, gazdasági és tudományos aspektusainak **nyomon követése**.
4. A Magyar Honvédség hadfelszerelés-fejlesztési lehetőségeinek **logikai elemzése**, a nemzetközi együttműködés, s ezen belül az orosz féllel folytatandó haditechnikai

együtműködés (K+F) keretében megvalósítható költséghatékony fejlesztések, beszerzések felvázolása, valamint ezen együtműködés **kockázatelemzése**.

5. A fentiek elérését szolgáló, a témakörrel kapcsolatos konferenciákon, fórumokon való **részvétel**, szakértőkkel történő **konzultációk**.

AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE

A választott témát a bevezető és befejező részek mellett három fejezetben dolgozom fel.

Bevezetés

Indokolom a választott téma aktualitását és fontosságát, megvilágítom a „Biztonságpolitika – Gazdaság – Haderő” kölcsönhatásait, összefüggéseit történelmi és nemzetközi megközelítésből, valamint az orosz állam működése szempontjából. Vázaolom a védelemgazdaság-hadiipar szerepét a haderő igényeinek kielégítésében, illetve bemutatom a honvédelmet, mint gazdasági tevékenységet.

1. Oroszország biztonságpolitikájának alakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái az elkövetkező évtizedben

A fejezetben meghatározásra kerül az orosz biztonságpolitika hivatalos értelmezése és struktúrájának felépítése, továbbá az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikájának alakításában meghatározó szerepet betöltő dokumentumok – Nemzeti Biztonsági Koncepció, Külpolitikai Koncepció és Katonai Doktrína – fejlődéstörténete. Külön alfejezetben elemzem és értékelem a jelenleg hatályos biztonságpolitikai dokumentumok tartalmát, és azokban a hadiipari komplexum és a haderő fejlesztésére vonatkozó általános célkitűzéseket, részletes feladatokat.

2. Az orosz hadiipar átalakulása, szerkezetváltása

A fejezetben áttekintem az egykori Szovjetunió hadiipari komplexuma Oroszországban megmaradt bázisának fejlesztése érdekében a különböző elnöki ciklusokban hozott döntéseket, az ezekhez kapcsolódó programok prioritásait és eredményeit. A fejezet fontos része a hadiipari komplexum tulajdonosi viszonyaiban bekövetkezett változások hatásainak és az állam ellenőrző szerepének bemutatása, értékelése. Az orosz hadiipar exportorientáltságára tekintettel részleteiben megvizsgálom Oroszországnak a nemzetközi fegyverkereskedelemben elfoglalt helyét, kapcsolatrendszerének sajátosságait, együtműködését a NATO-tagállamokkal, az orosz fegyverimport főbb jellemzőit és perspektivikus területeit.

3. Az orosz hadiipari fejlesztések eredményeinek hasznosítási lehetőségei a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében

Az értekezés ezen részében bemutatom a Magyar Honvédségnél jelenleg rendszeresített szovjet-orosz eredetű haditechnikai eszközöket és további rendszerben tartásuk lehetőségeit. A magyar–orosz haditechnikai együttműködés eddigi tartalmát feltárva felvázolom a jövőbeni együttműködés lehetséges területeit, s ezzel összefüggésben elemzem azokat az előnyöket és kockázatokat, amelyekkel az együttműködés során a magyar félnek érdemes vagy szükséges számolnia.

Összegzett következtetéseim alapján a **Befejezésben** megfogalmazom az új tudományos eredményeimet és ajánlásokat teszek az értekezés felhasználhatóságára.

Az értekezéssel kapcsolatos kutatómunkát 2011. március 31-én zártam le.

1. OROSZORSZÁG BIZTONSÁGPOLITIKÁJÁNAK ALAKULÁSA 1992-TŐL NAPJAINKIG, FEJLŐDÉSÉNEK VÁRHATÓ TENDENCIÁI AZ ELKÖVETKEZŐ ÉVTIZEDBEN

A **biztonságpolitika, mint fogalom** az orosz hivatalos meghatározás szerint az állam, a kormány és hivatalai (ügynökségei), a társadalmi és más szervezetek által foganatosítandó **aktív cselekvések összessége** az ország érdekeinek védelme érdekében külföldi és belföldi fenyegetések bekövetkezése esetén. **Ezek a cselekvések magukban foglalják** a fenyegetések időbeni felfedését és azonosítását, a nemzeti érdekek biztosítása érdekében teendő feladatokat: a fegyveres erők, a nemzetbiztonság szempontjából létfontosságú eszközök és rendszerek fejlesztését, végezetül a rendelkezésre álló források mozgósítását, és ezen források felhasználásának rendjét.

Oroszország a Szovjetunió 1991. december végén történt felbomlása után minden tekintetben az egykori nagyhatalom jogutódjának deklarálta önmagát, és az orosz politikai-katonai elit határozott meggyőződése volt, hogy a volt szovjet tagköztársaságok szabad akaratából létrehozott **Független Államok Közössége (FÁK)** – ha jóval lazább intézményi formában, egyfajta pseudo-konföderációként – végül is a Szovjetunióra emlékeztető politikai–gazdasági–társadalmi szövetség irányába fog fejlődni. Azt feltételezték, hogy Oroszország a FÁK-on belül természetes dominanciával fog rendelkezni, köszönhetően gazdasági és katonai potenciáljának, amelyek révén képes a többi tagállam részére is a biztonságot (a legszélesebb értelemben véve) szavatolni. Csaknem valamennyi FÁK-tagállam (pl. Ukrajna, Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia) – az orosz elvárásokkal ellentétben – a nemzeti öntudat és a függetlenség érzésétől megittasodva hozzáfogott az államiság egyik legfontosabb attribútumának tekintett saját nemzeti fegyveres erők létrehozásához. Ennek egyenes következménye volt az az igény, amely az önálló (független) biztonságpolitika iránt fogalmazódott meg. A palackból „kiszabadult szellem” végül 1992 tavaszán Oroszországot is arra ösztönözte, hogy a radikálisan megváltozott geopolitikai–geostratégiai helyzetben hezitálás nélkül hozzáfogjon saját fegyveres erői kialakításához és a védelmi minisztérium megteremtéséhez, definiálva annak struktúráját, feladatait, helyét és szerepét az új viszonyok közepette. Fontos körülmény volt továbbá, hogy a marxista-leninista ideológia megszűnt az állam ideológiai rendszerének elvi alapjául szolgálni, így a száműzése után átalakult hatalmi struktúra, a demokratizálódó államirányítási rendszer és az új gazdasági berendezkedés szükségessé tették az ország biztonsága szempontjából meghatározó új elvrendszer

kidolgozását, a biztonságpolitika fogalomkörébe tartozó irányadó dokumentumok kidolgozását.

A biztonságpolitika a jelenlegi orosz értelmezés szerint magában foglalja az állam mindazon katonai, diplomáciai, jogi (nemzetközi és hazai), információs, gazdasági és egyéb eszközeit, amelyek lehetővé teszik az állam stratégiai céljainak elérését.²¹ Az eszközrendszert a **Nemzeti Biztonsági Konceptió (NBK)**, az állam legfőbb stratégiai dokumentuma tartalmazza. Az NBK-ből levezethetők az ágazati doktrínák és koncepciók, amelyek közül kiemelt figyelmet kívánok fordítani a „Katonai Doktrína” és a „Külpolitikai Konceptió” tartalmi változásaira.

A nemzetbiztonság fogalmi struktúrája

(A szerző saját összeállítása)

1.1. Oroszország biztonságpolitikájának fejlődéstörténete

A Szovjetunió szétesését követően kezdetben sem Jelcin elnöknek, sem pedig az orosz törvényhozásnak és a kormánynak nem volt világos, egyértelmű elképzelése arról, hogy Oroszország biztonságpolitikájának milyen irányba kell mutatnia. Azonosuljon-e Oroszország a FÁK-on belül elképzelt vezető szerepével és megpróbálja a FÁK térségének érdekeit felvállalva meghatározni biztonsági érdekeit, vagy válasszon egy teljesen önálló és független irányvonalat, kizárólagosan az orosz nemzeti érdekeket szem előtt tartva?

A különböző politikai érdekcsoportok eltérő érdekei, a társadalmi békét veszélyeztető belső problémák, gazdasági és egyéb gondok miatt Jelcin és környezete nem rendelkezett kellő vízióval a biztonságpolitika kérdésében, ezért nem is történtek érdemi lépések ezen a területen. Egyedüli, a helyes irányba mutató, s talán az időnyerést is szolgáló döntés volt,

²¹ Manyilov Valerij L.: *Vojennaja Bezopasznoszty Rossziji*. Moszkva, Probel könyvkiadó, 2000. 165. o.

hogyan az államfő 1992. március 5-én kiadott rendeletével létrehozta az Oroszországi Föderáció (OF) **Nemzeti Biztonsági Tanácsát (NBT)**, amelynek feladatául szabta a bel- és külföldi vonatkozású biztonsági problémák gondozását. Az új NBT feladatkörébe utalta Jelcin elnök a biztonsági stratégia kidolgozását is, azonban a koncepcionális építkezés helyett legelőször a válság küszöbén álló fegyveres erőket érintő elnöki rendelet „Az Orosz Fegyveres Erőkről és a Védelmi Minisztériumról” készült el (1992. május 7.).²² Az NBT 1992 nyarán megtartott első ülésén feladatait rangsorolva abszolút prioritásként jelölte meg a **Nemzeti Biztonsági Koncepció (NBK)** kidolgozását, de csak 1994 júliusában hozza létre az NBK-tervezet kidolgozására hivatott bizottságot.

Az 1993-ban elfogadott új alkotmány az államfő felelősségi körébe utalta a nemzetbiztonsági politikát, ezzel a parlament megfosztotta korábbi szerepétől, hogy biztonságpolitikai dokumentumokat véleményezzen és törvénybe iktasson. Az elnöknek többé nem kellett konszenzusra törekednie a parlamenttel, biztonságpolitikai kérdésekben szabad kezdet és nagyobb felelősséget kapott. Az NBK kidolgozásánál különösen nagy kihívásnak tekintették, hogy a kommunista ideológia felszámolásával keletkezett politikai vákumot olyan ideológiával töltsék meg, aminek nemzetegyesítő, -összetartó ereje van. Az NBK kimunkálásáról hozott döntés időpontjától (1992 nyara) számítva azonban még öt és fél évnek kellett elteltetnie, hogy Borisz Jelcin elnök rendeletével életbe léptethesse (1997. december 17.) Oroszország első biztonságpolitikai dokumentumát az NBK-t. A tervezettnél jóval tovább elhúzódó NBK szövegnorma-összeállítás valószínűsíthetően az alábbi okokra vezethető vissza:

(a.) az 1992–1997 közötti időszakot a belső és külső instabilitás jellemezte (az előbbire példa az elnök és a törvényhozás viszonyában kiélesedő konfliktus, ami 1993 szeptemberében–októberében nyílt fegyveres összetűzésekhez vezetett Moszkvában, valamint az első csecsenföldi háború (1994-1996)²³, illetve polgárháborúk sora a FÁK-államokban – Moldova, Grúzia, Tádzsikisztán, Kirgizisztán²⁴ – és az első balkáni háború);

(b.) a Szovjetunió jogutódjaként fellépő Oroszország államiségének első éveiben az orosz politikai elit élénk vitát folytatott biztonságpolitikájának alapelveiről, irányultságáról, de nem sikerült közös nevezőre jutnia a különböző platformoknak²⁵;

²² Ref 7. 41–44. o.

²³ *Fejezetek Oroszország Katonai Stratégiájának történetéből (Tanulmánykötet)*. A mű eredeti címe: *Isztorija Vojennoj Sztategiji Rossziji*. ZMNE, Budapest, 2004. 181. o.

²⁴ Ref. 6. 191–192. o.

²⁵ Rogov Szergej: *Nuzsna-li Rossziji szvoja Polityika Nacionalnoj Bezopasznosztyi?* Nyezaviszimaja Gazeta, 1992.03.06. 2. o.

(c.) az orosz biztonsági szervek között hatalmi harc folyt, ki-ki a saját elképzeléseit tekintette irányadónak, pl. Igor Rogyionov vezérezredes, a Vezérkari Akadémia parancsnoka (későbbi védelmi miniszter) még 1992 májusában publikálta a nem hivatalos katonai doktrína konzervatív változatát. Az NBT 1993-ban minden magyarázat nélkül fiókba süllyesztette a külügyminisztérium által kidolgozott Külpolitikai Koncepció tanulmányt, és az NBT nem volt képes koordinálói szerepének sem megfelelni.

Az orosz végrehajtó hatalom – az elnök és a kormány – tehát a felsorolt belső és külső biztonsági kihívások intenzív kezelésével volt elfoglalva, amelyek nagy akadályt jelentettek az NBK kiérlelésének folyamatában. Az 1997-re konszolidálódott belső és nemzetközi helyzet tette lehetővé a szerzett tapasztalatok összegzését, az orosz biztonságpolitikai alapelvek, érdekek (külpolitikai, gazdasági prioritások) megfogalmazását és a hozzájuk rendelhető eszközök felmérését, valamint rendszerbe foglalását.

Az 1997 végén elnöki rendeletben kiadott NBK²⁶ legfontosabb megállapításai:

- az Oroszországi Föderáció ellen közvetlen fenyegetés nem irányul;
- a nemzetközi politikában zajló folyamatok, fejlődési tendenciák összességében pozitív irányba mutatnak;
- Oroszország biztonsága szempontjából a legnagyobb veszélyt a belső társadalmi-gazdasági állapotból eredeztethető fenyegetések jelentik.

A világpolitikát 1999 első felében tematizáló koszovói konfliktus az orosz biztonságpolitikát formáló körökben²⁷ az NBK felülvizsgálatát és módosítását szorgalmazó vitát eredményezett. A moszkvai Hadtudományi Akadémia elnöke, Garejev nyá. hdstbk. egy nyilatkozatában kifejtette, hogy „a NATO stratégiája az Egyesült Államok biztonságpolitikáját követi, amelynek eklatáns példája a Jugoszlávia ellen indított, az ENSZ határozatait és a nemzetközi jog alapelveit semmibe vevő USA vezérelte NATO-támadás. A NATO nem tekinthető többé védelmi szövetségnek, mivel a szövetség felelősségi területén kívül is megelőző csapásokat mér, és nagyobb hangsúlyt helyez a katonai erő alkalmazására, mint az erőszakmentes vagy diplomáciai megoldási lehetőségek kimerítésére”. A katonai erőnek a NATO felelősségi területen kívüli alkalmazása az orosz biztonságpolitikusok körében erősítette a látens, vagy nyíltan felvállalt Nyugat-ellenességet, és valódi fenyegetés

²⁶ Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Konceptiója. Krasznaja Zvezda katonai napilap, 1997. december 27-i szám.

²⁷ Mironovics G.: *Geopolityika i Bezopasznoszty Rossziji*. Krasznaja Zvezda, 1999. július 30. és 31.

forrásaként azonosították a Nyugat biztonságpolitikáját. Az egymást követő új **NBK-tervezetek** közös megállapításai az **Oroszország biztonságát fenyegető destabilizáló tényezőkről az alábbiakban összegezhetők:**

- a nyugati államok növekvő nemzetközi dominanciája az USA irányítása alatt;
- az OF gyengülő nemzetközi szerepe, befolyása;
- az orosz nemzeti érdekek ignorálása;
- a nemzetközi terrorizmus térnyerése.

Az NBT 1999. október 5-én elfogadta az új NBK-tervezetét, rögzítette benne az elmúlt időszakban az ország biztonsága szempontjából meghatározó kül- és belpolitikai történések hatásait. A globális nemzetközi együttműködés helyett a főhangsúlyt a FÁK-országokkal folytatandó gazdasági, politikai, katonai együttműködésre, a tagállamok közötti integráció elmélyítésére helyezte. Ez lényegében tükrözte az orosz politikai vezetés csalódottságát a Nyugattal való együttműködésben, az orosz érdekek figyelmen kívül hagyását, időnként demonstratív elutasítását, ami végül is fékezte az orosz politikai elit Oroszország nagyhatalmi státuszának visszaszerzésére irányuló erőfeszítéseit. Feltételezhető, hogy ezen ambíció megvalósulását az orosz politikusok a FÁK-on keresztül gyorsabban kivitelezhetőnek tekintették.

Az elnöki rendeletben jóváhagyott (2000. január 10.) dokumentum formálisan kiemelte a belső fenyegetések fontosságát, azonban a külső veszélyforrások a prioritási rangsor élére kerültek. A belső konfliktusok (a csecsenföldi tapasztalatokat feldolgozva) tekintetében paradigmaváltásként értékelhető, hogy az orosz fegyveres erők immáron törvényesen is bevethetőkké váltak belső konfliktusok kezelésére, s ennek érdekében feladatul szabta az erőszakszervezetek együttműködésének és az érintett csapatok vezetésének javítását.

Az Egyesült Államok területén 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadást követően Vlagyimir Putyin elnök határozottan – a terroristaellenes koalíció egyértelmű támogatása, az USA melletti kiállás – új irányt szabott az orosz biztonságpolitikának, felismerve, hogy az USA katonai fellépése hosszú távon Oroszország közép-ázsiai és kaukázusi érdekeit is szolgálhatja. A tálibok fokozatos kiszorítása Afganisztánból – amit korábban a Szovjetunió katonai eszközökkel sem sikerült elérnie – stabilizálta a térség (főleg a FÁK-országokat érve ez alatt) biztonságát, és közvetett módon csökkentette az OF-en belüli szakadár (csecsenföldi) és radikális iszlám mozgalmak befolyását, aktivitását. Putyin elnök döntése, a felderítési-hírszerzési adatok és információk szelektív átadásáról az amerikai

fél részére, nem kis vihart okozott orosz biztonságpolitikai és katonai körökben, de ez nem tántorította el attól, hogy az ország biztonsága szempontjából meghatározó térségben („közelkülföld”) a Nyugattal együttműködve konszolidált állapotokat teremtsen, ami Oroszország nemzetközi tekintélyét is valamelyest erősítette. Az elnök értelmezésében a Nyugattal való együttműködés nem jelenti az önálló, független orosz nemzeti biztonsági politika feladását, hanem az érdekérvényesítés lehetőségét és a partneri viszony artikulálását.²⁸

Vlagyimir Putyin elnök második elnöki ciklusának megkezdését követően a világpolitikában bekövetkezett változásokat figyelemmel kísérve, és elemezve az ország biztonságára veszélyt, kockázatot jelentő külső és belső fenyegetéseket az orosz vezetés részéről fokozott igény jelentkezett egy új, a változásokat lekövető és Oroszország biztonsági érdekeit újra definiáló nemzetbiztonsági stratégia kidolgozására. Az **„Oroszország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig”**²⁹ című dokumentumot hosszas – a széleskörű társadalmi vitát is magában foglaló – előkészítés után 2009. május 12-én Dmitrij Medvegyev elnök rendeletben hirdette ki, melynek tartalmát és a hadiipari komplexum vonatkozású részleteit az 1.4.2. alfejezetben tekintem át.

1.2. A Katonai Doktrína változásai

Az orosz fegyveres erők és a védelmi minisztérium létrehozásáról kiadott elnöki rendeletet követően az NBK-t megelőzően (1992-ben) napvilágot látott az első *nem hivatalos Katonai Doktrína*³⁰, amely a szerző, Rogyionov vezérezredes elgondolása szerint vitaanyagként szolgált, és alapját képezhette a majdani hivatalos változatnak. A nem hivatalos dokumentumban már tükröződtek a FÁK-tagországokban szerzett tapasztalatok, nevezetesen Oroszországnak ki kell nyilvánítania jogát, hogy a határain kívül élő orosz kisebbségek védelme érdekében szükség esetén akár katonai erőt is kész alkalmazni. Ugyancsak beépítésre kerültek az első Öböl-háború során szerzett tapasztalatok a statikus védelem fokozott sebezhetőségéről, a mobil védelem nagyobb túlélési képességéről, és a nagypontosságú fegyverek alkalmazásának hatékonyságáról. Az orosz NBT 1993. november 2-án jóváhagyta a Katonai Doktrína módosított változatát, s még ezen a napon Jelcin elnök aláírta a dokumentumot.

²⁸ Tóth István mk.ezds.: *Oroszország biztonságpolitikai koncepciójának változásai 1992-től napjainkig*. Felderítő Szemle 2006/1. szám 21. o.

²⁹ Sztratégija Nacionalnoj Bezopasnosztyi Rosszijoszkoj Federaciji do 2020 goda – <http://scrf.gov.ru/documents/99.html> – letöltve 2009. május 20.

³⁰ Vojennaja Miszl, Szpecialnij vipuszk (Folyóirat). *Osznovi Vojennoj Doktrini Rossziji*. 1992. május 19.

Az NBT 1996-ban elrendelte a katonai doktrína felülvizsgálatát az időközben bekövetkezett kedvezőtlen katonapolitikai fejlemények miatt:

- Oroszország kaukázusi befolyásának csökkentésére tett kísérletek;
- a NATO tervezett kelet-európai bővítése;
- új katonai fenyegetések és regionális konfliktusok;
- folyamatosan romló társadalmi-gazdasági viszonyok Oroszországban.

Az NBT Katonai Doktrína munkacsoportjának vezetésével Manyilov, Valerij Leonyidovics vezéreztette, a VKF I. helyettesét bízták meg, ezért a munkacsoportban többségbe kerültek a konzervatív szemléletű katonák, ami a dokumentum végső formába öntése során óhatatlanul magán hordozta a katonai megközelítés (érdekérvényesítés) jegyeit. A katonák helyzetüket kihasználva megpróbálták saját pozíciójukat megerősíteni és vezető szerepüket az erőszakszervezeteken belül legitimálni.

Az új katonai doktrína tervezete megkülönböztetett figyelmet fordított a belső problémák kezelésére, a nem hagyományos hadviselésre, és a csecsenföldi háború tapasztalataira támaszkodó katonai és belügyi közös hadműveletek fejlesztésére. Megállapítást nyert, hogy az ország siralmas gazdasági állapota következtében a hagyományos fegyveres erők fejlesztése messze elmaradt a kívánt ütemtől, ezért a fő hangsúlyt a fegyveres erők nukleáris komponensének szinten tartására kell helyezni, ami nem mellékesen továbbra is nagyhatalmi státuszt biztosít Oroszországnak. A nemzetközi katonapolitikai helyzet (Koszovó, a NATO első körös bővítése 1999-ben) elemzéséből levont következtetés, hogy a Nyugat (elsősorban az USA) katonai veszélyt jelent Oroszország számára, vagyis ha érdekei úgy kívánják akár katonai erőt is kész alkalmazni a világ bármely térségében. Az orosz politikai elit úgy érezte, hogy Oroszország nemzetközi tekintélyének visszaszerzése érdekében az új Katonai Doktrínában egyértelmű választ kell adni a NATO 1999 áprilisában elfogadott új Stratégiai Koncepciójára és a csecsen szakadárak törekvéseire, azaz a potenciális külső és belső „agresszoroknak” a jövőben egy erős, az érdekeit érvényesíteni képes Oroszországgal kell számolniuk. A tervezethez képest a 2000. április 21-én **Putyin elnök által aláírt Katonai Doktrína**³¹ már részletesebben tartalmazta a Nyugattal kapcsolatos elgondolásokat és a második csecsenföldi háború következtetéseit. Az 1993. évi doktrínával szemben az új dokumentum nem tesz említést arról, hogy Oroszország végső célja

³¹ Vojennaja Doktrína Rosszijaszkaj Federacii – <http://www.uralarms.ru/docs/doctrine> – letöltve 2006.07.01.

az atomfegyverek teljes felszámolása. Ezzel Oroszország – összhangban az orosz atomfegyverek módosított szerepével és az orosz katonapolitikai helyzet újabb megítélésével – jelezte, hogy hagyományos erőinek gyengesége miatt továbbra is arra kényszerül, hogy atomeszközei elrettentő képességére támaszkodjon. Fontos momentum továbbá, hogy – az 1993-as doktrínától eltérően – nem száll síkra a katonai tömbök felszámolásáért.

A fegyveres erők fő feladatainak meghatározása során új elemként szerepel a hadászati szétbontakozáshoz szükséges készenlét fenntartása, valamint a légvédelem fejlesztése. Oroszország számolt egy nagyméretű háború kitörésének veszélyével, ezért meg kívánta őrizni a gyors hadászati szétbontakozási képességét.

A hadigazdasági alapokkal foglalkozó fejezetben **hangsúlyt kapott a hadigazdaság katonai és polgári ágazatai integrációjának előmozdítása**. Az 1993-as doktrínához képest nagy jelentőségű változtatást jelent, hogy az új doktrína nem említi, hogy a nemzetközi haditechnikai együttműködés egyik célja az Oroszországi Föderáció katonapolitikai érdekeinek, pozíciójának erősítése. A doktrína – szemben az 1993. évi doktrínával – hangsúlyozza az alapvető hadiipari termékek fejlesztésében, gyártásában, valamint az alapanyag-ellátás területén a függetlenség megteremtésének a szükségességét. Ebből következően nem tesz említést a nemzetközi gyártási együttműködésnek arról a célkitűzéséről, hogy ilyen formában is előmozdítsa az ország katonai-gazdasági potenciáljának növelését. Oroszország elsősorban saját hadiiparára kíván támaszkodni védelmi szükségleteinek kielégítésében.

A dokumentum kiegészült az elnök szerepét és a Belarusszal (Oroszország és Belarusz közötti Államszövetségről szóló szerződés aláírása 1999 decemberében) folytatandó katonai együttműködést részletező fejezetekkel.

Az Egyesült Államok ellen intézett 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, majd az ennek nyomán kibontakozott afganisztáni és iraki háború kikényszerítette a 2000-ben elfogadott katonai doktrína felülvizsgálatát, amelynek eredménye sajátos formában **Oroszország első „Fehér Könyv”-ében**³² öltött testet. Hangsúlyozandó, hogy a „Fehér Könyv” nem katonai doktrína, csak a 2000. évi katonai doktrína kiegészítése, amelyben a védelmi minisztérium értékeli az aktuális helyzetet és iránymutatást ad a jövő fejlesztéseire és elvárásaira.³³ Az orosz védelmi minisztérium által – biztonságpolitikai és katonai szakértők

³² Dr. Sokov Nikolai: *The Russian Ministry of Defense's 2003 Policy Paper*
<http://nti.org/> – letöltve 2006.03.20.

³³ Brunner Gábor: *Oroszország biztonságpolitikájának és nemzetbiztonsági rendszerének változásai*. ZMNE Diplomamunka, 2008. 53. o.

bevonásával – kidolgozott dokumentumot Szergej Ivanov védelmi miniszter ismertette. Az eseménynek, pontosabban a „Fehér Könyv” közzétételének külön rangot adott az a körülmény, hogy a rendezvényen (2003. október 2.) megjelent Putyin elnök, az orosz fegyveres erők főparancsnoka is. **A „Fehér Könyv” az első olyan hivatalos dokumentum, amely elismerte Washington és Moszkva stratégiai partneri viszonyát a két felet leginkább foglalkoztató kérdésekben:**

- a nemzetközi terrorizmus elleni harc;
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása;
- békefenntartó tevékenység.

A „Fehér Könyv” az újkori Oroszország történelmének első olyan dokumentuma, amely részletesen elemzi az OF biztonságát – komplex értelemben – fenyegető veszélyeket, kezdve a külső agresszióval, és megjelenítve az ország területi integritását és egységét erodáló belső veszélyforrásokat, köztük első helyre rangsorolva a csecsenföldi méretű szeparatista mozgalmakat. A dokumentumban megfogalmazást nyert: a nukleáris elrettentés elvét, a nukleáris fegyverek alkalmazásának fogalmát felül kell vizsgálni, hogy adott harci környezetben bevethetők legyenek, akár megelőző csapás formájában is, a világ bármely részén, terrorista célpontok ellen (hivatkozva a hagyományos fegyverek tekintetében az amerikaiak által kialakított gyakorlatra). A dokumentum kidolgozóinak megállapítása szerint megváltoznak a fegyveres konfliktusok sajátosságai, a jövő harcászati tevékenységében nagy szerephez jutnak a nagy hatótávolságú tűzeszközök, amelyek révén közvetlen harcérrintkezés nélkül jelentős veszteségek okozhatók az ellenségnek. A hadműveletek sikerének szempontjából a légi fölény megszerzése döntő fontosságú, főszerepet kap a korszerű eszközökkel felszerelt légvédelem, amely képes időben észlelni az ellenség valamennyi repülőgépét és egyéb légi támadó eszközeit (beleértve a „lopakodó” technológiával ellátottakat is), továbbá védelmet biztosít a szárnyas és ballisztikus rakéták ellen, védelmezi a politikai és gazdasági vezetés legfontosabb objektumait, valamint a szárazföldi csapatokat. A dokumentum pozitív részét képezi az a fejezet, amely kifejezetten a katonai szolgálat szociális részével (illetményrendszer, nyugellátás, lakásellátás, kiképzés és visszailleszkedés a polgári életbe) foglalkozik.

A 2000. évi katonai doktrína megfogalmazását megerősítette a „Fehér Könyv” is, miszerint elsőbbséget élvez a jövő háborúinak kimenetelét befolyásoló fegyverrendszerek fejlesztése. Ilyenek a nagy hatótávolságú, nagy pontosságú fegyverek, a felderítő és

célmegjelölő rendszerek, az elektronikai hadviselés eszközei, a zavaró berendezések, az automatizált vezetési és irányítási rendszerek.

Az orosz katonai doktrínának a megváltozott nemzetközi és belföldi környezethez való folyamatos adaptálásáról, fejlesztéséről, a vonatkozó tervezetek kimunkálásáról az NBT gondoskodott, míg az államfő, mint az orosz fegyveres erők főparancsnoka, az alkotmányban ráruházott felelőssége révén, felügyelte és irányította a katonai doktrínában meghatározott célkitűzések megvalósítását, biztosította a dokumentum törvényi megújítását. Ennek megfelelően várható volt, hogy a NATO 2004-ben történt második körű bővítése, a nemzetközi politikát uraló kérdések (a terrorizmus elleni harc, Afganisztán, Irak, Irán, Észak-Korea, Közel-Kelet) megoldására tett kísérletek nyomán Oroszország újfent felülvizsgálja katonai doktrínáját és a biztonsági érdekeihez igazodó változtatásokat rögzít majd benne.

1.3. A Külpolitikai Koncepció fejlődéstörténete

Az Oroszországi Föderációban a hivatalos meghatározás szerint az állami hatalmi szervek és kijelölt intézményeik felelnek a külpolitikai célkitűzések megvalósításáért, ennek érdekében kapcsolatot tartanak a külföldi államokkal, a regionális és nemzetközi szervezetekkel. A Szovjetunióban kialakított gyakorlatot követve Oroszország államfőjének hatáskörébe tartozik a biztonságpolitika kialakítása és irányítása, beleértve a külpolitikát is.

Az orosz külügyminisztérium (KüM), mint a külpolitika végrehajtója, 1992 februárjában kidolgozta a **Külpolitikai Konceptiót (KK)**, azonban az akkori Legfelső Tanács a dokumentum kidolgozatlansága, általános volta miatt elutasította annak megvitatását. A KK következő változatát az NBT dolgozta ki, anélkül, hogy ebbe a szakmai munkába bevonta volna a KüM vezetését, élén a külügyminiszterrel. Az NBT által jóváhagyott és Jelcin elnök által ellenjegyzett Külpolitikai Konceptió hivatalosan 1993. április 29-én lépett hatályba, amely a többoldalú kapcsolatok fejlesztését tűzte ki célul. A nemzetközi politikában történt negatív változások hét év elteltével a KK felülvizsgálatát³⁴ tették szükségessé – állt a hivatalos indoklásban – és a 2000-ben **Putyin elnök aláírásával kiadott új KK az alábbi külpolitikai alapelveket rögzítette:**

- az Oroszországi Föderáció nagyhatalom;
- Oroszországnak növelnie kell a nemzetközi politikára gyakorolt hatását;

³⁴ Kaszjanova A.: *Russia: Still open to the West? Evolution of the State Identity in the foreign policy and security discourse*. Europe-Asia Studies, 2001. 53/6. szám 828. o.

- a FÁK-on belüli politikai, katonai és gazdasági együttműködés és integráció prioritással bír;
- tartózkodás a Nyugat biztonságpolitikájának támogatásától.

A FÁK-on belüli együttműködés, s ezen belül a katonai és a geopolitikai elemek előtérbe helyezése kétségtelenül Oroszország befolyásának növelését, nagyhatalmi státuszának visszaállítását volt hivatott szolgálni. A Nyugattal szembeni tartózkodás viszont valahol Oroszország hidegháború utáni hanyatló nemzetközi státuszának elismerését is jelentette, melyből csak a FÁK-on keresztül, az OF nemzetközi integrációjának fokozatos kiszélesítésével lehet visszaemelkedni az óhajtott nagyhatalmi szerepkörbe.³⁵ A FÁK és a nemzetközi integráció, a Nyugattól való távolságtartás, két egymástól koncepcionálisan eltérő irányvonal, amely bizonyos döntések következtében a Nyugattal történő (kizárólag diplomáciai) konfrontálódáshoz és az OF nemzetközi elszigetelődéséhez vezethet, gyöngítve ezzel nemzetközi befolyását. A nemzetközi integráció fokozatos elmélyítése feltételezi a Nyugattal való szorosabb együttműködést, ami adott esetben akár Oroszország Nyugat-függését is eredményezheti. A Putyin nevével fémjelzett orosz külpolitika ambivalens voltát jól jellemzi, hogy Moszkva egyfelől intenzív kapcsolatokra törekedett, törekszik a Nyugat által „haramia-országok”-nak nevezett Észak-Koreával, Iránnal és Kubával, demonstrálandó önálló, a Nyugattól független külpolitikáját. Ezzel párhuzamosan nagyhatalmi szerepét megerősítendő stratégiai együttműködését – különösen politikai, gazdasági és katonai területen – elmélyítette Indiával és Kínával. Másfelől szoros együttműködésre törekszik a Nyugat vezetői államaival így az USA-val, Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Németországgal és Olaszországgal, a felsorolt országok első számú vezetőivel kivétel nélkül bensőséges baráti viszonyt alakított ki és ez fontos jelentőséggel bírt az USA-t 2001. szeptember 11-én ért terrortámadás után. Putyin több alkalommal hangsúlyozta, hogy a nemzetközi politikát a jelen korban nem annyira katonai, mint a gazdasági érdekek alakítják, valamint a bel- és külpolitika soha nem volt olyan szoros kapcsolatban egymással, mint napjainkban. *Oroszország földrajzi helyzeténél fogva érdekelt a nemzetközi gazdasági együttműködés és integráció elmélyítésében, elsősorban az Európához, s ezen belül az EU-hoz kötődő kapcsolatait szorosabbra fűzésében* – konkretizálta Igor Ivanov külügyminiszter Oroszország hosszú távú külpolitikai célját.

³⁵ Lynch A.C.: *The realism of Russia's Foreign Policy*. Europe-Asia Studies, 2001. 53/1. szám 27. o.

2001. szeptember 11. után Oroszország nemzetközi pozíciója – ha átmenetileg is, de – érezhetően meggyengült mind fizikai, mind pszichikai értelemben. Fizikai értelemben, az orosz „közelkülföldnek” nevezett FÁK-államokban (Üzbegisztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán) az USA több százmillió USD-t beruházva légitámaszpontokat hozott létre az érintett országokkal kötött szerződés alapján a nemzetközi terrorizmus elleni harc jegyében. A NATO PfP-program keretében az USA közös hadgyakorlatokat tartott az említett közép-ázsiai országok területén, ami a hosszú távú katonai, politikai együttműködés alapját képezheti. Oroszországot pszichikai értelemben komoly presztízsveszteség érte azáltal, hogy Putyin elnök feladta ellenállását az ABM-szerződés³⁶ amerikaiak által történt egyoldalú felmondása és az amerikai nemzeti űrvédelmi program kérdésében. Az elnöki meghátrálást számos biztonságpolitikai és katonai szakértő kritikával illette. Putyin elnök, mint határozott és szilárd államférfi veszíteni kezdett népszerűségéből. Putyin ezzel szemben elérte, hogy a Nyugat a csecsenkérdést orosz belügynek minősítve végérvényesen levette az emberi jogok és demokrácia kérdéskör napirendjéről, azaz a Kreml szabad kezet kapott a nemzetközi terrorizmus elleni harc jegyében folytatott csecsenföldi katonai-rendfenntartói, tisztogató akcióihoz.

Tagadhatatlan tény, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni harc közelebb hozta Oroszországot és a Nyugatot egymáshoz, és nem csak a terrorizmus kérdésében, hanem olyan, ehhez szorosan kapcsolódó problémák terén is, mint:

- a fegyverkereskedelem nemzetközi ellenőrzése;
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása;
- a rakéte technológia felhasználásának ellenőrzése;
- kábítószer- és emberkereskedelem, pénzmosás stb.

Összességében „Szeptember 11.” negatív következményekkel járt Oroszország számára, a FÁK-on belül és a nemzetközi politikában gyengültek pozíciói, de ez felgyorsította a biztonság-, védelem- és külpolitikai kérdésekben a társadalmi konszenzus kiérlelését.

³⁶ ABM-szerződés (Anti-Ballistic Missile Treaty – Ballisztikus Rakéták Elleni Rakétákról szóló Szerződés).

1.4. A jelenleg érvényes hivatalos (irányadó) biztonság- és védelempolitikai dokumentumok tartalma, azok értelmezése

Az orosz biztonság- és védelempolitikai dokumentumok (Külpolitikai Koncepció, Oroszország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig és Katonai Doktrínája) kidolgozására katalizátorként hatott a 2008 augusztusában orosz részről Grúzia ellen indított „Ötnapos Háború”. A Dél-Oszétia „megsegítését” célzó hadműveletek során az állami és a katonai vezetés, valamint a lakosság előtt kendőzetlenül felszínre kerültek azok az irányítási-vezetési hiányosságok, a fegyveres erők (a haderőnemek) korszerű haditechnikai eszközökkel való ellátottságából és felszereltségéből eredő veszteségek, amelyek gyors és határozott intézkedések megtételére sarkallták az orosz elnököt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Grúzia hadereje híradó-informatikai, felderítő rendszerek (UAV³⁷-k) és célmegjelölő képességek tekintetében technikai fölényben volt az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőivel szemben, míg katonáinak kiképzettsége, a korszerű haditechnika harci alkalmazására való felkészültsége (a Nyugat jelentős támogatása ellenére), harci morálja és fegyelme elmaradt az oroszokétól. Medvegyev elnök a tanulságok mielőbbi levonása érdekében objektív értékelést és javaslatokat kért tanácsadóitól, amelynek eredményeként a műholdas navigációs rendszer (GLONASS³⁸) fejlesztésére soron kívül 67 mrd. RUB költségvetési forrást biztosított, valamint a meglévő anyagi források hatékonyabb felhasználását sürgette a kommunikációs és célmegjelölő rendszerek, illetve a nagy találati pontosságú (precíziós) fegyverek fejlesztése és rendszeresítése vonatkozásában.

1.4.1. Külpolitikai Koncepció 2008

Az orosz társadalom többségének és a világpolitika alakításában kulcsszerepet betöltő államok politikusainak megítélés szerint Putyin határozott és következetes elnöknek bizonyult, aki helyreállította hazája nemzetközi tekintélyét, tartós gazdasági növekedési pályára állította Oroszországot, megerősítette az elnöki hatalom intézményét és egy konszolidált autoriter rendszert épített ki. A külpolitika céljának meghatározásában azonban válaszüthöz érkezett az orosz vezetés:

³⁷ UAV – Unmanned Aerial Vehicle (pilóta nélküli repülőeszköz).

³⁸ GLONASS – Globalnaja Navigacionnaja Szputnyikovaja Szisztyéma – Globális Navigációs Műholdas Rendszer.

A **legfontosabb célja** és feladata, hogy **minél több erőforrást vonzzon az országba**, minél kedvezőbb feltételek mellett, és minél nagyobb arányban;

vagy

a **legfontosabb cél a nagyhatalmi státusz visszaállítása** és tartós megőrzése.

Az orosz politika elit a jelzett dilemma megoldására egy **közbülső megoldás** kidolgozást szorgalmazta, amikor is a nagyhatalmi szerep erősödése mellett a szabad verseny kibontakozása lehetővé teszi Oroszország technológiai felzárkóztatását, és nemzetközi (gazdasági és katonai) súlyánál fogva megkerülhetetlen szereplője lehet a formálódó regionális és globális biztonsági rendszereknek. Az orosz külpolitikai elemzők véleménye szerint a külkapcsolatok újrendezése, egyes területeken a felújítása mögött szinte minden esetben meghatározó gazdasági érdek húzódik meg.³⁹ Az új külpolitikai irányelvek többéves szakmai és társadalmi vita formájában érlelődtek ki, folyamatosan adaptálódva a változó külső és belső feltételekhez, szem előtt tartva Oroszország hosszú távú stratégiai érdekeit.

Dmitrij Medvegyev elnök hivatalba lépésének időpontjára (2008. május 7.) lényegében elkészült az **Oroszországi Föderáció új Külpolitikai Konceptiója**⁴⁰ (KK), amely az új elnök első biztonságpolitikai dokumentumaként került kihirdetésre (2008. július 12.).

A dokumentum az általános bevezető részből (Preambulum) és 4 fejezetből áll:

- Az új világ és az Oroszországi Föderáció külpolitikája.
- A globális problémákból fakadó prioritások.
- Regionális prioritások.
- Az Oroszországi Föderáció külpolitikájának alakítása és alkalmazása.

A KK megfogalmazása szerint Oroszország nagyhatalom és a nemzetközi politikában önálló szerepet tölt be, mint a modern világ egyik nagy befolyással bíró hatalmi központja. A 21. század elején a nemzetközi kapcsolatok rendszerében bekövetkezett változások, továbbá Oroszország növekvő nemzetközi szerepe és felelőssége szükségessé tették az orosz külpolitika prioritásainak felülvizsgálatát, a vonatkozó elvek alkalmazásának újragondolását. Nagyhatalomként Oroszország jogot formál a nemzetközi folyamatok alakítására, valamint fellép az orosz állampolgárok jogainak és törvényes érdekeinek védelme érdekében.

³⁹ Ref. 8. 12. o.

⁴⁰ <http://eng.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204750.shtml> – letöltve 2008.09.21.

A **külpolitika** a tartós nemzeti fejlődés és az ország versenyképességének biztosításában **az állam egyik legfőbb eszközévé vált** – szögezi le a dokumentum bevezető része. A nemzetközi kapcsolatok drasztikus átalakulása, az ideológiai szembenállás megszűnése és a hidegháború okozta sztereotípiák, előítéletek eltűnése, továbbá Oroszország és nemzetközi pozíciójának megerősödése jelentős mértékben fokozták a globális együttműködést. Ezzel egyidejűleg egy totális háború – beleértve egy atomháborút is – veszélye minimálisra csökkent.

Oroszország elutasítja a Nyugat által szorgalmazott euroatlanti biztonsági rendszert és egy más jellegű regionális kollektív biztonsági és együttműködési rendszer létrehozását preferálja, amely erősítené az euroatlanti térség egységét, biztonságának oszthatatlanságát. A dokumentum szerint Oroszország elutasítja a NATO további bővítését, különösen Ukrajna és Grúzia integrálásának távlati lehetőségét. A KK nagy hangsúlyt helyez a Kelettel történő együttműködés elmélyítésére az Oroszország–Kína–India trióján belül (Oroszország és India kétoldalú együttműködésére, valamint az Oroszország–Kína stratégiai partnerségére). A dokumentum külön említést tesz a hét FÁK-tagország részvételével működő **Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéről** (Collective Security Treaty Organization (CSTO) 1. sz. térképvázlat), mint FÁK-térség stabilitásában és biztonságában kulcsfontosságú szerepet betöltő szervezetről, illetve az Ázsia–Csendes-Óceán térségben mind nagyobb befolyással rendelkező **Sanghaji Együttműködési Szervezetről** (2. sz. térképvázlat).

1. sz. térképvázlat

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete

Tagállamok:
Oroszország, Belarusz,
Kazahsztán, Örményország,
Üzbegisztán, Tádzsikisztán,

2. sz. térképvázlat
A Sanghaji Együtműködési Szervezet

Tagországok	Megfigyelők
 Kína	 India
 Kazahsztán	 Irán
 Kirgizisztán	 Mongólia
 Oroszország	 Pakisztán
 Tádzsikisztán	Párbeszédpartnerek
 Üzbegisztán	 Sri Lanka
	 Belarusz

A nemzetközi biztonság erősítése, a stratégiai stabilitás orosz értékelés szerint a jövőben már nem egyszerűsíthető le az orosz–amerikai kapcsolatok minőségének milyenségére. Eljött az az idő, amikor az atomfegyverekkel rendelkező államoknak közös erőfeszítésekkel kell megteremteniük a közös biztonságot. Ez a stratégiai nyitottság a lényege azoknak az orosz kezdeményezéseknek, amelyek egy esetleges Európa ellen irányuló rakétafenyegetésre adható kollektív válaszlépés alapját képezhetik.

A dokumentumban megfogalmazást nyert, hogy az orosz–amerikai kapcsolatokat stratégiai partnerség szintjére kell emelni, leküzdve a múltban gyökerező stratégiai akadályokat, és a jelenkor fenyegetéseire koncentrálni. Oroszország következetesen szorgalmazza a leszerelés és a fegyverzetcsökkentés területén új megállapodások megkötését az USA-val, bizalomerősítő és transzparens intézkedések kidolgozását a világűr és a rakétavédelem, továbbá a tömegpusztító fegyverek elterjedésének, az atomenergia békés célú hasznosításának, a terrorizmus elleni harc és más kihívások és fenyegetések, a regionális konfliktusok kezelésének kérdéseiben.

A G8 együttműködési forma fejlesztése mellett Oroszország általánosságban is nagy jelentőséget tulajdonít a nyugat-európai államokkal történő kölcsönösen előnyös együttműködés elmélyítésének, amely egy felől fontos eszközként előmozdítja az orosz érdekek európai és nemzetközi szinten történő érvényesülését, másfelől pedig hozzájárul az orosz gazdaság innovatív fejlődési pályán tartásához hosszú távon.

A dokumentum az alábbi főbb globális veszélyforrásokat és kihívásokat nevesíti: nemzetközi terrorizmus, kábítószer-kereskedelem, szervezett bűnözés, tömegpusztító fegyverek és a célba juttatásukra alkalmas eszközök elterjedése, regionális konfliktusok, demográfiai problémák, globális szegénység, valamint az illegális migráció és a klímaváltozás.

Az KK utolsó fejezete fő vonalakban meghatározza a külpolitika formálásában és alkalmazásában feladattal bíró intézményeket és testületeket. Az orosz államfő az alkotmányban rögzített jogainál fogva irányítja a nemzeti külpolitikát és az Oroszországi Föderáció nevében jelenik meg a nemzetközi politikában. Az orosz kormány feladata az ország külpolitikájának megvalósítása, érvényre juttatása. Az Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Tanácsa értékeli, elemzi az ország nemzeti érdekeit és biztonságát fenyegető kihívásokat és kockázatokat, javaslatokat tesz a nemzetbiztonságot érintő külpolitikai kérdésekben a döntéshozó elnöknek, továbbá koordinálja a szövetségi végrehajtó hatalom és az Oroszországi Föderáció szubjektumai végrehajtó szerveinek tevékenységét, a nemzetbiztonság fokozása érdekében hozott döntések megvalósítását, valamint értékeli a meghozott döntések hatékonyságát. Az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériuma kidolgozza az ország külkapcsolati stratégiáját és a Külpolitikai Koncepcióval összhangban javaslatokat tesz az elnöknek annak megvalósítására, illetve koordinálja a szövetségi végrehajtó testületek külpolitikai tevékenységét.

1.4.2. Oroszország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig

A 2009. május 12-én Medvegyev orosz államfő által aláírt **új nemzetbiztonsági dokumentum „Oroszország Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig”**⁴¹ (NBS) a nemzetbiztonság kül- és belpolitika relevanciájú, kulcsfontosságú elemeit határozza meg a 2020-ig terjedő időszakra.

Az NBS – ellentétben a hagyományos struktúrájú és felfogású 1997-es Nemzeti Biztonsági Koncepcióval – sokkal szélesebb és átfogóbb értelmezést ad a nemzetbiztonság fogalmának, azaz kidolgozói a dokumentumban jól érzékelhető módon tartalmilag is lekövezték a biztonság komplex értelmezésére irányuló nemzetközi trendet. Az NBS szlogenje „Biztonság a fejlődés révén”, azaz a nemzetbiztonság a stratégiai nemzeti prioritások fenntartható fejlődésének eredménye, beleértve a nemzetvédelmet, az állam és a társadalom

⁴¹ Ref. 29.

biztonságát, valamint a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődést, ennek elemeiként a növekvő életszínvonalat, a gazdasági fejlődést, a tudományt és technológiát, valamint az oktatást, egészségügyet és kultúrát, továbbá a környezetvédelmet és a természeti erőforrások racionális felhasználását. Ennek nyomán Oroszország határozott célja, hogy fejlett technológiájú iparával, korszerű védelmi képességeivel, állampolgárainak magas életszínvonalával és aktív külpolitikájával megteremtse egy versenyképes nemzetállamot.

A 2009. évi NBS három fő pillére épül:

(1) Külpolitika

A Putyin–Medvegyev Külpolitikai Koncepciót követve elősegíteni Oroszország minél szélesebb nemzetközi integrációját, erősíteni független szereplőként való megjelenését a nemzetközi politikában. Oroszország biztonságára a legnagyobb veszélyt az alábbi külső fenyegetések jelentik:

- az erő egyoldalú alkalmazásának lehetősége a nemzetközi kapcsolatokban;
- a nemzetközi viszonyok alakításában résztvevő főbb szereplők közötti feszültségek;
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének veszélye;
- energiaellátási viták és zavarok;
- globális információs szembenállás;
- a nacionalista érzelmek, a xenofóbia, a szeparatizmus és az erőszakkal párosuló szélsőségeség felerősödése.

A külpolitikai erőfeszítéseknek célja új fegyverzetellenőrzési és -csökkentési megállapodások létrehozása, amit gyorsíthat a bizalomerősítő intézkedések kidolgozása, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének további korlátozása, a terrorizmus elleni közös fellépés és a regionális konfliktusok megoldása.

(2) Honvédelem

Az ország védelmi képességének javítása, mint stratégiai cél leginkább a globális és helyi konfliktusok megelőzésével, valamint a nemzet katonai biztonságát leghatásosabban garantáló stratégiai elrettentéssel érhető el. Oroszország katonai biztonságára a következő fenyegetések jelentik a legnagyobb veszélyt:

- számos vezető külföldi állam azon politikája, amely arra irányul, hogy meghatározó fölényre tegyenek szert katonai téren, mindenképp a hadászati nukleáris erőkhöz

kapcsolódó precíziós-irányított, információs és más fejlett technológia alkalmazását igénylő harci eszközökben;

- egyoldalúan kiépített globális rakétavédelmi rendszer;
- a világűr katonai célokra történő igénybevétele, katonai eszközök ottani telepítésére irányuló szándék.

Az oroszországi haderőreform célja egy minőségében új megjelenésű és képességű haderő kialakítása, megőrizve ennek során a hadászati nukleáris csapatok primátusát, amelyek parancsnokságának és alárendelt alakulatainak is jelentős szervezeti változtatásokon kell keresztülmenniük, és meg kell változtatni diszlokációs rendszerét is.

(3) Hadászati erőegyensúly

További erőfeszítéseket kell tenni a hadászati atomfegyvereket érintő új nemzetközi szerződések kidolgozása érdekében, melyek révén csökkenthető az atomfegyverek száma. Ez nem jelenti azonban azt, hogy Oroszország a jövőben kisebb jelentőséget tulajdonítana a nemzetbiztonság kérdéskörében az atomfegyvereknek. A nukleáris leszerelés vonatkozásában kizárólag a kölcsönösség elvét tartja az orosz fél elfogadhatónak, amikor is nem sérül a nemzetközi biztonság és a hadászati erőegyensúly.

Az NBS, mint dokumentum nem tartalmaz olyan új elemeket, amely a jelenlegi és jövőbeni orosz biztonság- és védelempolitikában lényegi, markáns változásokat eredményezne. A politikai vezetés vélelmezhető célja a dokumentummal az volt, hogy megfelelő jogi alapot teremtsen az általa képviselt politikai irányvonalhoz. Ahogy az Oroszországban megszokott nem a stratégia határozza meg a gyakorlatot, hanem a mindennapi gyakorlathoz igazodik a stratégia. Ilyen formán a Medvegyevhez köthető új imáznak megfelelően sikerült az általa képviselt politikát modern és demokratikus formába csomagolni, igazodva ezzel – látens módon – a Nyugat elvárásaihoz.

Oroszország nemzetközi szerepét erősítendő még 2008. június 5-én Medvegyev elnök kezdeményezte egy, az „európai biztonságról szóló szerződés” közös kimunkálását. A dokumentum lényegét orosz részről abban határozták meg, hogy az euroatlanti térség a biztonság szempontjából egységes oszthatatlan térség, így a hidegháború véglegesen lezárt történelmi fejezetnek tekinthető. Ennek érdekében a nemzetközi jogban javasolták a biztonság oszthatatlanságának elvét rögzíteni, vagyis olyan kötelezettségvállalás elfogadását, miszerint

egyetlen állam vagy nemzetközi szervezet sem erősítheti saját biztonságát más államok vagy szervezetek rovására. Oroszország hangsúlyozza, hogy javaslatának nem célja a NATO aláásása. Éppen ellenkezőleg, célja a koordináció és együttműködés erősítése a jelenlegi nemzetközi szervezetek között.⁴² A bejelentést követően kibontakozó tudományos vita, műhelymunkák eredményeként kikristályosodott ezen szerződés tartalmi tervezete^{43,44}, amelyet 2009. november 29-én hozott nyilvánosságra az orosz elnök, és megküldte a térséghez tartozó valamennyi állam vezetőjének, a nemzetközi szervezetek (NATO, EU, EBESZ, FÁK) irányítóinak. Az orosz fél reményei szerint a szövegtervezet kisebb-nagyobb módosításokkal, kiegészítésekkel jogi alapját képezheti a jövőbeni euroatlanti térség biztonsági struktúrájának.

1.4.3. Katonai Doktrína 2010

Többéves előkészítő munka után 2010. február 5-én Medvegyev elnök aláírta az Oroszországi Föderáció új **Katonai Doktrínáját**⁴⁵ és a titkos minősítésű „**A nukleáris elrettentés állami politikájának alapelvei 2020-ig**” dokumentumot, s ennek tényét az orosz Nemzetbiztonsági Tanács soros ülésén jelentette be. A Katonai Doktrína előkészítésére a Nemzetbiztonsági Tanács kapott felkérést, amely széles körű társadalmi egyeztetés alapján készítette el a dokumentumot. Említésre méltó ezzel kapcsolatban az a körülmény, hogy erre a 46. Münchener Biztonságpolitikai Konferencia megnyitásával egyidőben került sor, ahol két évvel korábban Putyin elnök híres beszéde⁴⁶ tematizálta a rendezvényt, és azt követően tartósan uralta a nemzetközi politikát.

Az új orosz **Katonai Doktrína (KD)** – összhangban az NBS-sel – a **2020-ig terjedő időszakra szól**. A dokumentum logikus továbbfejlesztése az 1993-ban, majd 2000-ben elfogadott doktrínális elveknek, amely tartalmában tükrözi az elmúlt tíz évben Oroszországban és a világban bekövetkezett változásokat, az ország biztonságára fenyegetést és veszélyt jelentő kihívásokat.

⁴² Nopens Patrick: *A New Security Architecture for Europe? Russian Proposal and Western Reactions*. EGMONT Royal Institute for International Relations Security Policy Brief, 2009. november, 4. o.

⁴³ Medvegyev első „Elnöki Üzenet”-ében (2008.11.06.) – 6. o. – ismertette ezen szerződés főbb tartalmi elemeit – <http://www.ng.ru> – letöltve 2008.11.07.

⁴⁴ <http://news.kremlin.ru/news/6152/> – Projekt Dogovora o jevropejszkoj bezopasznosztyi – letöltve 2009.12.01.

⁴⁵ http://news.kremlin.ru/ref_notes/461 – Vojennaja Doktrina Rosszsijszkoj Federaciji – letöltve 2010.02.07.

⁴⁶ Adomeit Hannes: *Russlands Militaer- und Sicherheitspolitik unter Putin und Medwedjew*. ÖMZ (Österreichische Militaerzeitschrift) 2009/3. szám 283. o.

A Katonai Doktrína szerkezetileg az alábbi fejezetekből áll:

1. Bevezető (általános elvek).
2. Katonai veszélyek és katonai fenyegetések.
3. Az Oroszországi Föderáció katonapolitikája.
4. A védelem hadigazdasági biztosítása.

A *KD bevezetőjében* kinyilvánítja, hogy célja az elvi alapok összegzése az Oroszországi Föderáció fegyveres védelmére történő felkészítés, illetve a fegyveres védelem megvívása érdekében. Oroszország elkötelezett amellett, hogy nemzeti és szövetségesei érdekeinek védelmére alkalmazza a rendelkezésére álló valamennyi politikai, diplomáciai, jog, gazdasági, katonai és egyéb eszközöket. A bevezetőben egyebek között a dokumentum alapját képező NBS-re és ágazati doktrínákra, valamint törvényekre és elnöki rendeletekre történik hivatkozás, továbbá itt kerülnek részletes kibontásra azok az alapfogalmak, terminológiai kifejezések (katonai biztonság, katonai veszély, katonai fenyegetés, katonai konfliktus, fegyveres konfliktus, a helyi, regionális és nagyméretű háború, katonapolitika, az állam katonai szervezete és a katonai tervezés), amelyeket a dokumentum további fejezetei különböző összefüggésekben érintenek.

A *KD 2. Fejezetében* (Katonai veszélyek és katonai fenyegetések) rögzítették, hogy a globális biztonság jelenlegi szerkezete, beleértve a nemzetközi jog alapján kialakított működési mechanizmust, nem biztosít egyenlő biztonságot valamennyi nemzet számára. A világban számos regionális konfliktus létezik és tendenciává vált, hogy a benne résztvevők erő alkalmazásával kívánják nézeteltéréseiket rendezni, mielőtt a politikai megoldásaik valójában kimerültek volna. Oroszország növekvő külső katonai fenyegetettséggel számol több irányból, melyek közül kiemelkedik a NATO katonai infrastruktúrájának az orosz határokhoz való közelítésére tett kísérletek, valamint katonai kontingensek telepítése (a meglévők létszámának növelése) Oroszországgal és a vele szövetséges államokkal határos országok területén. A dokumentum szerint az amerikaiak által favorizált rakétavédelmi rendszer telepítése aláássa a globális stabilitást, és ugyanígy megbontja a stratégiai egyensúlyt, miként a világűr militarizálása is a nagyfontosságú hagyományos fegyverek telepítésével. A potenciális fenyegetések közé sorolják a dokumentumban az Oroszországgal és szövetségeseivel szemben megnyilvánuló területi követeléseket és a globális terrorizmust. A fejezetben összesen 11 veszélyforrást jelöltek meg, amelyek különböző mértékben fenyegethetik az Oroszországi Föderáció biztonságát, társadalmi berendezkedését, területi

épségét és állami szuverenitását. A belső katonai veszélyek között első helyen az orosz alkotmányos társadalmi berendezkedés erőszakos megváltoztatására tett kísérletek szerepelnek, továbbá az államigazgatás és a kulcsfontosságú állami és katonai objektumok, valamint az informatikai infrastruktúra működőképességének veszélyeztetése.

A katonai fenyegetések közül a KD-ben az alábbiak kerültek említésre:

- a nemzetközi katonapolitikai helyzet hirtelen megváltozása és a katonai erő alkalmazása feltételeinek kialakulása;
- az orosz állami és katonai irányítási rendszer, továbbá a hadászati nukleáris és az ellenséges támadások korai előrejelzésére szolgáló, illetve az űrben telepített felderítő és távközlési műholdas rendszerek, valamint a nukleáris raktárak, atomerőművek, más potenciálisan veszélyt jelentő nukleáris, vegyipari létesítmények működőképességének veszélyeztetése;
- fegyveres csoportok törvényellenes létrehozása, valamint azok tevékenysége az OF és a vele szövetséges államok területén;
- provokatív célú, erődemonstrációt szolgáló hadgyakorlatok végrehajtása az OF és szövetségeinek határai közelében;
- országok/országcsoportok fegyveres erőinek részleges vagy teljes mozgósítása, hadiállapot bevezetése.

A jelenkori katonai konfliktusok jellemzőit elemezve a KD-ben megállapításra került, hogy prioritást kapott a katonai és nem katonai képességek integrált alkalmazása, a nukleáris fegyverekkel összevethető hatóerejű, új fizikai elveken alapuló fegyverek bevetése, az információs hadviselés, valamint a légtér és a világűr igénybevétele. A modern katonai konfliktusok fontos sajátossága, hogy váratlanul törhetnek ki, továbbá a politikai célok elérése és nemzetközi közösség támogatásának megnyerése érdekében információs hadviselés előzheti meg a katonai erő bevetését.

A *KD 3. Fejezete* (az Oroszországi Föderáció katonapolitikája) fő vonalakban határozza meg az ország katonapolitikáját, ennek lényegesebb elemei a következők:

- Az OF katonapolitikáját az elnök határozza meg, összhangban a szövetségi törvényekkel, a nemzeti biztonsági stratégiával és a katonai doktrínával.
- Az OF legfontosabb célja, hogy megakadályozza a nukleáris és egyéb más katonai konfliktus kialakulását.

- Oroszország fenntartja magának a jogot, hogy atomeszközeivel visszaverje az ellene vagy szövetségesei ellen irányuló atomeszközökkel vagy más tömegpusztító eszközökkel végrehajtott támadást, vagy hagyományos támadófegyverekkel indított bármilyen agressziót.
- Oroszország elrettentés céljából kész nagypontosságú fegyverek alkalmazására.
- A nemzetközi jog normáival, a nemzetközi szerződésekkel és a szövetségi törvényhozás döntéseivel összhangban Oroszország kész saját nemzeti érdekeinek és állampolgárainak védelme érdekében csapatokat bevetni külföldön.
- Háború időszakában az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek legfőbb feladata visszaverni az Oroszország és szövetségesei ellen indított bármilyen agressziót, legyőzni az agresszort és megállítani katonai műveleteit olyan feltételekkel, amelyek megfelelnek az OF és szövetségesei érdekeinek.
- Az atomfegyverek alkalmazásáról az OF elnöke dönt.

Még ebben a fejezetben az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek építése és fejlesztése terén kiemelt feladatként került meghatározásra a korszerű fegyverzeti, haditechnikai (különleges) eszközökkel és hadfelszerelési anyagokkal való ellátás biztosítása. Ennek érdekében a hadiipari komplexumot (HIK) minőségileg magasabb szintre fogják emelni, amelyhez a fejlett tudományos-technikai és termelési-technológiai háttér is rendelkezésre áll majd.

A KD 4. Fejezete (A védelem hadigazdasági biztosítása) jelen értekezés szempontjából a leglényegesebb célkitűzéseket, elveket tartalmazza. A védelem hadigazdasági biztosítása szempontjából kulcsfontosságú feladat az állam hadigazdasági és haditechnikai potenciáljának tartós fejlesztése olyan szintre, amely révén lehetővé válik a katonapolitikai célok megvalósítása, és a katonai szervezetek igényeinek megbízható kielégítése békeidőben, háborús veszélyeztetettség és a háború időszakában.

Ezen cél elérése érdekében a dokumentum kidolgozói szükségesnek tartják az ország tudományos, pénzügyi és anyagi-technikai kapacitásának, tartalékainak olyan szintű koncentrációját, mely lehetővé teszi a fegyveres erők minőségi átfegyverzését. Az ország védelmi képességének megőrzése, fejlesztése a katonai-gazdasági tevékenység koordinációja, valamint a gazdaság meghatározott polgári és katonai ágazataiban a termelés integrációja útján maradéktalanul biztosítható.

A fegyveres erők katonai és speciális technikai eszközökkel történő ellátása tekintetében az alábbi feladatokat rögzíti a dokumentum:

- az ország gazdasági és mobilizációs lehetőségeinek, valamint a fegyveres erők feladatainak, rendeltetésének és tervezett alkalmazásának megfelelően egységes és elemeiben kompatibilis rendszerekkel, fegyverzettel és speciális technikával kell a fegyveres erőket ellátni;
- komplex módon, korszerű fegyverzeti eszközökkel kell átfegyverezni a hadászati nukleáris erőket, az általános rendeltetésű állandó készülségű magasabbegységeket és egységeket, az antiterrorista és a műszaki alakulatokat;
- létre kell hozni a kompatibilis elemekre épülő többfunkciós (többcélú) fegyverzeti, speciális technikai eszközöket;
- fejleszteni szükséges az információs hadviseléshez kapcsolódó erőket és eszközöket;
- minőségileg fejleszteni kell a korszerű technológiákat és a nemzetközi szabványoknak megfelelő eljárások alapján az információ- és adatcserét biztosító eszközöket, és az Oroszországi Föderáció információs térségének részeként létre kell hozni a fegyveres erők és más fegyveres testületek egységes információs rendszerét;
- a fegyveres erők és más fegyveres testületek vonatkozásában biztosítani kell a fegyverzetek funkcionális és szervezeti-technikai egységét;
- fokozott erőfeszítéseket kell tenni az új, nagy találati pontosságú fegyverek létrehozása és ezen eszközök informatikai biztosításának fejlesztése érdekében;
- létre kell hozni az információs-irányítási bázisrendszereket (hálózatokat) és gyorsítani ezek integrációját a fegyverzetirányítási rendszerekkel, valamint a hadászati, hadászati-hadműveleti, hadműveleti, hadműveleti-harcászati és harcászati szintű automatizált vezetési rendszerek komplexumaival.

A fegyveres erők és más fegyveres testületek fegyverzettel és speciális technikai eszközökkel történő ellátásához kapcsolódó feladatokat részleteiben az állami fegyverzeti program és más állami programok (tervek) tartalmazzák. Figyelemre méltó, hogy a külföldi államok részére értékesítendő korszerű fegyverzeti eszközök esetében csak az OF kormánya jogosult döntéseket hozni.

A hadiipar fejlesztésével összefüggésben a KD a HIK legfontosabb feladatát a hatékony működésében jelölte meg, amely mint az orosz gazdaság csúcstechnológiára épülő sokoldalú ágazata képes kielégíteni a fegyveres erők korszerű fegyverek iránti igényeit, és

biztosítani az OF stratégiai jelenlétét a csúcstechnológiájú termékek és szolgáltatások világpiacán.

A kitűzött cél elérését a KD az alábbi részterületek összehangolt fejlesztésében határozta meg:

- nagykapacitású tudományos-termelési struktúrák létrehozása;
- a fegyverzet és a haditechnikai eszközök fejlesztése, termelése és javítása terén az államközi együttműködés korszerűsítése;
- az állami fegyverzeti programmal (2007–2015) összhangban biztosítani az OF technológiai függetlenségét a hadászati és más fegyvertípusok előállítására vonatkozásában;
- elsődleges fontosságú technológiák komplex rendszerének kialakítása, amely lehetővé teszi a perspektivikus fegyverzeti rendszerek és eszközök kidolgozását;
- az állami ellenőrzés (felügyelet) megőrzése a HIK stratégiai fontosságú szervezetei fölött;
- az innovatív beruházási tevékenység aktivizálása, amely lehetővé teszi a tudományos-technikai és termelési-technológiai alapok megújítását;
- katonai és polgári alap- és csúcstechnológiák létrehozása és alkalmazása, melyek segítségével és fejlesztésével technológiai áttörést vagy előremutató tudományos-technológiai képességeket lehet elérni az új elveken működő fegyverek terén, s ezáltal korábban elérhetetlen képességekkel rendelkező haditechnikai eszközök kerülhetnek a fegyveres erőknél és más fegyveres testületeknél rendszeresítésre;
- perspektivikus fegyverzeti rendszerek és eszközök létrehozása és gyártása, a katonai rendeltetésű eszközök minőségének és piaci versenyképességének növelése.

Az új Katonai Doktrína apróbb változtatásokat tartalmaz, de lényegét és tartalmát tekintve megegyezik a 2000-ben elfogadott katonai doktrínával, annak egy árnyaltabb, precízebb megfogalmazásokat tartalmazó változata. Az előzetes várakozásokkal ellentétben nincs benne utalás a megelőző vagy preventív nukleáris támadás lehetőségére, csak a válaszcsapást helyezi kilátásba, amennyiben az állam létezését fenyegető agresszió érné az Oroszországi Föderációt. Fontos változtatás azonban, hogy a nukleáris eszköz alkalmazásáról egyedül az orosz elnök dönthet. Az egyik orosz biztonságpolitikai szakértő úgy jellemezte a 15 oldalas dokumentum lényegét, mintha azt az evidenciát tették volna közzé vezetőhírként,

hogy a Volga a Kaszpi-tengerbe ömlik.⁴⁷ Vélelmezhető, hogy a katonai erővel (nukleáris erővel) való fenyegetés PR-megfontolásokból került ki a KD-ből, elkerülendő az esetleges negatív nemzetközi reagálásokat, a feszültség növekedését a világpolitikában, valamint, hogy orosz részről elégedettek az új START-szerződés⁴⁸ kidolgozását célzó egyeztető tárgyalások addigi eredményeivel. A dokumentum előkészítését, kidolgozását szolgáló tárgyalások végül eredményesen befejeződtek, mert 2010. április 8-án az orosz és az amerikai elnök Prágában aláírták a hadászati támadó fegyverek korlátozásáról és csökkentéséről szóló új szerződést (START-III).⁴⁹

Feltételezhető viszont, hogy a KD-vel egyidőben aláírt titkosított dokumentum („Az orosz állam nukleáris elrettentésének alapelvei 2020-ig”) részleteiben tartalmazza a nukleáris triád bevetésének, rendszeresített eszközei alkalmazásának alapelveit, feltételeit.

1.4.4. Az orosz fegyveres erők szerkezeti reformja

Az alapvető nemzetbiztonsági dokumentumok hatályba léptetése után, különös tekintettel az NBS „Honvédelem” fejezetében és a KD-ben megfogalmazottakra, felgyorsult a fegyveres erők átszervezésére irányuló folyamat. Az orosz elnök 2010. július 6-án rendeletet adott ki „Az Oroszországi Föderáció Hadászati Territoriális Hadrendje” címmel, melynek alapján az addigi hat helyett négy katonai körzetet (3. sz. térkép-vázlat) alakítottak ki Oroszország területén. Ezt követően szeptember 20-án pedig „Az Oroszországi Föderáció Katonai Közigazgatási Felosztásáról” szóló elnöki rendelet látott napvilágot. Ez utóbbi célja a fegyveres erők parancsnoki vezetési-irányítási rendszerének egyszerűsítése, az addig 11 szint helyett háromra csökkentése.

A katonai körzet békeidőben továbbra is a legnagyobb katonai szervezeti egység marad, és csak különleges időszakokban (pl. kiemelt hadgyakorlat idejére vagy háborús helyzetben) alakul át összhaderőnemi hadászati parancsnoksággá. Az összhaderőnemi hadászati parancsnokságok – amelyek földrajzilag teljesen egybeesnek a katonai körzetekkel – alárendeltségébe tartozik valamennyi katonai alakulat, így haditengerészeti erők, a légi erők és a légvédelmi erők, kivéve a hadászati rakétacsapatokat és az űrvédelmi csapatokat. A légi deszant csapatok, a nagy hatótávolságú és a szállító légi erők változatlanul a légi erők főparancsnokának közvetlen irányítása alatt maradnak.

⁴⁷ Gorenburg Dmitry: *Russia's new military Doctrine: An exercise in public relations.*

<http://russiamil.wordpress.com/2010/02/08/russias-new-military-doctrine-fairly-innocuous/>.

⁴⁸ START – Strategic Arms Reduction Treaty (A Hadászati Támadó Fegyverek Csökkentéséről szóló Szerződés)

⁴⁹ http://www.hm.gov.hu/hirek/kulfoldi_hirek/alairtak_startiii_szerzodest – letöltve 2010.04.10.

A négy katonai körzet (összhaderőnemi hadászati) parancsnokság a következő összetételű:

(1) Nyugati Katonai Körzet

Magában foglalja a korábbi Moszkvai és Leningrádi Katonai Körzeteket, a Balti és az Északi Flottát, valamint a Kalinyingrádi Különleges Katonai Területet. A főparancsnokság székhelye: Szentpétervár.

(2) Déli Katonai Körzet

A korábbi Észak-Kaukázusi Katonai Körzet, a Fekete-tengeri Flotta, a Kaszpi-tengeri Flottilla és a 102. Katonai Bázis (Gyumri, Örményország) szervezetén került felállításra. A főparancsnokság székhelye: Rosztov na-Donu.

(3) Központi Katonai Körzet

Az egykori Volga-Urali Katonai Körzet és a Szibériai Katonai Körzet nyugati részének, valamint a 4. Katonai Bázis (Dusanbe, Tádzsikisztán) és a Kant-i (Kirgizisztán) légi bázis összevonásával alakult meg. A főparancsnokság székhelye: Jekatyerinburg.

(4) Keleti Katonai Körzet

A korábbi Szibériai Katonai Körzet keleti részének, a Távol-keleti Katonai Körzet, a Csendes-óceániai Flotta és a Kamcsatkai Különleges Régió bázisán alakították ki. A főparancsnokság székhelye: Habarovszk.

3. sz. térképvázlat

Oroszország katonai körzetei 2010⁵⁰

South Military District – Déli Katonai Körzet

Western Military District – Nyugati Katonai Körzet

Central Military District – Központi Katonai Körzet

East Military District – Keleti Katonai Körzet

⁵⁰ <http://www.rian.ru/> – Military Districts of the Russian Federation 2010 – letöltve 2010.12.20.

A katonai körzetek újrajrrolását megelőzően 2009 végére hivatalosan befejeződött a az új, háromszintű parancsnoki vezetési-irányítási rendszerre (katonai körzet – hadsereg – dandár) történő átállítás a korábbi katonai körzet – hadsereg – hadosztály – ezred struktúráról. Összességében 40 összefegyvernemi állandó készenlétű dandár (4 harckocsi, 35 gépesített lövész, 1 logisztikai) került felállításra, valamint 45 fegyvernemi és szakfegyvernemi dandár (pl. rakéta-, tüzér-, műszaki, híradó és rádiófelderítő dandár), melyek személyi állománnyal való feltöltöttsége a hivatalos adatok szerint eléri a 95%-ot.⁵¹

Az új állandó készenlétű dandárok közel 60%-a azonban – nem hivatalos értékelés szerint – nem hadrafogható, s ez kizárólag a korszerű haditechnikai eszközök, fegyverzetek, irányítási-vezetési kommunikációs és harctámogató rendszerek hiányára vezethető vissza.⁵²

Ezen tény is közrejátszhatott abban, hogy az orosz vezetés halaszthatatlan feladatként fogalmazta meg a HIK-vállalatok fejlesztését, az állami katonai megrendelések finanszírozásának biztosítását, melynek további részleteiről a következő fejezetben kívánok tájékoztatást adni.

1.5. Következtetések

Oroszország az elmúlt közel két évtized alatt komoly belső társadalmi-gazdasági rendszerátalakítást, és a vele járó súlyos válságokat (1991 nyara, 1993 ősze, két csecsenföldi háború, az 1998-as pénzügyi válság, stb.), valamint nemzetközi szerepének leértékelését élte meg, miközben a megváltozott geopolitikai viszonyok között ki kellett dolgoznia új biztonságpolitikájának alapelveit, a megvalósításához szükséges eszközrendszert.

A jelenlegi orosz nemzeti biztonságpolitika kialakításához vezető úton az orosz politikai elit utólag bizonyíthatóan számos jó és rossz politikai döntést hozott, de mára egyértelművé vált, hogy Oroszország az elszigetelődés helyett a legjelentősebb globális biztonsági kihívások közös kezelésére irányuló **nemzetközi együttműködés elmélyítése** mellett kötelezte el magát. A nemzetközi politika formálói által is elismert és hangoztatott partneri viszony megőrzése, fenntartása feltételezi Oroszország biztonsági érdekeinek tiszteletben tartását, ami orosz részről a **nagyhatalmi szerep visszaállítását**, a világpolitikában megkerülhetetlen szubjektumként való elismertetését célozza. Oroszország egyértelművé tette, hogy a különböző nemzetközi szervezetekben (ENSZ, EBESZ) és

⁵¹ Military Ballance 2011 – Chapter Five Russia, 174-175. o.

⁵² Ref. 51. 176. o.

regionális szervezetekben (FÁK, Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, Sanghaji Együtműködési Szervezet) aktívabb szerepre törekszik, de nem kíván sem közép-, sem pedig hosszú távon az EU-val és a NATO-val a jelenlegi intézményesített formán túlmutató együttműködést kialakítani.

Az irányadó orosz biztonságpolitikai dokumentumok elemzéséből megállapítható, hogy Oroszország politikai vezetése továbbra is nagy hangsúlyt fektet a rendelkezésére álló politikai eszközök és a nemzetközi jog biztosította lehetőségek minél szélesebb körű alkalmazására, azonban hitelességük alátámasztására nélkülözhetetlennek tekinti a katonai erő, elsősorban a nukleáris támadóerő (mint elrettentő-visszatartó erő) magas szinten tartását. A nemzeti biztonság garantálásában felértékelődött a gazdaság (ezen belül a hadiipar), s ezzel összefüggésben a nemzetközi gazdasági együttműködés jelentősége. A világ legjelentősebb szénhidrogén-exportőreként Oroszország stratégiai jelentősége⁵³, befolyása a világpolitika alakítására várhatóan növekedni fog. A jelenlegi egypólusú világrendszert Oroszország Kínához hasonlóan elutasítja, és az értékelése szerint stabilabb, kiegyensúlyozottabb és kiszámíthatóbb többpólusú világrendszert tekinti perspektivikus megoldásnak. A KK-ban megfogalmazott elsőrendű cél – Oroszország nagyhatalmi státuszának visszaállítása – az orosz elképzelések szerint a gazdasági együttműködés, integráció útján valósulhat meg, s ez a valódi paradigmaváltás az újkori orosz biztonságpolitikában. A versengés időszaka elmúlóban, a globalizáció az egymásrautaltságot, a kompromisszumkeresést és a kölcsönös érdekeken nyugvó együttműködést kényszeríti ki a nemzetközi politika résztvevőiből, ami nagyobb biztonságot teremthet a világban – állítják elemzéseikben orosz biztonságpolitikai szakértők.

Jól érzékelhető továbbá, hogy az orosz kül- és biztonságpolitikában inkább a konszenzuskeresésre, mintsem a konfrontációra helyezik a hangsúlyt a mérvadó politikai körök.⁵⁴

Putyin elnök időszaka az orosz társadalom többségének megítélése szerint általános fellendülést és az életszínvonal érezhető emelkedését hozta. Az orosz választópolgárok 75%-a támogatja a Nyugattal történő szorosabb, akár szövetségi együttműködés megteremtését is, és csak 17%-uk tekinti azt továbbra is vetélytársnak (nem ellenségnek!).⁵⁵ Az orosz társadalom demokratizálódása mára olyan szintre jutott, hogy visszarendeződés aligha képzelhető el, bár

⁵³ Tóth István: *Oroszország energiapolitikája a 21. században* – ZMNE Diplomamunka, 2009. 4. és 5. o.

⁵⁴ Preiss Frank: *Der taumelnde Riese* – <http://www.sicherheitspolitik-dss.de/> – letöltve 2010.12.03.

⁵⁵ <http://www.rian.ru/> – *Sto vi dumajetye o Zapade?* – letöltve 2008.04.21.

számos nyugati orosz szakértő Putyin szemére vetette a társadalmi pluralizálódás fokozatos visszaszorítását, az elnöki hatalom túlzott koncentrációját, ami már-már a régi szovjet időket idézi. Megfigyelhető, hogy az irányított demokrácia helyett Putyin elnök második elnöki ciklusában a „szuverén demokrácia”⁵⁶ megteremtését részesítette előnyben. Ennek ellenére azzal lehet számolni, hogy a nemzeti sajátosságok (történelmi és kulturális) érvényesülése mellett is az orosz társadalom fejlődése a demokratikus értékek és jogállamiság mentén fog végbemenni, és Oroszország biztonságpolitikájának alakításában a Nyugattal történő együttműködést fogja preferálni. Ebben láthatóan nem okozott törést az elnöki hatalomváltás sem, azaz Medvegyev elnökké választása és Putyin miniszterelnökké történt kinevezése, így – értékelésem szerint – **Oroszországnak az európai értékrend mentén történő fejlődésével lehet számolni a 21. században is.**

A középtávú tervezésnél orosz részről nagyjából kiszámíthatónak ítélték a világpolitika és a világgazdaság, benne Oroszország gazdasági fejlődését, valamint tudományos eredményeikre, tapasztalataikra támaszkodva anticipálták az OF és szövetségeseik biztonsági környezetében és stratégiai erőviszonyokban bekövetkező változásokat. Az **Oroszországi Föderáció új Külpolitikai Koncepciója, Nemzeti Biztonsági Stratégiája és Katonai Doktrínája nem számol globális háború kitörésének veszélyével, azaz az orosz politikai (állami) vezetés elsősorban a hagyományos eszközökkel megvívandó regionális és lokális háború kirobbanásának megelőzésére, megakadályozására helyezi a hangsúlyt.**

A világpolitikában tapasztalt tendenciát követve Oroszország is – a KD-ben felvázolt képességekkel rendelkező – hiteles katonai erővel kívánja alátámasztani stratégiai kül-, biztonság- és gazdaságpolitikai célkitűzéseit, olyan szuverén fegyveres erővel, amely a haditechnikai eszközök színvonala, mennyisége és a személyi állomány felkészültsége tekintetében is kellő visszatartó erőt jelent bármely, feléje ellenséges szándékkal közelítő ország, vagy koalíció számára.

⁵⁶ Nemzet és Biztonság folyóirat: *Merre tovább Oroszország?* Beszélgetés Sz. Bíró Zoltán történésszel 2010. április, 65. o.

A hatályos orosz biztonság- és védelempolitikai dokumentumok egyik közös jellemzője, hogy **egységesen a 2020-ig terjedő időszakra szólnak, és az alábbi főbb – egységes biztonságpolitikai szemléletre utaló – megállapításokat tartalmazzák:**

- Oroszország célja nagyhatalmi státuszának visszaállítása.
- A többpólusú világban a nemzetközi jog primátusa mellett egyetlen ország (pl. USA) dominanciája sem elfogadható.
- Oroszország együttműködésre és baráti viszony, kapcsolatok kialakítására törekszik minden állammal, beleértve a Nyugatot is.
- Az orosz nemzeti érdekek és állampolgárok védelme a legfőbb politikai prioritás.
- Oroszország fokozott és megkülönböztetett érdekérvényesítésre törekszik meghatározott térségekben, mint például a vele határos vagy közeli független államokban, az egykori szovjet tagköztársaságokban („közelkülföldön”).

2. AZ OROSZ HADIIPAR ÁTALAKULÁSA, SZERKEZETVÁLTÁSA

A **hidegháború időszakában** a szovjet politikai vezetés (Szovjetunió Kommunista Pártja - SZKP) a **hadiipart olyan húzóágazatnak tekintette**, amely az ország és a Szovjetunióhoz kapcsolódó politikai–gazdasági–katonai szövetségi rendszer biztonságát, stratégiai politikai érdekeinek érvényesítéséhez és védelméhez szükséges haditechnikai eszközök, fegyverzetek gyártásán túlmenően a szovjet népgazdaság technológiai versenyképességét, valamint a lakosság korszerű fogyasztási cikkekkel való ellátását is hivatott volt biztosítani. A szovjet hadiipari komplexum finanszírozására a politikai elit mindig megkülönböztetett figyelmet fordított, miközben a néptömegek növekvő fogyasztási igényeit az imperializmussal folytatott gazdasági és fegyverkezési versenyre, a harmadik világban szabadságukért küzdő népekkel vállalt szolidaritásra és támogatásukra hivatkozva próbálta meg visszafogni, s ennek következtében hatalmas szakadék keletkezett a hadiipar és a polgári rendeltetésű ipari ágazatok között. A Brezsnjev-érában, a Szovjetunió fénykorában a HIK (nyugati szakértők adatai szerint 944 tervező iroda, 2137 tudományos kutatóintézet és közel 3000 hadiipari üzem, vállalat) a GDP 20%-át emésztette fel és az iparban foglalkoztatott munkaerő 15%-át (kb. 9 millió fő) kötötte le. A HIK-hez kapcsolódó tudományos kutató-fejlesztő tevékenységben a szovjet szellemi elit színe-javát foglalkoztatták, akiknek az alap- és alkalmazott kutatásaihoz a polgári szférával össze nem mérhető anyagi forrásokat, tárgyi-technikai feltételeket, valamint átlagon felüli életkörülményeket biztosított az SZKP. A fő célkitűzést – az USA-val összemérhető katonai erő és képesség fenntartása – egyre nagyobb erőfeszítésekkel a '80-as évek elejéig képes volt garantálni a szovjet politikai és katonai elit, azonban a félvezetők gyártásának technológiai forradalma nyomán megindult számítástechnika-fejlődéssel (a digitális forradalommal) már nem volt képes lépést tartani a szovjet tudomány és ipar. A szovjet hadiipar sajátosságai közé tartozott, hogy nem a mennyiségi mutatókra, hanem a minőségre helyezték a hangsúlyt és olyan eszközök, berendezések gyártását preferálták, amelyek egyszerűek, könnyen kezelhetők voltak, továbbá a legszélsőségesebb klimatikus és időjárási körülmények közepette is megbízhatóan működtek. A többlépcsős szigorú minőségellenőrzési rendszernek (mai néven minőségbiztosítás) köszönhetően a szovjet fegyverek, haditechnikai eszközök éppen ezen tulajdonságaiknak köszönhetően váltak népszerűvé a világ legkülönbözőbb részein (felszabadító harcokban, és sajnálatos módon a terrorista szervezetek akcióiban is).

A Szovjetunió szétesését követően a HIK gazdasági kapcsolatrendszere deformálódott, szétzilálódott, a termelési együttműködés az immáron önálló (független) országokhoz (Ukrajna, Belarusz, Kazahsztán stb.) tartozó hadiipari vállalatok között részben, vagy teljesen megszakadt. Az Oroszország területén megmaradt több mint 2000 hadiiparhoz kapcsolódó tudományos-termelési egyesülés, tervezőiroda, tudományos kutatóintézet és hadiipari üzem 12 városra, illetve régióra (1. sz. táblázat) – 4. sz. térkép-vázlat⁵⁷ – koncentrálódik, ahol a munkaerő kb. 35%-át a védelmi szektorban foglalkoztatják.

Az orosz hadiipar (tudományos-kutató bázisai és termelő létesítményei) hagyományosan a következő nagyvárosokra és régiókra koncentrálódik:

1. sz. táblázat

Az orosz hadiipar főbb régiói

Moszkva	Szentpétervár
Nyizsnyij Novgorod	Volgográd
Volgán-túli régió (Kazany, Izsevszk, Votkinszk, Szamara, Joskar-Ola)	Uráli régió ⁵⁸ (Jekatyerinburg, Nyizsnyij Tagil, Perm, Cseljabinszk)
Bajkáli körzet (Irkutszk, Ulan-Ude)	Távol-keleti régió (Vlagyivosztok, Habarovszk, Komszomolszk-na Amure)
Novoszibirszk	Omszk
Rosztov na Donu	Krasznojarszk

(a szerző saját összeállítása)

⁵⁷ http://www.mapcruzin.com/free-maps-russia-soviet/russia_defense93.jpg – letöltve 2006.04.13.

⁵⁸ <http://www.premier.gov.ru/DefenceIndustryenterprisesinSverdlovskRegion> – letöltve 2009.05.21.
Az Uráli régió Oroszország legnagyobb hadiipari övezete, ahol az alábbi meghatározó vállalatóriások (HIK-gigászok) találhatóak:

- **Rosztechnologija** (Orosz Technológiai Állami Egyesülés) – 9 vállalatból létrejött egyesülés (Planeta – Vegyi Üzem, Verhnyeturinszki Gépgyár, Szerov Mechanikai Üzem, Kalinovszki Vegyi Üzem, Ural Jalamov Optikai-Mechanikai Termelési Egyesülés, Start Tudományos-termelési Egyesülés, Ural Szerszámgépgyártó Vállalat, Rádiókészülék Üzem és az ISET Ural Elektromoskapcsolók Üzem);
- **Roszatom** (Állami Egyesülés) – 6 vállalatból áll (Ural Elektromechanikai Művek, Elektrochem Művek, Ural Elektromechanikai Üzem, Venta Nyizsnyeturinszki Gépgyártó Üzem, Szverdlovszki Vegyi Gépgyártó Kutatóintézet és a Reaktor-fűtőanyagok Intézet);
- **Almaz-Antej Légvédelmi Konzern** – 3 vállalat szerveződése (Kalinin Gépgyártó Üzem, Novator Különleges Tervező Iroda és a Vektor Ural Termelési Vállalkozás);
- **Uralvagonzavod** – 8 vállalatot foglal magában (Uralvagonzavod Termelési Egyesülés, 9. sz. Üzem (harcocsi-gyártás), Ural Közlekedés-Gépgyártási Tervező Iroda; Ural Csővezeték Tudományos Kutatóintézet; Uralkriomash, Ural Tudományos és Gépgyártó Komplexum és Kamenzsk-Urali Öntöde).

A szovjet időkben a hadiipari vállalatok tevékenységét irányító, koordináló és a szükséges költségvetési forrásokat biztosító nagy befolyású védelmiipari minisztérium feladatköreit a rendszerváltozás után több minisztériumhoz (pl. ipari, energiaügyi, gépgyártási, védelmi) delegálták, ami tovább nehezítette a HIK amúgy is akadozó működését. Az állami, katonai célú megrendelések volumene jelentősen visszaesett, ennek következtében a hadiipari szférában foglalkoztatottak száma – a növekvő egzisztenciális bizonytalanság miatt – drámai módon apadásnak indult (évente kb. 800 ezer fővel, ezért 1997-ben az 1700 vállalatnál és kutatóintézetben kb. 2,5 millió fő állt már csak alkalmazásban).

Az értekezés előző fejezetében és alfejezeteiben összefoglaltak alapján világosan látható, hogy az orosz biztonság- és védelempolitikai dokumentumok – a világpolitikában bekövetkezett változásokat lekövetve – iránymutatást adnak úgy a fegyveres erők további fejlesztése (szervezeti és technikai), miként a haditechnikai eszközöket és fegyverzetet biztosítani hivatott hadiipari komplexum megújítását, a feladatok teljesítését szolgáló átalakítása vonatkozásában. Jelen fejezetben a „biztonság – gazdaság – haderő” háromszög működésének összefüggéseiből az orosz gazdaság hadiipari szegmensét emelem ki, s ennek során bemutatom az állami megrendelések, a fegyverexport és -import fontosságát és kölcsönhatásait.

2.1. A hadiipar struktúrájának átalakulása (periodizálás) – privatizáció, holdingok létrejötte, állami szerepvállalás és kontroll

2.1.1. Az orosz hadiipar Jelcin elnök időszakában (1992–1999)

A hidegháború végével és a Szovjetunió megszűntével, a világpolitikában bekövetkezett kedvező változások – a VSZ és a NATO szembenállásának megszűnte – hatására az orosz hadiipari üzemek megrendeléseik látványosan, költségvetési támogatása pedig drasztikus mértékben 80%-kal csökkent, s ennek következtében a fegyverexportból származó állami bevételek is jelentősen zsugorodtak. A '90-es évek elejére olyan mértékű volt a katonai költségvetés csökkenése, ami már lehetetlenné tette a korábbi hadiipari szerkezet fenntartását, működtetését. A hadiipari üzemek gazdasági túlélésük érdekében gyorsított ütemben kezdtek átállni a polgári rendeltetésű fogyasztási cikkek gyártására (konverziós programok), s ezzel párhuzamosan szervezeti struktúrájukat (holdingokba tömörülés), irányítási rendszerüket korszerűsítve igyekeztek a világpiac felé nyitni, a külföldi befektetők számára (vegyesvállalati formában) vonzóvá válni.

1992 elején elvi döntés született arról, hogy az orosz hadiiparhoz kapcsolódó tervező intézeteket és üzemeket „pénzügyi-ipari csoportok”-ba kell szervezni, melynek legfőbb eredményeként megszületett a 2096. sz. Elnöki Rendelet (1993. 12. 05.), amely hivatalossá tette a nyugati vállalatcsoportok mintájára integrált gazdasági egyesülések létrehozását, helyettesítendő a szovjet időkben kialakított centralizált hadiipari struktúrákat.

Az orosz hadiipar – és a benne foglalkoztatott hatalmas munkaerőtömeg – helyzetének mielőbbi rendezése céljából Jelcin elnök 1992 májusában jóváhagyta az ország **Haditechnikai Politika Konceptiójának** tervezetét, amelyet Oroszország **első fegyverzeti programjának** is nevezhetnénk. A tervezet prioritásként fogalmazta meg a fegyveres erők részére készülő haditechnikai eszközök kiválasztásának optimalizálását és a rendszeresített fegyverzeti rendszerek (elsősorban irányítási–vezetési–kommunikációs (C³)⁵⁹), eszközök korszerűsítését, valamint előírta a védelmi költségvetés 10%-ának kutatási-fejlesztési célokra történő felhasználását. Ez volt az első olyan dokumentum, amely egységes egészként kezelte a „biztonság – gazdaság – haderő” témakört, illetve kísérletet tett a védelmi minisztérium igényeinek és az ország biztonsági feladatrendszerének harmonizálására. Az **első hivatalos Állami Fegyverzeti Program** (Goszudarsztvennaja Programma Vooruzsenijija – **GPV**)⁶⁰ **GPV-2005** néven került be a köztudatba, melyet az orosz elnök 1996 novemberében rendeletben adott ki. A program az **1997–2005** közötti időszakra határozta meg az orosz fegyveres erők hosszú távú fegyverzeti fejlesztését, továbbá a rendelkezésre álló forrásokból kiindulva a megvalósításhoz szükséges követelményeket és intézkedéseket. Alig fél év telt el azonban, amikor már láthatóvá vált, hogy a GPV-2005 alapjául szolgáló makrogazdasági előrejelzések túlzottan optimistának bizonyultak és a betervezett költségvetési forrásokat nem tudja a kormány biztosítani. A GPV-2005 évi 5-7%-os GDP-növekedéssel számolt, ezzel szemben 1996-1997 időszakban csökkent és 1998-1999-ben is csupán évi 2%-os volt a fejlődés üteme. A program rövid időn belüli ellehetetlenülésében közrejátszott az a körülmény is, hogy a védelmi költségvetést a GDP 3,6–5,2%-ára állították be, azonban a valóságban csak 2,3–2,8% lett. Így a papíron létező program csak 23%-át kapta meg a kalkulált forrásoknak 1996–2000 között, ezzel a HIK akkori kapacitásának mindössze 25–30%-át tudta működtetni (állami megrendelések + export).

Az orosz gazdaságban 1992-ben megkezdett magánosítási, privatizációs folyamat természetesen érintette a hadiipari ágazatot is. A kormány eredeti elképzelése szerint 1994 végéig a több mint 2000 hadiipari létesítmény (üzemek, kutató-fejlesztő-tervező irodák) háromnegyed részét különböző mértékben kellett privatizálni. 1995-re az orosz

⁵⁹ C³ – Command-Control-Communication.

⁶⁰ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/industry-yelstin.htm> – letöltve 2005.04.12.

repülőgépgyártás 21%-a, a fegyvergyártás 35%-a, a hajóépítő-ipar 40%-a, a rakéta- és űripar 54%-a, valamint a lőszer és a speciális vegyiüzemek 82%-a maradt csak kizárólagos állami tulajdonban. Közel 700 hadiipari „vállalkozás” pedig a különböző mértékű magánosítás tárgyát képezte, ahol az állam meghatározó, vagy ellenőrzési tulajdonosi hányada megmaradt.

Az orosz privatizáció sajátos, negatív felhangoktól és botrányoktól sem mentes folyamatát a társadalom nagy többsége a vadkapitalizmus időszakaként élte meg, amikor jelentős állami vállalatok a kormányhoz közel álló csoportok, vagy utólag egyértelműen bizonyított maffia-szerűen működő társaságok tulajdonába kerültek. A HIK teljesítménye 1994-ben 25%-kal, 1995-ben 21%-kal csökkent, és ezt a tendenciát követte az állami megrendelések további 25%-os csökkenése 1996-ban. Az egyedüli aktív gyártási program – melynek pénzügyi fedezete biztosított volt – 1996-ban az SS–25⁶¹ (Stickle) interkontinentális ballisztikus rakéták programja volt. Számos más hadiipari üzem kisebb mennyiségben PSZH⁶²-kat gyártott exportra, míg a repülőgépgyártó és hajóépítő üzemek termelése megrendelések hiányában lényegében leállt. Jelcin elnök – a második elnöki időszakát megelőzve – a további politikai hitelvesztés megakadályozása, és az állam gazdasági életre gyakorolt befolyásának visszaszerzése érdekében 1996 júniusában – az elnöki választási kampány csúcán – leállította az állami vállalatok privatizációját. Jelcin elnök júliusi újraválasztását követően folytatta a korábban leállított privatizációs programot, annyi változtatással, hogy a július 13-án kiadott kormányrendeletben 480 nevesített hadiipari létesítményt (repülőgépipar – 45, rakéta- és űripar – 60, fegyvergyártás – 60, lőszer- és speciális vegyi üzemek – 60, hajóépítő-ipar – 54, híradás- és elektrotechnikai ipar – 168) kivont a magánosítási eljárás alól. Az elnöki döntést előkészítők abból indultak ki, hogy ezek az üzemek a leghatékonyabb és legjobb technikai háttérrel rendelkező ipari vállalatok, amelyek az egész orosz iparnak, és ezzel együtt a nemzetgazdaságnak lendületet tudnak adni, és többségük viszonylag gyorsan átállítható polgári, vagy kettősrendeltetésű berendezések, fogyasztási cikkek gyártására. A kincstári optimizmus azonban megalapozatlannak bizonyult, mivel ezek az üzemek nem rendelkeztek semmilyen tapasztalattal a civil szektor igényeinek kielégítésére szolgáló termékek előállításában, piackutatási és értékesítési ismeretekkel, a piaci versenyképességhez szükséges rugalmassággal. A költségvetési nehézségek és a vállalatok között egyre növekvő körbetartozások miatt sokáig hónapokig nem, vagy csak saját termékeikkel tudtak fizetni a dolgozóknak, így egzisztenciális megfontolásokból egy idő után megindult a szakemberek elszivárgása, majd kiáramlása a kis és közepes magánvállalkozások felé. Az 1998 nyarán bekövetkezett orosz pénzügyi válság kialakulásában egymást erősítő

⁶¹ Orosz típusjelölése RT–2PM Topol (mobil interkontinentális ballisztikus rakéta).

⁶² PSZH – Páncélozott Szállító Harcjármű.

folyamatként jelent meg a már említett jelentős körbetartozás, az amúgy is elégtelen infrastruktúra továbbromló állapota, a környezetszennyezési problémák (katasztrófa közeli állapotok egyes ipari övezetekben), a lakáshiány és a gyenge minőségű fogyasztási cikkek térhódítása a belső piacon.

Ezek következtében az orosz kormánynak nem maradt elegendő szabad forrása a hadiipari üzemek finanszírozására, úgy a beígért konverziós tervek, mint a fegyveres erők részére megrendelt új védelmi fegyverzet (felszerelések) beszerzésének megvalósítására.

2.1.2. Az orosz hadiipar Putyin elnök időszakában (2000–2007)

A 21. század elején lényegében ugyanazok a problémák jellemezték a HIK-et, mint Jelcin időszakában, nevezetesen:

- állami–külföldi megrendelések és működő tőke hiánya;
- a vállalat-irányítás alacsony szintje;
- elöregedő mérnöki és szakmunkás állomány;
- leamortizálódott és energiateljesítő állóeszközpark, fejletlen infrastruktúra;
- a termelési költségekre ráakadó jelentős szociális támogatások, kifizetések.

Putyin elnök hatalomra kerülésével már 2000 januárjában az NBT ülésén tartott beszédében, értékelésében ismét a HIK fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, miszerint a hadiipar (új megfogalmazásban védelmi ipar) fejlődése képes lesz dinamizálni a polgári iparágakat is, és ez az orosz vállalatokat a világpiacon is versenyképes, korszerű termékek előállítására ösztönözheti. A fegyveres erők főparancsnokaként is funkcionáló Putyin elnök a HIK fejlesztését az orosz gazdaság abszolút prioritásaként jelölte meg, amely fejlett technológiájára támaszkodva (sic!) „Oroszország valamennyi problémáját” sikerrel oldhatná meg.⁶³

A katonai technológia polgári szférába történő átültetése a világ számos fejlett országában sikerrel működik, Oroszország azonban sajátos történelmi-gazdasági fejlődése miatt csak óriási beruházások, befektetések segítségével zárkóztathatná fel polgári, vagy kettősrendeltetésű iparágait – állapította meg több orosz és külföldi szakértő. A nosztalgikus és idealizált elnöki elképzelés az orosz HIK, mint húzóágazat felfuttatásáról viszonylag rövid idő alatt az újkori orosz történelem szemétdombjára került. Maradt viszont a hatalmas feladat, hogy a megmaradt prosperáló, vagy még vegetáló védelmi ipari vállalatokat hatékonyságuk

⁶³ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/industry-putin.htm> – letöltve 2007.01.15.

növelése érdekében gyorsított ütemben át kell alakítani, s ahol lehet ösztönözni privatizációjukat. Az elnök Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettest (2007-ig védelmi miniszter) bízta meg az intézkedés-rendszer kidolgozásával, amely a fenti cél elérése mellett az innovációra és a nanotechnológia – mint Oroszország egyik mega-projektje – mielőbbi bevezetésére helyezte a hangsúlyt. „*A nanotechnológia nem csak a gazdaság teljes szerkezetét és az emberek életminőségét fogja megváltoztatni, hanem drámai módon megváltoztatja minden, a modern hadviseléssel kapcsolatos felfogásunkat*”⁶⁴ – jelentette ki Ivanov. Az elnök ezzel összefüggésben egyik nyilvános beszéde során leszögezte, hogy az állam minden tőle telhetőt meg fog tenni, hogy elegendő pénzügyi forrást biztosítson a nanotechnológiai kutatási programokra.

Putyin elnökségi időszakához két „Állami Fegyverzeti Program” meghirdetése és végrehajtásának kísérlete köthető:

(1) Állami Fegyverzeti Program 2002–2010 (GPV-2010)⁶⁵

A programban rögzítették a katonai rendeltetésű kutatások, fejlesztések prioritásait a 2002–2005 közötti időszakra, valamint a fegyverzeti beszerzéseket 2010-ig. **A főbb célkitűzései az alábbiak voltak:**

- a HIK stabil fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtése, amelyek lehetővé teszik a hazai és külföldi piacokon a csúcstechnológiájú katonai és polgári rendeltetésű termékek versenyképességét;
- a HIK reformját és integrált szerkezetének kialakítását megalapozó törvényi-jogi háttér létrehozása;
- a HIK tudományos-technológiai potenciáljának megőrzése és stabil fejlődéséhez szükséges előfeltételek kialakítása, valamint az állam szerepvállalásának optimalizálása a HIK feltökésítésében;
- az állam katonai megrendeléseire rendelt források és a katonai technológiai együttműködésben rejlő képességek konjugálása, a kettős rendeltetésű technológiák felhasználása a perspektivikus technológiák fejlesztésében úgy a katonai, mint a polgári rendeltetésű termékek mintapéldányai vonatkozásában;
- a termelés diverzifikálása, a kibocsátott termékekben belül növelni a csúcstechnológiájú polgári rendeltetésű termékek volumenét.

⁶⁴ Staff Writers: *Military Industry makes up 70% of Russian Science Production.*
<http://www.spacewar.com/reports/> – letöltve 2008.06.11.

⁶⁵ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/industry-putin.html> – letöltve 2007.06.25.

A program nem bizonyult kellően sikeresnek. Az orosz és a külföldi szakértők szerint a kitűzött célok kb. 10–15%-ban valósultak csak meg. A kialakult helyzet ellentmondásosságát – az orosz fegyveres erők szempontjából – jól érzékeltetik az alábbi tények:

- 2004-ben 300 db harckocsit exportált az orosz hadiipar, az orosz szárazföldi csapatok pedig 30 db új harckocsit állíthattak rendszerbe;
- az 1994–2003 közötti időszakban a légierő egyetlen új helikoptert vagy harci repülőgépet sem kapott;
- a Szovjetunió felbomlása óta 2006-ig új eszköz nem került kifejlesztésre a légierő számára.

2006-ban a védelmi tárca költségvetésében már 10,5 mrd. USD-t terveztek katonai beszerzésekre, ami lehetővé tette 6 interkontinentális rakéta, 6 hordozórakéta, 12 űrszállító-eszköz, 31 harckocsi, 125 PSZH, 3770 katonai gépjármű, 9 repülőgép (köztük 1 db TU–160-as hadászati bombázó) rendszerbe állítását, továbbá 139 harckocsi, 125 löveg, 104 repülőgép és 52 helikopter felújítását, korszerűsítését. Ahhoz, hogy a jelenlegi 6000 db T–72-es és az 5000 db T–80-as harckocsit újakra, vagy korszerűsítettekre cserélhessék kb. 64 évre, míg a harci repülőgépek vonatkozásában új repülőgépek esetében közel 100 évre, korszerűsítésük esetén alig 16 évre lett volna szükség. Az Állami Duma⁶⁶ Honvédelmi Bizottságának szakértői a kialakult helyzetet – 2006 végén közzé tett becslésük szerint az orosz fegyveres erőkben az új eszközök részaránya nem haladta meg a 21%-ot, ezzel szemben a világ vezető országainak hadseregeiben ez több mint 60% – elemezve javasolták a fegyveres erők új eszközökkel és felszerelésekkel való ellátásának ütemét jelentősen növelni, aminek révén évente legalább 5%-kal emelkedhet azok harcértéke. Konkrét számokban kifejezve évente minimum 140–150 harci repülőgép, 40–60 helikopter, 200 harckocsi, 250 tüzérségi eszköz beszerzését javasolták biztosítani.

(2) **Állami Fegyverzetfejlesztési Program 2007–2015 (GPRV-2015)**⁶⁷

Az orosz elnök rendelete alapján a kormány mellett felállított Hadiipari Bizottság (vezetője Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettes, ex-védelmi miniszter) kidolgozta az „Állami Fegyverzetfejlesztési Programot a 2007–2015 közötti időszakra” (Goszudarsztvennaja Programma Razvityija Vooruzsenyija – GPRV), amelyet 2007. június 2-án fogadott el a kormány. A program költségvetését közel 5000 mrd. rubelben (kb. 190 mrd. USD)

⁶⁶ Állami Duma – a kétkamarás orosz Parlament alsó házána hivatalos (történelmi) megnevezése

⁶⁷ <http://bearrising.blogspot.com/2007/08/state-armament-program-2007-2015.html> – letöltve 2007.11.20.

határozták meg, s ennek eredményeként az időszak végére a fegyveres erők fegyverzetének, haditechnikai eszközparkjának 45%-a új és korszerűsített eszközökből fog állni. A programon belül elsőbbséget élveznek a hadászati rakétaerők, a nagyhatótávolságú hadászati bombázók, a hadászati korai előrejelző-riasztó rendszer elemei és a repülőgép-anyahajók. Az orosz vezetés – összhangban a hatályos katonai doktrínájával – a fő hangsúlyt továbbra is a nukleáris támadóerőkre és az űrvédelmi erőkre helyezte, amelyek elrettentő-visszatartó erejüknel fogva a leghatékonyabban képesek az OF biztonságát garantálni, és az orosz érdekek érvényesítésében meghatározó szerepet játszani. 2007-ben sikeres kísérleteket hajtottak végre új többrobbanófejes hadászati rakétákkal, és a Kuznyecov tengernagyról elnevezett repülőgép-hordozó is megkezdte járőröző feladatait az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger nemzetközi vizein.

Putyin elnök második elnöki ciklusának végére (2008 eleje) az orosz tudomány közvetlenül a termelésben hasznosított eredményeinek 70%-a a HIK által előállított termékekben realizálódott.

2.1.3. Az orosz hadiipar Medvegyev elnök időszakában (2008 óta)

Az Oroszországi Föderáció harmadik elnöke alighogy megkezdte elnöki teendőinek ellátását, a 2008 augusztusában kitört kaukázusi konfliktus (ötnapos háború Grúziával) során, mint a fegyveres erők főparancsnoka személyes tapasztalatokat szerezhetett az alárendelt katonai erő állapotáról, valós képességeiről. A Grúzia ellen folytatott villámháborúban felszínre kerültek azok a problémák, amelyek a tényleges haderőreform elmaradására, az előregedett fegyverzet, a haditechnikai eszközök romló karbantartottságára és az új rendszeresített eszközök alacsony minőségére, illetve a haderő belső vezetési-irányítási rendszerének elavult állapotára, strukturális hiányosságaira voltak visszavezethetők.

Medvegyev elnök a grúziai konfliktusról készített jelentések, elemzések és személyes tapasztalatai alapján különböző fórumokon, találkozókön sürgette a haderőreform felgyorsítását, továbbá a HIK hatékonyságot és minőséget szem előtt tartó átszervezését, megújítását. Értékelése szerint az elmúlt években a HIK fejlesztésére fordított anyagi források csak a „lyukak betömésére bizonyultak elegendőnek”, azaz a régi fegyverzet korszerűsítésére tett kísérletek nem hozták meg a várt eredményeket („kidobott pénz” sic!), és nem maradt forrás az innovatív csúcstechnológiák meghonosítására. A moszkvai Nemzetközi Nanotechnológiai Fórum megnyitóján (2009. 10. 06.) tartott beszédében Medvegyev elnök

hangsúlyozta: „...amire most különösen szükségünk van az a csúcstechnológia meghonosítása az orosz iparban, amely a legnagyobb kihívás, és ahol egyelőre a legkevesebb eredményt tudunk felmutatni.”⁶⁸ Az orosz fegyverek vonzereje eltűnőben van. A kialakult helyzet nem csak az orosz fegyveres erők hírnevének és Oroszország nemzetközi tekintélyének árt – fejtette ki a főparancsnok –, hanem az orosz gyártású fegyverek mind kedvezőtlenebb külföldi megítélése szempontjából is káros, s ennek következtében a fegyverexport-piac is beszűkülhet.⁶⁹ A mind gyakoribb minőségi kifogások, határidőcsúszások és alkatrészellátási problémák miatt az orosz fegyverek versenyképessége csökkent. Ezt a tendenciát megállítandó, Medvedyev felszólította a HIK érintett gazdasági vezetőit az innovatív beruházások felgyorsítására, a tudományos-technikai eredmények kreatívabb hasznosítására az új fegyverek és haditechnikai eszközök fejlesztése során. Konkrét feladatul szabta, hogy 2012 előtt valamennyi analóg híradóeszközt korszerű digitális berendezésre kell lecserélni a csapatoknál, korszerű kommunikációs eszközrendszereket kell rendszeresíteni a fegyveres erőknél, s ebben az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet elsőbbséget élvez.⁷⁰

Az orosz elnök meggyőződésének hangot adva egy, a HIK vezetőivel folytatott találkozón kifejtette, hogy a jövőbeli fegyveres konfliktusok, háborúk kimenetelét az alkalmazásra kerülő fegyverek minősége közvetlenül fogja befolyásolni. A legnagyobb kihívás, amellyel a hadsereg és a haditengerészetnek a közeljövőben szembe kell néznie, a rendszeresített fegyverzetük újakra történő lecserélése. *Amennyiben fegyvereink minőségi mutatóikban elmaradnak más országokétól, akkor egy fegyveres konfliktus kitörése esetén nincs az a bölcs stratégia és taktika, amely megmenthetné Oroszországot.*⁷¹

Az orosz fegyverekkel kapcsolatos minőségi kifogásokat magyarázandó az orosz ipari miniszter Viktor Hrisztyenko kifejtette⁷², hogy az orosz ipari vállalkozások alig 10%-a rendelkezik nemzetközi minőségi tanúsítvánnyal. Az orosz védelmi minisztérium 46.sz. Tudományos Kutatóintézetének (a GPRV-2015 kidolgozásában vezető szerepet töltött be) igazgatója Vaszilij Burenok értékelése szerint jelenlegi GPRV-2015 program keretében a fegyveres erők haditechnikai és fegyverzeti eszközparkjának alig 2%-a újul meg évente. A tervezett átfegyverzésükhöz évente legalább 9%-nyi új eszközt kellene rendszerbe állítani, sőt

⁶⁸ <http://www.kremlin.ru/> – Medvedev Addresses Opening of Moscow International Nanotechnology Forum – letöltve 2009.10.21.

⁶⁹ <http://www.global-military.com/russian-ministry-of-defence-admitted-russia-has-been-unable> – letöltve 2010.02.23.

⁷⁰ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/04/17/>

⁷¹ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/02/22/>

⁷² Ref. 69.

a stratégiai fontosságú fegyvernemeknél és az állandó készenlétű csapatoknál az optimális ütem 11% körül lenne.⁷³

Ezért mindinkább előtérbe került a HIK-hez tartozó holdingok körében a nemzetközi együttműködés keretében végzett kutatás-fejlesztés és gyártás, amelyhez kellő ösztönzést, bátorítást adott a főparancsnok a vezető hadiipari vállalatoknál (pl. Egyesült Gépgyártó és Tudományos Termelési Részvénytársaság (Reutov, Moszkva megye 2009. 10. 26.)) tett látogatása alkalmával. Egy héttel később Medvegyev elnök döntést hozott egy munkacsoport felállításáról – Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettes vezetésével) – azzal a céllal, hogy ellenőrizze és koordinálja a védelmi minisztérium és hadiipari vállalatok humán és anyagi forrásainak felhasználását.⁷⁴ Medvegyev értékelése szerint az orosz kormány hatalmas pénzeszközöket fordít a honvédelemre, s az eredmények csak tudományos és tervezői projekteken jelennek meg, azok is csak évekig tartó munka után. Ezt kiegészítendő Anatolij Iszajkin, a Rosoboronexport vezérigazgatója hangsúlyozta, hogy Oroszország fegyverexportjában a „tudományérzékeny” termékek részaránya nemzetközi összehasonlításban 6%-ról (1990) 0,2%-ra (2008) csökkent. A kialakult helyzetet magyarázza az a tény, hogy az OF tudományos kutatásokra és kísérletekre mindössze negyedannyit költ mint Japán, harmadannyit mint Németország és csak a felét annak, amit Csehország fordít erre a célra.⁷⁵ A munkacsoport felállításáról hozott döntést vélhetően a világméretű pénzügyi krízisből kialakult gazdasági válság és a nemzetbiztonság terén feltárt hiányosságok kényszerítették ki. A jelzett munkacsoport felelős a fegyveres erők átfegyverzéséért, továbbá ellenőrzi az új fegyverzeti, haditechnikai eszközök termelését és Oroszország külföldi államokkal fenntartott katonai együttműködését. Az elnök tervei szerint 2012-ig jelentős eredményeket kell elérni a fegyveres erők korszerű eszközökkel történő ellátásában, így Oroszország hadiipari komplexumának fejlesztésével hitelessé teszi az NBS-ben foglaltak megvalósíthatóságát, stabilizálja az ország gazdasági helyzetét és erősíti pozícióit a világ fegyverpiacon. Feladatköréből jól látható, hogy milyen nagyhatalmú és befolyású tárcaközi kormányzati szervet hozott létre Medvegyev elnök, és pontosan nem is lehet meghatározni, hogy milyen óriási pénzeszközök fölött rendelkezik.

Az orosz hadiipar megreformálása melletti elkötelezettségét demonstrálandó 2010. február 16-án az orosz kormány „**Állami Fegyverzeti Program 2011–2020 (GPV-2020)**” címmel konferenciát tartott Putyin miniszterelnök vezetésével, amelyen a fegyveres erők

⁷³ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/04/17/>

⁷⁴ <http://english.ruvr.ru/2009/11/06/2188022.html>

⁷⁵ *Russia: Military-Industrial Complex falling Behind Production of High-Tech Arms.* Megjelent a „Novaja Politika” folyóiratban 2009.09.30.

fejlesztése és a hadiipar jövője szempontjából az alábbi fontosabb megállapítások hangzottak el:

- A Hadászati Rakétacsapatokra, az űr- és légvédelemre fordított megkülönböztetett figyelem mellett meg kell határozni, hogy a hadseregnek és a haditengerészetnek milyen típusú új fegyverek rendszerbe állítására (határidők megjelölésével) van szükségük.
- A csapatok korszerű híradó-, irányítási-vezetési és felderítő eszközökkel való ellátásának biztosítása;
- Az orosz fegyveres erőkben a korszerű eszközök, fegyverzet részaránya 2015-re eléri a 30%-ot, 2020-ra pedig a 70%-ot.
- A GPV-2020 program hosszú távú fejlesztési irányt szab a HIK számára is, melynek ismeretében a hadiipari vállalatok megkezdhetik célirányos fejlesztéseiket.
- Az állami megrendeléseket azok a vállalatok, üzemek kapják, amelyek képesek a VM által meghatározott technikai paramétereket a csapásmérő-képesség, hatótávolság és védelem (védelem) tekintetében biztosítani.⁷⁶

Az orosz hadiipari vállalatok fejlesztéseinek támogatására a kormány 2009-ben 148 mrd. RUB-t (6 mrd. hitel, 60 mrd. tőkefeltöltés, 76 mrd. államilag garantált hitel, 6 mrd. kamattámogatás az exporthitelekre) fordított, és ez a HIK termelésének 10%-os növekedését eredményezte.⁷⁷

Az orosz kormány 2010. április 5-én megtartott ülésén megvitatta a „**Program a Nemzeti Védelmi Ipar Fejlesztésére 2011–2020**”⁷⁸ (PRNOP-2020) dokumentum tervezetét, ahol Putyin miniszterelnök felkérte a védelmi tárca vezetését, határozzák meg, hogy a részükre meghatározott célok eléréséhez ténylegesen milyen fegyverekre van szükségük. Hangsúlyozta, hogy a védelmi kutatásokat, fejlesztéseket szolgáló programok 40%-a semmilyen eredményt nem hoznak, csak a források „elfecsérlésére jók”. Két nappal később Vlagyimir Popovkin védelmi miniszterhelyettes bejelentette, hogy az új páncélos és tűzérségi eszközök fejlesztését célzó programokat leállítják. Így áldozatul esett a 195-ös kódjelű program is, amely a **T-95** harckocsi tervezéséről szólt, és már 15 éves fejlesztő munka állt mögötte. A katonai vezetés végül a **T-90**-es harckocsi korszerűsítése mellett kötelezte el magát.⁷⁹

⁷⁶ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/02/22/>

⁷⁷ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/02/22/>

⁷⁸ PRNOP – Programma Razvityija Nacionalnoj Oboronnoj Promislenosztiji

⁷⁹ <http://russiandefpolicy.wordpress.com/2010/02/22/>

A védelmi tárca 2011. március elején hivatalosan bejelentette, hogy Medvedyev elnök 2010. december 31-én jóváhagyta a **GPV-2020** programot, s ezzel együtt a HIK fejlesztését szolgáló új szövetségi célprogramot (**PRNOP-2020**) is.⁸⁰ Az elnök tervei szerint a HIK korszerűsítését célzó program – összhangban az OF hatályos biztonság- és védelempolitikai dokumentumaiban megfogalmazottakkal – révén viszonylag hamar, már 2012-re látványos fejlődést lehet elérni a nemzeti fegyveres erők átfegyverzése terén. Oroszország a HIK modernizálásával kívánja javítani stratégiai helyzetét, biztosítani gazdaságának stabilitását és megerősíteni a nemzetközi fegyverpiacon elfoglalt második helyét.

A **GPV-2020** programra az orosz kormányzat 651 mrd. USD-t biztosít az elkövetkező 10 évben, és az előzetes jelzésekkel összhangban a keret 10%-át a prioritást élvező hadászati atomerők és a hadászati védelmi erők (rakétavédelem – pl. S-500 rakétakomplexum) fejlesztésére, korszerűsítésére kívánják fordítani. A program egyebek között célul tűzte ki 8 atommeghajtású hadászati rakétahordozó tengeralattjáró („Bulava” hadászati ballisztikus rakétákkal felszerelt), 600 repülőgép (SzU-34, SzU-35, MiG-35S, SzU-25SM, PAK-FA T-50⁸¹, An-70, Il-76MD-90A), 1000 helikopter (Mi-26, Mi-8MVT-5, Mi-8AMTS, Ka-52, Mi-28NM) és közel 100 különböző osztályú hadihajó beszerzését és rendszeresítését, 10 „Iszkander” hadműveleti-harcászati rakétadandár felállítását, valamint a TU-160 és TU-95MS hadászati bombázók korszerűsítését.⁸²

Az elfogadott „Állami Fegyverzeti Program 2020” tartalmaz egy fontos változtatást is, amely akár paradigmaváltásként is értékelhető, azaz a tudományos-kutató-fejlesztő tevékenységben a Hadászati Rakétacsapatok eszközeinek fejlesztése továbbra is prioritás marad, azonban a költséges és minimális eredményt hozó kutatási programokat leállítják és helyettük új haditechnikai eszközök és technológiák külföldről történő beszerzését preferálja az orosz fél. Összességében a jelzett program keretében arányaiban kevesebb forrás (kb. 10%) áll majd rendelkezésre a tudományos-kutató-fejlesztő területen, és az így felszabaduló pénzeszközökből új, külföldről beszerzett eszközök (pl. hadihajók, robotrepülőgépek, mesterlövészfegyverek) kerülnek rendszerbe, illetve egyes eszközök közös gyártása (licenc alapján) következtében a legkorszerűbb technológiák birtokába juthatnak egyes HIK-vállalatok.

⁸⁰ <http://vpk-news.ru/articles/7182> – Vlagyimir Popovkin védelmi miniszterhelyettes nyilatkozata a VPK (Vojenno-Promislennij Kurjer) hetilap számára, megjelent a VPK 2011/8. számában – letöltve 2011.03.02.

⁸¹ A szerző megjegyzése: PAK-FA – Perspektivnij Aviacionnij Komplex Frontovoj Aviaciji – Front Légierő Perspektivikus Repülő-komplexuma, ötödik generációs harci repülőgép, kódneve: T-50, rendszerbe állításának tervezett időpontja 2015.

⁸² Ref. 80.

A **GPV-2020** megvalósításával az orosz vezetés elgondolása szerint a fegyveres erők (szervezetileg és technikailag) felkészültek lesznek a korszerű hadviselésre, hitelesen és hatékonyan tudnak hozzájárulni a biztonságpolitikai dokumentumokban meghatározott célkitűzések eléréséhez.

2.2. A tulajdonosi viszonyok változása a hadiipari komplexumban (HIK)

Az orosz állami vezetés 2001–2003 időszakában kidolgozott belső használatú koncepciója szerint a piacgazdaság viszonyai között **Oroszországban három tulajdonosi forma képzelhető el a HIK vonatkozásában:**

- állami;
- részben privatizált;
- magántulajdonú.

A 2001. októberi kiindulási helyzetet, a tulajdonosi viszonyokat jól szemlélteti az alábbi kimutatás.

2. sz. táblázat⁸³

Tulajdonosi viszonyok változása a HIK-ben

Tulajdonosi forma	Vállalatok száma	Részaránya (%)
Állami	701	43
Privatizálható	266	
Nem privatizálható	435	
Részvénytársaságok	470	28
állami tulajdonosi résszel		
arany pakettel (>75%)	265	
kontrollpakettel (>50%)	99	
blokkoló pakettel (>25%)	89	
25%-nál kisebb pakettel	17	
Magán részvénytársaságok	460	29
Összesen:	1631	100

Az orosz hadiipar talpraállítását célzó magántőke bevonására az elnöki adminisztráció javaslatára Putyin elnök áldását adta, elismerve, hogy ezen a nemzetbiztonság szempontjából

⁸³ Puhov Ruszlan: *Az orosz védelmi ipar: Itt a vége?* Tanulmány, megjelent az „Export Vooruzseniyj” folyóirat 2003/2. számában.

kényes területen sem szükséges az állam irányító szerepének minden áron való megőrzése, sőt az ágazat hatékonysági mutatóinak (pl. termelékenység, profit, fajlagos kutatási költségek) növelése érdekében olyan vállalatoknál is nyitni kell, ahol ez eddig tabunak számított. Az államnak tehát fontos a meghirdetett privatizáció folytatása, mert a végrehajtó hatalomnak így is elegendő adminisztratív eszköze (exportengedélyezés, a kutató-fejlesztő tevékenység szankcionálása, technológiai korlátozás, stb.) marad befolyásának, biztonsági érdekeinek érvényesítésére.

Putyin elnök által kirobbantott Jukosz-ügy kapcsán azonban mind a hazai, mind pedig a külföldi befektetők immáron óvatos magatartást tanúsítanak, s aggályaikban csak megerősítik őket a független elemzők értékeléseire alapuló hírek, miszerint a védelmi iparban befektetett pénzeszközök, vagy a privatizáció során már megszerzett tulajdoni hányad **kb. 1/3-a az orosz szervezett bűnözéshez kapcsolódik.**

3. sz. táblázat⁸⁴

A tulajdonosi viszonyok változása az orosz védelmi iparban 2001-2002

Tulajdonosi forma	Vállalatok 2001-ben		Vállalatok 2002-ben	
	Száma	részaránya %	száma	részaránya %
Állami	667	41,6	618	39,8
Részvénytársaságok állami tulajdonosi résszel	459	30,9	477	30,7
Magán részvénytársaság	486	30,3	458	31,2
Összesen	1602	100,0	1553	100,0

A táblázat jól mutatja, hogy a védelmi ipar tulajdonosi viszonyaiban a pénzért és a befolyásért folytatott harc (valódi alvilági leszámolásokkal) az állam, a magánvállalkozók és a szervezett bűnözés között nem eredményezett markáns változásokat. A kudarcért felelősnek kikiáltott Klebanov miniszterelnök-helyettest – aki a kormányon belül felügyelte a védelmi iparágazatot – felmentették beosztásából, majd a 2004. évi választásokat követően Putyin elnök a közigazgatási reform keretében 29 szövetségi ügynökség és 29 szövetségi szolgálat létrehozását rendelte el. Az új **Szövetségi Ipari Ügynökség** (vezetője Borisz Aljosin) alárendeltségébe került a Klebanov idejében létrehozott négy Állami Hivatal (Lőszer; Hajóépítési; Irányítási rendszerek; Hagyományos fegyverek), valamint a korábban közvetlenül a miniszterelnök irányítása alá tartozó Roszaviakozmosz néven is ismert Repülő-

⁸⁴ Puhov Ruszlan – Makienko Konstantin: *Interjú 2003. 10. 17.* Megjelent az „Export Vooruzsenij” folyóiratban 2003/2. szám.

és Űrügynökség. Aljosin feladata volt a gyors rendteremtés, a védelmi iparban kialakult szervezetlenség mielőbbi felszámolása és az átláthatóság helyreállítása (az adózás és a termékek végfelhasználói tekintetében), azonban komoly kétségek merültek fel az érintettek ellenérdekeltsége miatt. Ennek tükrében az orosz és a külföldi szakértők úgy vélik, hogy Klebanovnak nem sikerült maradéktalanul teljesítenie Putyin elvárásait.

Vlagyimir Putyin reformkoncepciójának lényege a védelmi iparvállalatok nagy számának (2001-ben 1600 vállalat-üzem működött) integráció és koncentráció útján 2006-ra a felére csökkentése, s a megmaradó 800 vállalat 70 holding (konzern) szervezeti formába transzformálása. Figyelemre méltó az orosz gazdasági szakértők azon megállapítása, miszerint a védelmi iparban mindössze 300 vállalat tekinthető működőképesnek, ahol egyáltalán valamilyen termelés folyik, míg a nagy többséget egyelőre az állam tartja fenn, finanszírozva költségeit. A veszteséges és megrendelésekkel nem rendelkező vállalatok bezárásával az orosz vezetés – elsősorban szociális megfontolásokból kiindulva – késlekedett. Az eredeti szándékot megváltoztatva 2003-ra már 42-re csökkentették a létrehozandó holdingok számát, s a valóságban **2004 októberére csak öt ilyen hadiipari óriást sikerült megalakítani, nevezetesen:**

– **Szuhoj Holding:**

a Szuhoj tervezőirodák 51%-ának, a Komszomolszk na-Amure Repülőgépgyártó Vállalat 74,5%-ának, valamint a Novoszibirszk-i Repülőgépgyártó Vállalat 74,5%-ának összevonásából.

– **Repülő és Űrhajózási Konzern:**

20 iparvállalat összevonásából (melyek együttesen az orosz repüléstechnikai piac több mint 60%-át fedik le).

– **Avionika Konzern:**

központi eleme a Technokomplex kutató és termelési Központ, melyhez továbbá hét kutató-fejlesztő iroda csatlakozott, így a Repülő és Űrhajózási Konzern legkomolyabb piaci vetélytársának tekinthető.

– **Almaz-Antej Konzern:**

légvédelmi és űrvédelmi fegyverrendszerek fejlesztésével és gyártásával foglalkozó egyesülés, amely 12–14 tervezőiroda és gyártóüzem integrációjából alakult ki.

– **Szturn Tudományos-termelési Egyesülés (Holdingtársaság):**

a Rjabinszk-i polgári repülőgépmotor-gyártó vállalat és Ljulka-Szturn Művek (hagyományos robbanómotoros repülőgépmotorok gyártása a polgári repülés számára) összevonásából jött létre.

Az orosz szaksajtóban megjelent értékelés szerint a felsorolt 5 holdingon (konzern) kívül további 6–8 holding jellegű szervezet jött még létre, melyek zárt formában, kizárólag minősített kategóriába (államtitok) tartozó fejlesztésekkel, új technológiák kimunkálásával és új fizikai elvekre épülő eszközök (pl. harcászati rakéták, űrvédelmi eszközök, informatikai berendezések, a haditengerészeti eszközökről indítható különböző osztályú rakéták stb.) tesztelésével és kísérleti gyártásával foglalkoznak.

Aljosin akkori elképzelése szerint az ismert orosz repülőgéptervező irodákat (Szuhoj, Irkut, MiG, Iljusin, Tupoljev, Jakovlev) egy Egyesült Repülőgépgyártó Társaságba (nagykonzern) lenne célszerű összevonni 2007-ig, s ezzel a fúzióval a világpiac egyik legnagyobb repülőgépgyártó vállalata jöhetne létre, ahol a rendelkezésre álló tudományos-technikai potenciál biztosítaná az orosz repülőgépek (katonai és polgári) világpiaci versenyképességének megőrzését, illetve piaci térnyerését. Ezt a holdingtársaságot már alapvetően magántőke működtetné, s a vezetés is magán menedzserek kezébe kerülne, az állam tulajdonosi részaránya befolyásának megőrzése érdekében 25,5% lenne. A tervezett repülőgépgyártó egyesülés méreteiről, termékeinek skálájáról a 4. sz. táblázat ad némi áttekintést:

4. sz. táblázat

*Oroszország legnagyobb repülőeszköz-gyártó vállalatainak árbevétele 2002-ben*⁸⁵

Ssz.	Vállalat neve	Katonai értékesítés (millió USD)	Összértékesítés (millió USD)	Termék megnevezése
1.	Szuhoj AVPK	988	1040	Szu-27/Szu-30
2.	Irkut ANPK	509	562	Szu-27/Szu-30
3.	Ufa Motor PO	325	341	AL-31 rep.motor
4.	RSZK MiG	267	281	MiG-29
5.	Kazany Helikopter	188	188	Mi-8/Mi-17
6.	Oboroni Sistemy	162	231	Légvédelmi fegyv.
7.	Ulan-Ude Repülőgép- Gyártó Vállalat	100	100	Mi-8/Mi-17
8.	Urali Optikai Művek	66	80	Optikai eszközök
9.	Rostvertol	60	60	Mi-24/Mi-5/Mi-36

⁸⁵ Garavszkij Andrej: *Ki kicsoda a védelmi iparban?* Letöltve: Krasznaja Zvezda internetes oldaláról <http://www.redstar.ru> – 2003.07.19.

Az amerikai hadiipari cégekkel összehasonlítva az orosz holdingtársaságok szinte törpének tűnnek, hiszen 2002-ben a Lockheed Martin árbevétele 23,4 mrd. USD, a Boeingé 22 mrd. USD és a Raytheoné 15,3 mrd. USD volt.

Az Egyesült Repülőgépgyártó Társaság (angolul bejegyezve **UAC** – United Aircraft Corporation – Szuhov AVPK, Irkut ANPK, Ulan-Ude Repülőgépgyártó Vállalat, Ufa Motor Termelési Egyesülés) hosszas egyeztetések után a nemzetközi piacon történő hatékonyabb fellépés érdekében végül 2007-ben kezdte meg tevékenységét.

Az orosz vezetésnek a HIK reformját célzó fentebb ismertetett programja eredményeként 2006-ra 579 állami tulajdonú és 428 részvénytársasági formában működő hadiipari vállalata maradt meg. Putyin elnök 2006. május 10-én a nemzethez intézett üzenetében a megkezdett reformok továbbvitelét hirdette meg. A vállalatok 46%-a megmaradt és hadiipari holdingokba (pl. repülőgépgyártó, hajóépítő, gépjármű, rádióelektronikai, informatikai, harckocsigyártó, stb.) integrálódtak, így a szakértők reményei szerint 2010 végére a HIK reformja befejeződik.

Putyin elnök 2007-ben további három hadiipar holding létrehozásáról adott ki elnöki rendeletet. Elsőként márciusban az „Egyesített Hajóépítő Egyesülés”-t (Objegyinyonnaja Szudosztroityelnaja Korporacija – OSZK, United Shipbuilding Corporation – USC), augusztusban a „Szaljut” Gázturbina-gyártó Tudományos-termelési Központot és az „Uralvagonzavod” Tudományos-termelési Egyesülést (harckocsi és tüzérségi eszközök gyártása) hozták létre.

A 100%-os állami tulajdonú OSZK 2007 júniusában kezdte meg működését, amely három alholdingból áll:

- északi (szeverodvinszki hajóüzem);
- nyugati (szentpétervári és kalinyingrádi hajóüzemek);
- távolkeleti (vlagyivosztoki hajógyár).

A gázturbinák gyártására szakosodott kizárólagos állami tulajdonú „Szaljut” Központ (Holding) két vállalat, a „Szaljut” vállalat (Moszkva) és a Baranovról elnevezett Gépgyártó Egyesülés (Omszk) bázisán jött létre.

A szintén 100%-ban állami tulajdonú „Uralvagonzavod” holding (Központja Nyizsnyij Tagil-ban) 8 ipari vállalat, tudományos kutatóintézet és tervezőiroda egyesüléséből jött létre, és telephelyei, intézményei 5 szövetségi körzetben helyezkednek el.

A meghirdetett és végrehajtott tulajdonosi reformok, továbbá a HIK-ben megvalósult integrációs folyamatok eredményeként látványos változások (5. sz. táblázat) következtek be a hadiipari vállalatok Top-20-as rangsorában:

5. sz. táblázat⁸⁶

Az orosz hadiipari vállalatok Top-20 rangsora

N°	Vállalat	Típus	Termelés összesen (millió RUB)		Export %		Polgári termék %		Foglalkoztatottak (fő)	
			2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
1.	Almaz-Antej	Légvédel.	62 170,4	79 869	58,1	56,0	14,5	11,0	82 789	81 857
2.	Szuhoj	Repülőgép	19 488	47 667	59,0	71,0	15,7	8,0	27 695	30 000
3.	Irkut	Repülőgép	16 883	30 878	91,3	94,6	2,0	2,0	10 948	11 585
4.	Takt. raket. voor. TRV	Szf. erők	18 697	28 402	42,1	56,5	5,0	5,0	21 363	21 249
5.	Aerokoszm. Oborudov.	Műszer- készül.	19 221	20 966	70,0	61,9	29,0	37,1	37 600	39 871
6.	Vertol. Rossziji	Helikopter	16 282	17 772	80,0	80,0	100,0	100,0	n.a.	n.a.
7.	Ufa Motor.	Hajtómű	14 996	15 823	91,8	91,2	3,7	5,0	18 672	19 130
8.	Szatur	Hajtómű	7 960	15 779	9,2	5,4	90,0	71,5	17 290	24 159
9.	KB Priborosztr.	Szf. erők	9 784	12 680	88,0	89,0	0,5	0,5	7 861	7 500
10.	Szaljut	Hajtómű	11 220	12 417	68,5	75,3	17,5	3,3	13 483	13 389
11.	Rádiótech. és Infor. R.	Műszer- készül.	9 525	12 062	5,0	3,5	29,3	12,9	6 741	8 122
12.	Rosztvertol	Helikopter	6 084	7 093	50,4	52,8	15,0	35,4	6 579	6 639
13.	Masinosztr.	Szf. erők Űrtech.	n.a.	6 874	n.a.	49,0	n.a.	4,0	n.a.	3 850
14.	Degtyerjov üzem	Lőfegyv Szf. erők	4 670	6 792	5,7	32,3	10,0	13,4	12 229	10 892
15.	Kurgan gépgy.üzem	Szf. erők	4 979	5 902	5,0	20,0	60,0	60,0	n.a.	n.a.
16.	Vega Konzern	Műszer- készül.	3 945	4 729	5,0	2,3	17,5	10,2	9 174	8 981
17.	Arzamasz Gépgyár	Szf. erők	2 743	3 994	20,6	23,0	25,0	25,0	4 948	4 915
18.	Iljusin	Rep.	2 324	3 365	40,8	34,2	n.a.	53,8	2 660	2 668
19.	„Elara” Tud-term.E	Műszer- készül.	2 299	3 218	0,7	0,3	n.a.	18,8	3 718	4 107
20.	Arsenal gépgy.üzem	Tűzér és űrtechn.	2 739	3 113	0,6	8,0	73,0	75,0	2 951	2 782

A fenti rangsor legfőbb sajátossága, hogy az első tíz HIK-vállalat között csak két vállalat (Almaz-Antej – légvédelmi fegyverzet, Tulai Tervezőiroda (KB Priborosztr.) –

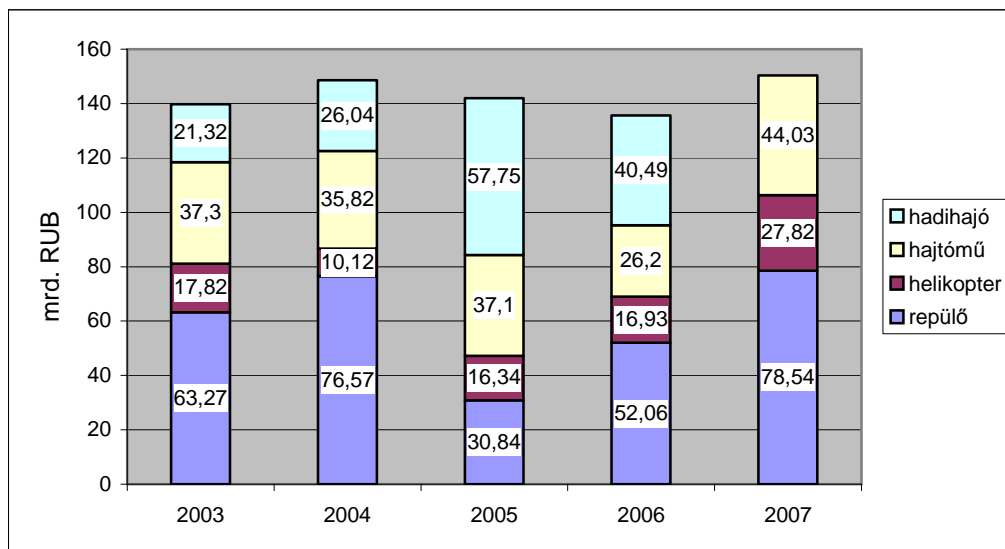
⁸⁶ CAST Export Vooruzsenij folyóirat 2008/3. sz. 20. o.

műszerek és készülékek) nem kötődik a repülőgépgyártáshoz, azaz 2007-ben is, miként a korábbi években a repülőgépgyártó vállalatok megőrizték meghatározó szerepüket úgy a teljes termelés volumene, mind pedig a fegyverexportból származó valutabevételek vonatkozásában. Figyelemre méltó továbbá, hogy a 8 vállalatból 7 közvetlenül kapcsolódik a SzU–30 vadászbombázó gyártásához, azok fedélzeti berendezéseinek, hajtóműveinek és csapásmérő eszközeinek előállításához. 2007-ben a SzU–30-as repülőgépek különböző változatait rekord mennyiségben exportálta Oroszország: Indiába 16 db SzU–30MKI plusz 8 db indiai összeszerelésre leszállítva, Venezuelába 12 db SzU–30MK2V, Malajziába 10 db SzU–30MKM és Algériába 4 db SzU–30MKA. A Top-20-ban egyetlen hajóépítő vállalatot sem találni, miközben a korábbi években jelentős mértéket képviseltek az általuk exportra gyártott cirkálók (956 EM projekt), dízel-elektromos tengeralattjárók (636M projekt) és fregattok (11 356 projekt).

A HIK-vállalatok (Top-20) termelésének szerkezetét és annak változását (2003-2007 időszakban) a 4. sz. diagram szemlélteti.

4. sz. diagram⁸⁷

HIK Top-20 vállalat hadiipari termelésének megoszlás a meghatározó termékek szerint (2003–2007)

A HIK Top-20-ban regisztrált hadiipari vállalatok összességében közel 290 mrd. RUB értékben állítottak elő katonai és polgári rendeltetésű termékeket 2007-ben, amely 25,5%-os növekedés 2006-hoz képest. Ennek 59%-a (lásd 5. sz. diagram) a jelzett időszakban exportra került.

⁸⁷ CAST Export Vooruzseniyj folyóirat 2008/3. sz. 22. o.

Az export és állami megrendelések arányai (%) 2005-2007

Nemzetközi összehasonlításban azonban a vezető orosz hadiipari vállalatok (holdingok) a nagy nyugati hadiipari konszernekhez képest továbbra is mind a termelés, mind pedig az export volumene tekintetében szerényebb eredményeket tudtak felmutatni 2007-ben. Jól érzékelhető azonban az a tendencia, miszerint az orosz hadiipari vállalatok felzárkózóban vannak, s ennek köszönhető, hogy Oroszország a nemzetközi fegyverpiacon immár tartósan birtokolja az USA mögötti második helyet. A hadiipari szektorban a világ 100 legnagyobb hadiipari vállalatának rangsorában (6. sz. táblázat) az alábbi **hét orosz vállalatot** (lásd 70. oldal) jegyzik:

6. sz. táblázat⁸⁹

Orosz hadiipari vállalatok helyezése a nemzetközi Top-100-ban (millió USD)

Helyezés		Vállalat	Fegyvereladás		Összes eladás 2007	F / Ö % 2007
2007	2006		2007	2006		
1.	1.	Boeing	30 480	30 690	66 387	46
2.	3.	BAE Systems	29 850	24 060	31 426	95
3.	2.	Lockheed Martin	29 400	28 120	41 862	70
4.	4.	Northrop Grumman	24 600	23 650	32 018	77
.
7.	7.	EADS	13 100	12 600	53 534	24

⁸⁸ Forrás: CAST Export Vooruzseniy folyóirat 2008/3. sz. 22. o.⁸⁹ SIPRI Évkönyv 2009. 288–292. o.

11.	11.	United Technol.	8 760	7 650	54 759	16
20.	20.	General Electric	3 460	3 260	172 738	2
23.	28.	Almaz-Antej	2 780	1 950	3 122	89
41.	71.	SzuhojRep. V.	1 710	600	1 855	92
55.	68.	TRV	1 050	650	1 110	95
59.	62.	Irkut Rep. V.	900	740	1 023	88
67.	72.	Vertoleti Rossziji	690	600	695	99
82.	88.	Ufa Motor.	590	530	619	95
98.	96.	Aerokosm. Oborud.	520	500	820	63

(Megjegyzés: a MiG MAPO a 2006-os Top-100-as listán még a 76. (570 millió USD export), a Szévernaja Verf (hajóépítés) pedig a 91. helyet (510 millió USD) foglalta el)

Megállapítható, hogy az orosz vezetés Oroszország nemzetközi fegyverkereskedelemben (export) elfoglalt szerepének megőrzése tekintetében a nemzetközi trendekhez igazodva a fejlődés egyetlen lehetséges útját a tudományos-technikai-termelési potenciál, a pénzügyi források és a humán erőforrások koncentrációjában látja.

2.3. A biztonságpolitikai változások közvetlen hatása a hadiipar struktúrájára, termékszerkezetére (kölségvetési források bemutatása)

2.3.1. Állami megrendelések

Állami megrendelések, mint fogalomkör alatt a gazdasági és katonai szakértők általánosságban az állam azon kiadásait értik, amelyek révén a fegyveres erőkből rendszerezett haditechnikai és fegyverzeti eszközök javítása, korszerűsítése és fejlesztése, az új haditechnikai eszközök beszerzése, valamint a nemzeti fegyveres erők és fegyveres testületek érdekében folytatott tudományos-kutató és kísérleti-tervező tevékenység finanszírozható.

A 90-es években az orosz védelmi ipar legnagyobb problémája az állami megrendelések szerény voltában rejlett. A fegyverexport és az állami megrendelések arányát az orosz vezetés igyekezett úgy kiegyenlíteni, hogy 2001-től fokozatosan növelte (7. sz. táblázat) a saját fegyveres erők részére történő beszerzéseket (részben a növekvő fegyverexportból

származó bevételekből), ami szándéka szerint a rendszeresített haditechnikai eszközök minőségi fejlesztését, a fejlett országok haderői szintjének fokozatos megközelítését teszi lehetővé.

7. sz. táblázat⁹⁰

Fegyverexport és állami megrendelések 1997-2003

Év	A: Export (mrd.RUB)	B: Állami megrendelés (mrd.RUB)	Arányszám (A/B %)
1997	23,1	21,0	110
1998	25,31	17,0	148
1999	83,77	23,8	352
2000	105,23	27,3	385
2001	103,14	33,1	312
2002	151,20	80,0	189
2003	165,43	110,0	150

Az Oroszországban kialakult kedvező gazdasági folyamatok (kb. évi 7%-os GDP-növekedés 2000–2007 időszakban) és az energiahordozók (szénhidrogének) magas világpiaci árának köszönhetően 2005–2009 között az ország költségvetése növekvő többletbevétellel számolható, s ez lehetővé tette a védelmi kiadások tervezett finanszírozását is, ami nem volt elmondható az 1990-es években. Az állami megrendelések finanszírozásában fontos szerepet játszik a fegyverexport tartós növekedése az elmúlt tíz évben, az ebből származó bevételek lehetővé teszik a katonai célú kutató-fejlesztő tevékenységek részbeni finanszírozását is.

8. sz. táblázat⁹¹

Fegyverexport és állami megrendelések 2005-2009

Év	Export (mrd. USD)	Állami megrendelés (mrd. RUB)
2005	6 504	186,6
2006	6 685	236,7
2007	7 550	302,7
2008	8 350	365,0
2009	8 500	500,0

⁹⁰ Poronyina Ljuba: *Vojennij export i goszzakaz*. Defense News 2003.01.20.

⁹¹ Centre for Analysis of Strategies and Technologies – CAST, <http://www.cast.ru/> – letöltve 2011.03.30.

Érdemes megvizsgálni az állami megrendelések (mrd. RUB) belső szerkezetét a fenti időszakban:

9. sz. táblázat⁹²

Az állami megrendelések belső szerkezete

Állami megrendelések	2005	2006	2007	2008	2009
Tudományos kutatások	62,8	72,7	97,7	91,3	135,0
Javítás, FEKOR	11,8	48,5	60,0	73,0	85,0
Új haditechnikai eszközök beszerzése	112,0	115,5	145,0	200,8	280,0
Összesen:	186,6	236,7	302,7	365,0	500,0

Az állami megrendeléseken belül a különösen költséges és hosszú megtérüléssel bíró tudományos-kutató és kísérleti-tervező tevékenység részaránya 1/3-ról (2005) 27%-ra (2009) csökkent, ezzel szemben a HIK üzemének életben maradását biztosító javító és fejlesztéseket-korszerűsítéseket célzó megrendelések 6%-ról 17%-ra emelkedtek, az új beszerzések részaránya pedig – stabilnak mondhatóan – a jelzett időszakban a 49–60%-os tartományban mozgott.

Az állami megrendelések 2007. évi volumene 302,7 mrd. RUB volt (28%-os növekedés 2006-hoz képest), amely az alábbi termszerkezetet tartalmazta:

- hadászati fegyverzet – 23%
- rádióelektronikai rendszerek – 17%
- szárazföldi erők fegyverzete – 12%
- támogató-biztosító haditechnikai eszközök – 12%
- haditengerészeti fegyverzet és haditechnika – 10%
- légierő fegyverzet és haditechnika – 9%
- légvédelmi és rakétaelhárító fegyverzet – 8%
- űrvédelmi eszközök – 7%
- speciális eszközök – 2%

⁹² Ref. 91.

Összehasonlító kimutatás az **állami megrendelések** részleteiről 2006-2007 időszakban^{93,94}:

Haditechnikai eszköz, fegyverzet	2006	2007
megnevezése	db	db
1. Topol-M interkontinentális ballisztikus rakéta	7	7
2. „Sziyeva” ballisztikus rakéta (tengeralattjáró-telep.)	4	12
3. Hordozórakéta	12	7
4. Űrobjektumok	6	4
5. TU–160 hadászati bombázó	1 (k)	–
6. TU–22M nagyhatótávolságú bombázó	–	1 (k)
7. SzU–34 frontbombázó	2	–
8. SzU–24M2 frontbombázó	4 (k,f)	6 (kf)
9. SzU–25SzM csatarepülő	6 (k)	–
10. SzU–27SzM vadászrepülőgép	6 (k)	8 (k)
11. TU–142 tengeralattjáró-elhárító repülőgép	–	1 (k,f)
12. Helikopterek	2 Mi–28N 12 Mi–24PN (f,k) 1 Ka–50	5 Mi–28N 3 Ka–50
13. IL–76MD-90 katonai szállítórepülőgép	1 (k)	–
14. Légvédelmi rakétakomplexumok	20 ind.áll. (k) 100 db lérak. Sz–400 osztály	– – –
15. Harckocsi	31 T–90A 31 T–72 (k)	31 T–90A 31 T–72 (k)
16. Páncélozott szállító harcjármű (BMP,BMD,BTR)	43 BMP–3 10 BMD–4 100 BTR–80 170 BTR (f) 90 BMD (f)	64 BMP–3 94 BTR–80 60BTR–70 (k,f) 10 BMD–4
17. Őnjáró tüzérségi löveg „Szprut” (kísérleti példány)	5	–
18. Páncéltörő rakétakomplexum	–	90
19. Szárazföldi Erők légvédelmi eszközei	–	10
20. Hadműveleti-harcászati föld-föld rakéta (Iszkander-M)	1 tü.osztály	1 tü.osztály
21. Tüzérségi eszközök	–	300
22. Katonai gépjárművek	4 550 Kb. 3 000 (f)	4 000 kb. 3 000 (f)
	(k-korszerűsített, f-felújított)	

⁹³ Adomeit Hannes: *Russlands Militaer- und Sicherheitspolitik unter Putin und Medwedjew*. ÖMZ (Österreichische Militaerzeitschrift). 2009/3. szám 287-288. o.

⁹⁴ CAST 2008/2. szám 43. o. – <http://www.cast.ru/> – letöltve 2008.05.13.

Az állami megrendelések következtében a védelmi tárca **2010**-ben 6 *Iszkander-M harcászati rakéta-indítóállványt*, 19 *légvédelmi rakétakomplexumot (osztály)*, 16 *honi légvédelmi rádiólokátort*, 61 *db harckocsit*, közel 400 *db PSZH-t*, 37 *helikoptert*, 23 *harci repülőgépet és 6500 gépjárművet*, továbbá 8 *db űrobjektumot (műhold) állíthatott rendszerbe*. **2011**-ben többek között 36 *db hadászati ballisztikus rakéta*, 2 *hadászati rakétahordozó tengeralattjáró*, 20 *db hadászati szárnyas rakéta beszerzésével számolnak Moszkvában*.⁹⁵

Az orosz hadiipar nagy nyomás alá került azáltal, hogy belső strukturális és technológia reformjának minél gyorsabb véghez vitele mellett az orosz fegyveres erők csúcstechnikával történő ellátását, azaz az állami megrendelések teljesítését is biztosítani kell. A védelmi minisztérium figyelmeztette a HIK meghatározó szereplőit, hogy az állami megrendelések nem „szociális védőháló” számukra, sőt számos stabil külföldi vevő (pl. India) is jelezte a kapcsolatok megváltozásának lehetőségét, amennyiben a minőségbiztosításban továbbra is gondok lesznek az orosz hadiipari vállalatok részéről.⁹⁶

2.3.2. Fegyverexport

Jelen értekezés *Bevezetőjében* már történt hivatkozás Oroszországnak a nemzetközi fegyverkereskedelemben elfoglalt fontos pozíciójára (2. hely) és ezzel összefüggésben érdemes röviden áttekinteni a nemzetközi fegyverpiac fontosabb jellemzőit, tendenciáit.

A *fegyverkereskedelem* – általános megfogalmazás szerint – az a folyamat, amikor az értékarányos csere révén az egyik oldalon „*fegyver vagy hadieszköz*”, a másik oldalon pedig a *pénz* vagy bármely *másik áru* cserél gazdát.⁹⁷

A fegyverkereskedelem az emberiség újkori történelmében a különböző kormányok és a nemzeti, transznacionális hadiipari vállalatok kezében rendkívül hatékony eszköznek bizonyult a politikai és gazdasági (profitnövelés) célkitűzéseik érvényre juttatásához, a nagyhatalmak kül- és katonapolitikai, geopolitikai és stratégiai érdekeinek eléréséhez.

A NATO és a VSZ szembenállásának időszakában, azaz a kétpólusú világban a fegyverkereskedelem a politikai befolyás növelésének egyik legfontosabb eszköze volt.⁹⁸ A NATO keretein belül folytatott fegyverkereskedelemre a decentralizáltság, az egyes

⁹⁵ <http://vpk-news.ru/articles/7182> – Vlagyimir Popovkin védelmi miniszterhelyettes nyilatkozata a VPK hetilap 2011/8 számában – letöltve 2011.03.02.

⁹⁶ Wallace Andrew: *Russia's military industrial complex struggles to modernize*. Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy XVI. Évf. 3. szám – www.bu.edu/phpbin/news-cms/news/?dept=732&id=54571 - 64k – letöltve 2010.01.14.

⁹⁷ Ébert László: *A fegyverkereskedelem kialakulása, elvei és gyakorlata*. Logisztikai Szemle 2004/4. szám 275. o.

⁹⁸ Ref. 97. 283. o.

tagállamok viszonylagos önállósága volt jellemző, míg a VSZ-n belül a Szovjetunió politikai és gazdasági befolyása révén meghatározta, hogy az egyes tagállamoknak milyen fegyverrendszereket kell beszereznie, illetve a hadipari együttműködés keretében mit gyárthatnak (figyelembe véve ipari-technikai hagyományait, kapacitásukat). Nemegyszer a szovjet katonai vezetés olyan eszközöket akart ráerőltetni a tagállamokra, melyek megvétele, illetve fenntartása az adott ország gazdasági lehetőségeit messze meghaladták!⁹⁹

Egyértelműen kimutatható, hogy a legnagyobb fegyverexportőrök az azonos politikai berendezkedésű országoknak adták el termékeiket, azaz a Szovjetunió és Kína a szocialista világrendszerhez tartozó autokratikus államokat vagy a velük szimpatizáló fejlődő országokat preferálta, ezzel szemben az USA és meghatározó szövetségesei a szovjet befolyást elutasító legitim vagy illegitim politikai erőket támogatták a világ különböző térségeinek országaiban. Ez a politikai töltésű, indíttatású fegyverkereskedelem természeténél fogva magában hordozta annak lehetőségét is, hogy a leszállított fegyvereket idővel az exportőrök ellen fordították, ezért a kormányoknak nagy körültekintéssel kellett és kell ma is kereskedelmi partnereiket kiválasztani.¹⁰⁰

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés felbomlását követően átalakult geostratégiai helyzetben jelentős változások zajlottak le a nemzetközi fegyverkereskedelemben is. A 90-es évek legnagyobb vesztese Oroszország volt, melynek gyártási kapacitása visszaesett, potenciális felvevő piacának jelentős részét elvesztette és így piaci lehetőségei beszűkültek. Putyin elnökké választásával látványos fordulat következett be az orosz gazdaságban, s annak egyik fontos deviza-kitermelő ágazatában a hadiparban. A nemzetközi fegyverexport tendenciáit jól érzékelteti az alábbi táblázat:

10. sz. táblázat¹⁰¹

A legnagyobb fegyverexportőr országok 2000-2009 (millió USD)

Ssz.	Exportőr	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Amerikai Egy. Államok	7220	5694	5091	5596	6750	6600	7394	7658	6090	6795
2.	Oroszország	3985	6011	5773	5202	6260	5321	6156	5243	6026	4469
3.	Németország	1603	821	892	1697	1067	1875	2510	3002	2499	2473
4.	Franciaország	1055	1270	1308	1288	2194	1633	1577	2342	1831	1851
5.	Nagy-Britannia	1484	1257	915	617	1180	915	808	987	1027	1024

⁹⁹ Ref. 5. 128. o.

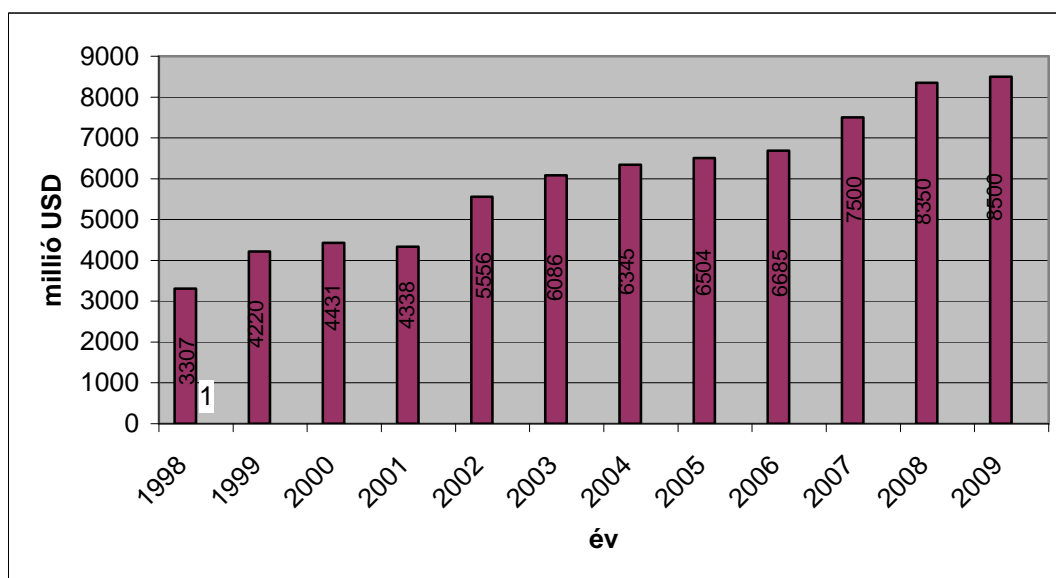
¹⁰⁰ Anders Akerman – Anna Larsson: *The Global Arms Trade Network 1950-2007*. Tanulmány, megjelent 2010.09.23-án

¹⁰¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Arms_industry – letöltve 2011.03.27.

A fenti táblázatban Oroszország vonatkozásában közzé tett adatoktól lényeges eltérést mutat az orosz kormány hivatalos képviselőinek nyilatkozatai és az orosz Statisztikai Hivatal adatai alapján az orosz CAST által összeállított alábbi 6. sz. diagram.

6. sz. diagram

Orosz fegyverexport 1998–2009 (millió USD)

Forrás: CAST Moscow Defense Brief 2010/1. 9. o.¹⁰²

Az orosz export teljes volumenét – melyben alapvetően az energiahordozók és a nyersanyagok dominálnak – tekintve a fegyverexport szerény részarányt (11. sz. táblázat) képvisel, viszont ezen speciális termékek tudományos-technikai-technológiai tartalma, katonapolitikai üzenete ennél sokkal hangsúlyosabb.

11. sz. táblázat¹⁰³

Oroszország exportja (mrd. USD) és a fegyverexport részaránya 2006–2010

Megnevezés	2006	2007	2008	2009	2010
Teljes kivitel (mrd. USD)	303,9	354,4	471,6	303,4	400,0
A fegyverexport részaránya (%)	2,13	2,13	1,77	2,80	2,50

¹⁰² CAST – Centr Analiza Sztratégij i Technologij – Kutatóközpont folyóirata Moscow Defense Brief.

¹⁰³ <http://www.cast.ru> – Vojennij export i obscsij export – letöltve 2011.03.23.

A **fegyverexport** más államokhoz hasonlóan Oroszországban is **az állam kizárólagos monopóliuma és az egyik legszigorúbban ellenőrzött tevékenység**. Fő szervezeti eleme az államfő közvetlen alárendeltségébe tartozó **Haditechnikai Együtműködést Felügyelő Szövetségi Szolgálat** (Federalnaja Szluzsba Vojenno-Tehnyicseszkoivo Szotrudnyicsesztva – FSzVTSz), valamint a külkereskedelmi tevékenységet lebonyolító **Rosoboronexport** állami vállalat. Különösen fontos terület ez a mindenkori orosz politikai vezetés számára úgy az ország biztonsága, mint a jelentős valutabevételek becsatornázása (visszaáramoltatása) a gazdaságba (hadiiparba), a tudományos kutatásokba, fejlesztésekbe és a fegyveres erők technikai fejlesztése szempontjából.

A fegyverexport jelentőségét és nagyságát jól érzékelteti az a tény, hogy a hidegháború időszakában ('80-as évek) a két nagyhatalom éves bevétele kb. 20-20 mrd. USD körül mozgott. A Szovjetunió számára a rekord év 1987 volt, amikor fegyverexportja 31,2 mrd. USD-t ért el. Ennek bázisán különösen kontrasztos, hogy a Szovjetunió szétesését követő első politikailag és gazdaságilag konszolidált évben 1994-ben az orosz fegyverexport volumene csupán 1,7 mrd. USD volt. Ehhez képest a 2004-ben elért közel 5,8 mrd USD, majd a 2010-es 10 mrd. USD látványos fejlődésről tanúskodik, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az 1998-as orosz és a 2008-as nemzetközi pénzügyi krízis súlyos következményeit.

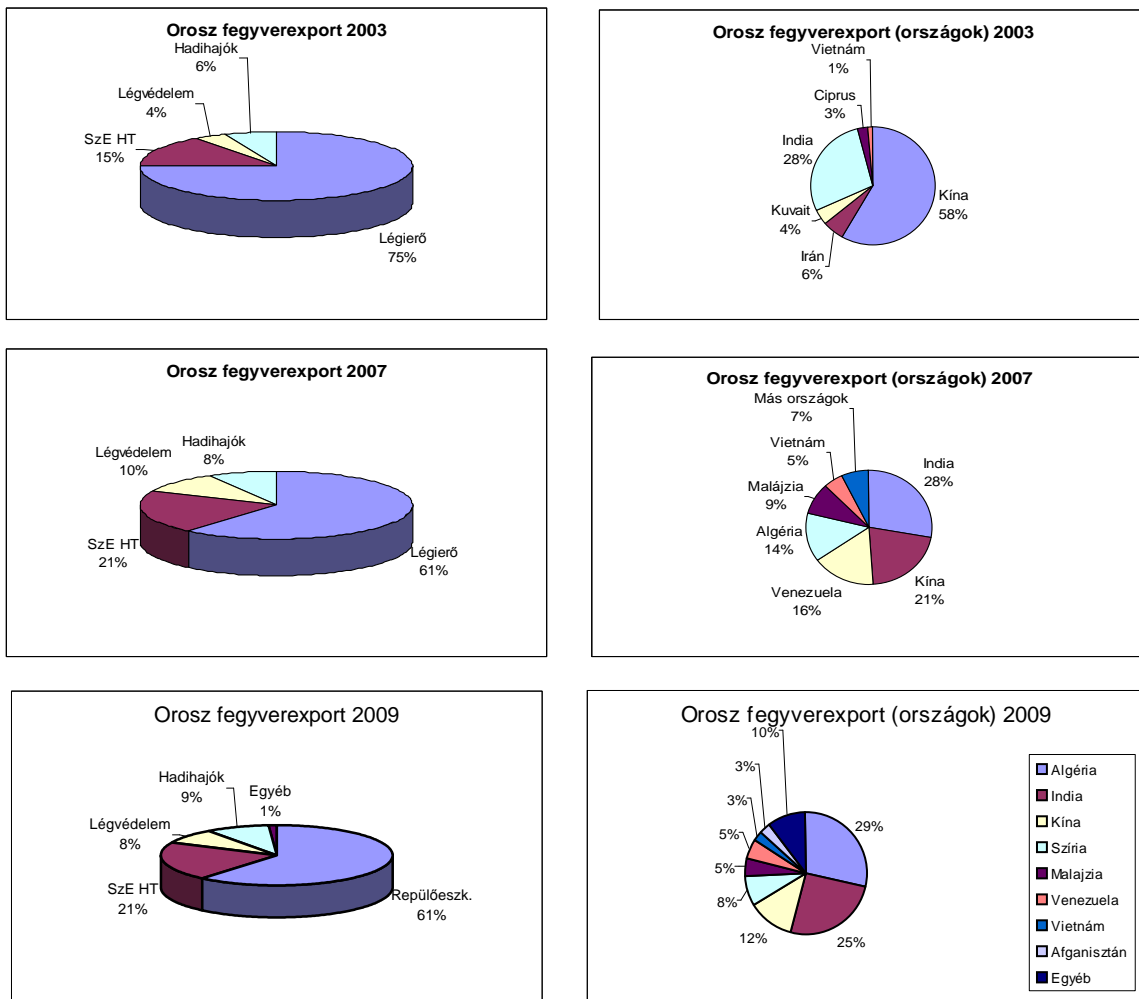
A 2008 őszen kialakult világméretű gazdasági válság következtében Oroszország valutatartaléka látványos apadásnak indult, amelyre hatással volt a fosszilis energiahordozók világpiaci árának csökkenése, majd stagnálása és 2009 második félévétől a mai napig tartó lassú emelkedése.¹⁰⁴ Az orosz költségvetés a korábbi években megszokott szuficittel szemben 2009-től – a GDP átmeneti visszaesése miatt – egyre csökkenő hiánnyal számolt, amelyet az állami tartalékalapból képesek voltak pótolni. Ezek a körülmények érdemi hatást nem gyakoroltak a hadiipari vállalatok működésére, sőt megrendelés-állománya tovább növekedett.

A fegyverexport termékstruktúrája (7. sz. diagram) tükrözi az orosz hadiipar tudományos-technikai háttérének potenciálját, termelési kapacitási lehetőségeit a megváltozott biztonságpolitikai és tulajdonosi viszonyok közepette.

¹⁰⁴ Ref. 56. 63. o.

7. sz. diagram

Az orosz fegyverexport strukturális mutatói (2003¹⁰⁵, 2007¹⁰⁶, 2009¹⁰⁷)

A repülőeszközök tekintetében vitathatatlan fölényrel a Szuhaj-holding vezet, amely a SzU–27 és SzU–30 többfunkciós harci repülőgépeket exportál ázsiai megrendelőinek, s őt követi az RSZK MiG elfogó vadászgépeivel (MiG–29).

A hagyományos fegyverzetek (szárazföldi erők haditechnikája – SzE HT) terén a legexportképesebb terméknek a T–80 és a T–90 harckocsik különböző modifikációi bizonyultak, s az utóbbiból India 1 mrd. USD értékben 300 darabot rendelt.

Az elmúlt tíz évben figyelemre méltó változások következtek az orosz fegyverexport szerkezetében, elsősorban a felvevő piacok tekintetében. 2003-ban az Oroszországban gyártott fegyverzetek két legnagyobb felvevő piaca még Kína és India voltak. Ekkor az orosz fegyverexport 58%-a (SzU–27, SzU–30, MiG–31, Il–76 MD, T–80, Sz–300, Kilo-osztályú

¹⁰⁵ „Export Vooruzsenijj” folyóirat 2004/1. sz. 17-18. o.

¹⁰⁶ Moscow Defense Brief 2007/6 *Predvorityelnije itogi VTSZ sz inosztrannimi goszudarsztvami v 2007 godu* – 23. o., <http://mdb.cast.ru/> – letöltve 2007.12.30.

¹⁰⁷ Moscow Defense Brief 2010/1 *Russian Arms Trade in 2009* – 12. o., <http://mdb.cast.ru/> – letöltve 2010.03.26.

tengeralattjárók stb.) Kínába irányult. A második India légierejének 60%-át orosz repülőeszközökkel, haditengerészeti erőinek közel 80%-át Oroszországban gyártott fegyverzeti rendszerekkel szerelte fel. A külföldi államokkal folytatott haditechnikai együttműködést felügyelő FSZVTSZ adatai szerint a harmadik helyen Irán állt 5,6%-os részesedéssel (MiG–29S, SzU–24MK, Sz–200 légvédelmi rakétakomplexum és Kilo-osztályú tengeralattjárók), majd Kuvait (4%), Ciprus (3%) és Vietnam (1%) következtek.

Az orosz haditechnika exportpiacainak átrendeződését különösen jól szemlélteti a 2006-os esztendő, amikor is orosz adatok szerint sikerült elérni a 8 milliárd USD (a SIPRI adatbázisában 6685 millió USD szerepel) értékhatárt, miközben India és Kína mögé szorosan felzárkózott Venezuela (4 db SzU–30MK2, 6 db Mi–17B-5, 8 db Mi–35, 1 db Mi–26T, AK–101 és AK-104 gépkarabélyok gyártásához (licencszerződés) szükséges berendezések leszállítása) és Irán (29 Tor–1 kis-hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexum (üteg)).¹⁰⁸

A hagyományos fegyverek világpiacán Oroszország 2004–2008 időszakban 25%-os részesedést tudott elérni, s ezzel az USA (31%) mögött a 2. helyen állt. A harmadik helyezett Németország ezen a piacon 10%-ot tudhatott magáénak. A jelzett időszakban az orosz fegyvereket 46 országba exportálták, a legnagyobb felvevő piac 71%-kal Ázsia volt (ebből 42% Kína, 20% India). Kína részesedése 2008-ra fokozatosan csökkent, és a szakértők becslése szerint nem valószínű, hogy ez a jövőben a korábbi időszak szintjére emelkedjen. Ennek következtében, valamint a 2008-as világgazdasági és pénzügyi válság miatt Oroszországnak új piacokat kellett felkutatnia, hogy exportbevételeiből tovább tudja finanszírozni katonai célú kutatásait és fejlesztéseit, a HIK vállalatának feltökésítését.

A Rosoboronexport vezérigazgatója, Anatolij Iszajkin megfogalmazása ilyen tekintetben sok mindent elárul: „*A fegyverexport nem csak egy kereskedelmi ügylet. A fegyverexport egy eszköz Oroszország befolyásának visszaszerzésére a világ különböző régióiban, melynek segítségével megvalósíthatja külpolitikai, politikai és gazdaságpolitikai célkitűzéseit.*”¹⁰⁹ A megcélzott régiókban – Dél-Amerika, Észak-Afrika, Közel- és Közép-Kelet – folytatott dinamikus marketing tevékenység eredményeként jelentősen megnőtt az érdeklődés az orosz fegyverek iránt, és a különböző nemzetközi fegyverkiállításokon 33 mrd. USD értékben került sor szerződéskötésre 2008-ban. A megrendelések ilyen dinamikus felfutása komoly kihívást jelent az előregedett technikai parkkal rendelkező hadiipar számára, ehhez kapcsolódóan az orosz elnök kijelentette: „... *a növekvő megrendelések komoly teszt az orosz hadiipar és a gazdaság gyártókapacitása részére.*”¹¹⁰

¹⁰⁸ Litovkin Viktor elemzése, RIA Novosti 2007.03.06 – <http://en.rian.ru/analysis/20070306/61654697.html>

¹⁰⁹ Rosszjizskaja Gazeta 2008.07.09.

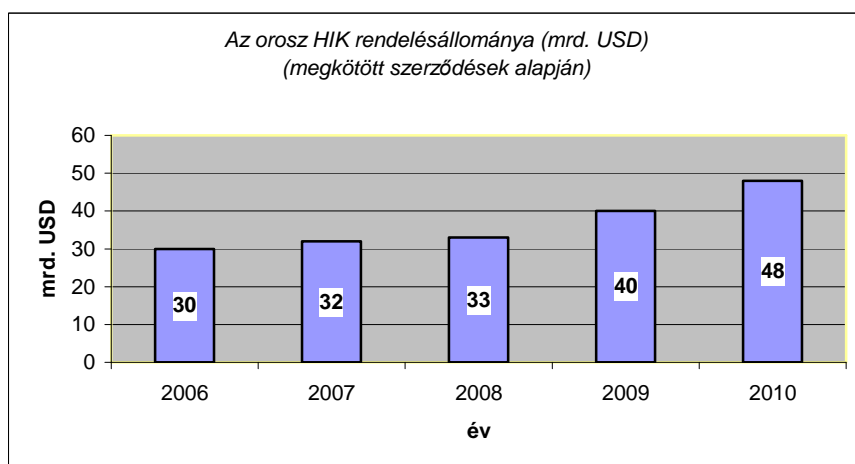
¹¹⁰ Medvegyev beszéde 2008.10.28-án www.kremlin.ru – letöltve 2008.11.05.

Erre való tekintettel az orosz kormány határozott ígéretet tett arra, hogy 2008-tól jelentős tőkebefektetésekkel támogatja a gyártási létesítmények modernizálását. Ez utóbbi ígervényt a 2008-ban kitört pénzügyi válság sem ásta alá. Komoly gondok jelentkeztek a már leszállított fegyverek kifizetésénél, ezért az orosz kormány felszólította az orosz bankokat, hogy kedvező hitel- és fizetési feltételekkel nyújtsanak segítséget a fegyverexporttal foglalkozó hazai vállalatoknak.¹¹¹

Az orosz állam aktív közreműködése mellett a hadiipari vállalatok exportja a világ 60 országába 2009-ben 8,5 milliárd USD-t (6. sz. diagram 76. o.), 2010-ben pedig történelmi csúcst, azaz 10 milliárd USD-t ért el. 2009 és 2010 más szempontból is egy nagyon sikeres éve volt az orosz hadiiparnak. A külföldi államok szerződésben megkötött megrendelése az utóbbi két évben 15 milliárd USD-vel növekedtek és meghaladják a 48 milliárd USD-t¹¹² (8. sz. diagram). Mindez a gazdasági válság közepette, amit úgy is lehet értelmezni, hogy az orosz fegyverek iránt továbbra is nagy a kereslet a világpiacra, és az orosz hadiipar immunis a különböző válságokra (gazdasági, politikai). Ezen értékeléssel vág egybe Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettes kijelentése: „A nemzetközi helyzet változásai, a szankciók, a krízisek és egyéb negatív jelenségek nem képesek hatni fegyvergyártóink alkotói aktivitására, és éppen ezért nő haditechnikai eszközeink exportvolumene”¹¹³

A nemzetközi fegyverpiacot jól ismerő külföldi és az orosz szakértők egyöntetű véleménye szerint Oroszország elérte hadiipari termelési kapacitásának felső határát, így további expanzió – a dinamikus növekvő külföldi kereslet és a hazai állami megrendelések kielégítése – csakis a termelő létesítmények korszerűsítésével, jelentős beruházásokkal és a szakember-gárda továbbképzésével érhető el.

8. sz. diagram¹¹⁴

¹¹¹ Global crises hits Russian arms makers – <http://en.rian./russia/20081102/> – letöltve 2008.11.05.

¹¹² Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettes nyilatkozata – vpk-news.ru/articles/7005 – letöltve 2011.01.04.

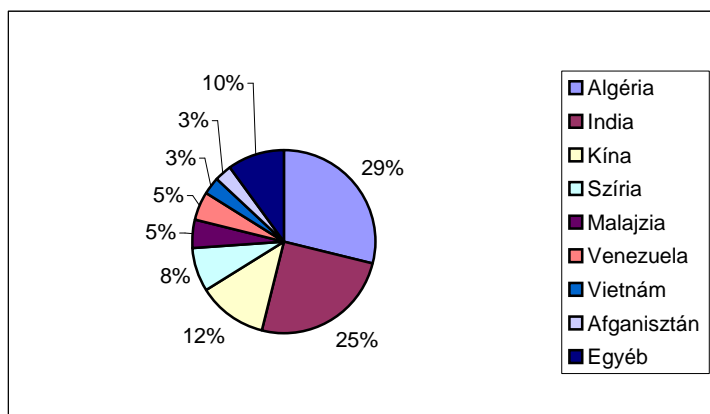
¹¹³ <http://vpk-news.ru/> – 2010/50. szám (2010.12.22.)

¹¹⁴ Moscow Defense Brief CAST 2010/1. 9. o.

2009-ben látványos módosulás következett az orosz fegyverek felvevőpiacát jelentő országok rangsorában (9. sz. diagram). A leszállított orosz fegyverek 29%-a **Algériába** került, többek között 14 db SzU–30MKI(A) – értéke 1,2 mrd. USD (2007–2008-ban már átadásra került 14 db), 1 db 636 típusú (Kilo-osztályú) dízel-elektromos tengeralattjáró (300 millió USD), 1 darab felújított 877 EKM típusú hagyományos tengeralattjáró (50 millió USD). **India** második helye 25%-os részesedésének köszönhető, amelyben a repülőeszközök (20 db SzU–30MKI (2 Oroszországban legyártott és 18 Indiában összeszerelt harci gép – 510 millió USD, 4 MiG–29K vadászrepülőgép – 180 millió USD, 2 db IL–38 repülőgép – 205 millió USD) domináltak, de meghatározó tétel volt a 100 db T–90S harckocsi (kb. 600 millió USD) és a 10 db „Szmercs” reaktív sorozatvető (80 millió USD) átadása az indiai szárazföldi erőknek. A harmadik helyezett **Kína** (12%) csak repülőgép-hajtóműveket vásárolt: 122 db AL–31FN a J-10 vadászrepülőgépeihez 500 millió USD értékben, 15 db RD–93 az FC-1 vadászrepülőgépeihez és 11 db D–30KP2 a H–6K bombázóihoz, együttesen 100 millió USD értékben.

9. sz. diagram¹¹⁵

Orosz fegyverexport (országokénti bontásban) 2009

Oroszország dinamikus fegyverpiaci marketing politikája és az állam által garantált kedvező finanszírozási feltételek eredményeként 2009-ben látványosan nőtt a szerződésbe foglalt új megrendelések értéke és elérte 6,89 mrd.USD-t. Ezen felül kb. 1 mrd. USD értékben tartalék alkatrészek leszállítására kötöttek szerződést Oroszország külföldi partnerei. Szakértői becslések szerint a sajtóban nem publikált megállapodásokkal kiegészített, szerződésben rögzített rendelésállomány 2009-ben elérte 15,5 mrd.USD-t, 2010-ben pedig a 18 mrd. USD-t.¹¹⁶

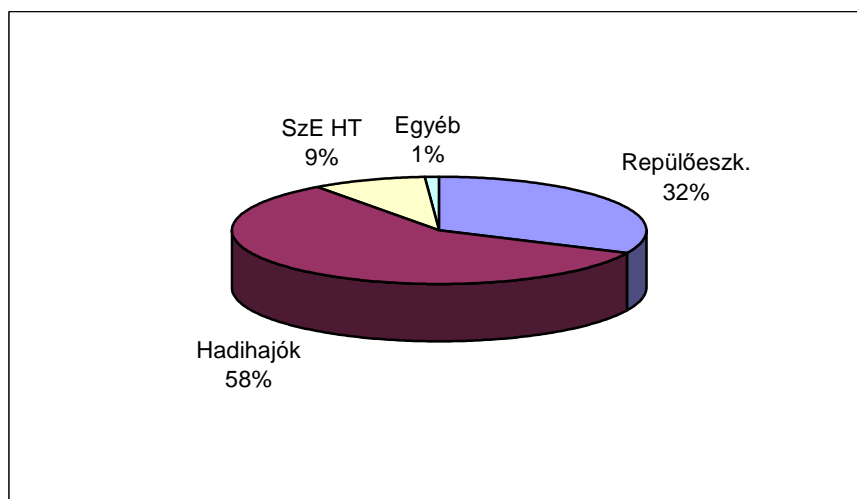
¹¹⁵ Moscow Defense Brief CAST 2010/1. 10. o.

¹¹⁶ <http://www.cast.ru> – Kontrakti 2009 – letöltve 2011.03.24.

A 2009. évi szerződések belső szerkezetét vizsgálva fontos változásként állapítható meg, hogy a korábbi évek „repülőeszközök” fölénye helyébe a „hadihajók” léptek (10. sz. diagram).

10. sz. diagram ¹¹⁷

A 2009-ben megkötött fegyverexport-szerződések termékszerkezete

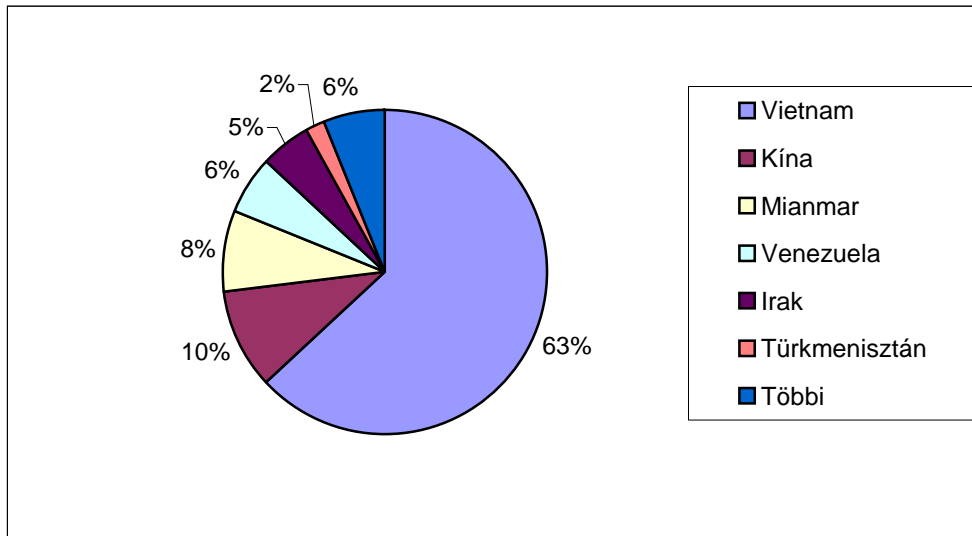

A 2009-ben megkötött új szerződések (11. sz. diagram) összértékét tekintve **Vietnam** az orosz fegyverek **legnagyobb importőrévé** (4 mrd. USD) lépett előre. A megrendelések között szerepel 6 db 636 típusú (Kilo osztályú) dízel-elektromos tengeralattjáró (2,1 mrd. USD – tervezett ütemezett leszállításuk 2011–2016 időszakban) és a hozzájuk tartozó haditengerészeti támaszpont kiépítéséhez szükséges infrastrukturális létesítmények megteremtése (együttes költségük szerény becslések szerint is meghaladja a 4 mrd. USD-t). A vietnami fél megrendelt még 8 SzU–30MK2 harci repülőgépet (320 millió USD), melyek leszállítására a 2010–2011 időszakot jelölték meg. **A második helyre Venezuela** lépett fel, amely az orosz fél által biztosított 2,2 mrd. USD értékű hitelkeret terhére vásárolhatott orosz fegyvereket. A megállapodás keretében az orosz fél 92 darab felújított T–72M1M harckocsit (400 millió USD), SZ–300V és Pecsora–2M légvédelmi rakétakomplexumokat, „Szmercs” sorozatvetőket, „Mszta-Sz” páncéltörő rakétákat és „Gvozgyika” önjáró tüzérségi lövegeket szállít a dél-amerikai országnak. Putyin miniszterelnök legutóbbi Venezuelában tett hivatalos látogatása (2010. április eleje) után már 5 mrd. USD feletti fegyverexport lehetőségéről nyilatkozott a hadiipari vállalatok képviselői előtt Moszkvában ¹¹⁸, ami hosszú távú orosz-venezuelai együttműködést vetít előre és kiszámítható megrendeléseket az orosz hadiipari vállalatoknak.

¹¹⁷ Moscow Defense Brief 2010/1. 12. o.

¹¹⁸ <http://www.index.hu/kulfold/hirek/2010/04/05> – letöltve 2010.04.07.

Megkötött fegyverszállítási szerződések országokénti bontásban 2009

Az állami megrendelések és az évi mintegy 10–12 mrd. USD fegyverexport az orosz állami vezetés elgondolása szerint együttesen képesek lesznek újra életet lehelni a HIK-be, olyan technológiai húzóágazattá változtatni, amely gazdasági értelemben önfinanszírozóvá válik – köszönhetően a tulajdonosi reformoknak is – és jelentős mértékben hozzájárulhat az ország katonai biztonságának erősítéséhez, nemzetközi politikai tekintélyének növeléséhez, Oroszország nagyhatalmi státuszának visszaállításához.

2.3.3. Oroszország és a NATO-tagországok haditechnikai együttműködése

Oroszország és a NATO kapcsolatrendszerének sajátos területét képezi a haditechnikai együttműködés¹²⁰, amelynek **általános elveit a NATO-Oroszország Tanács¹²¹** (NATO-Russia Council – **NRC**, Római Nyilatkozat 2002. 05. 28.) fektette le, míg a kétoldalú gyakorlati együttműködés részleteit, annak konkrét formáit államközi szerződések szabályozzák, illetve kormányközi bizottságok (pl. Olaszország, Görögország, Törökország, Németország esetében) koordinálják. A nemzetközi fegyverkereskedelemben az egykori Szovjetunió korábbi pozícióját (2. hely) fokozatosan visszaszerző **Oroszország haditechnikai együttműködése a NATO-tagországokkal az egész orosz fegyverexportot tekintve nem szignifikáns, és alapvetően három fő területre koncentrálódik:**

¹¹⁹ Moscow Defense Brief CAST 2010/1. 12. o.

¹²⁰ Litovkin Viktor: *Russia – NATO, marriage of convenience.*

<http://en.rian.ru/analysis/20061124/55944970.html> – letöltve 2006. november 26.

¹²¹ <http://www.nato-russia-council.info/htm/EN/index.shtml>

- (1) A szovjet-országi haditechnika alkatrészellátásának és a garanciális kötelezettségek teljesítésének biztosítása – elsősorban a kelet-európai volt VSZ-tagországok vonatkozásában;
- (2) Az orosz fegyveres erőkől kivont nukleáris támadó- és hordozóeszközök, valamint vegyifegyver-készletek Oroszország területén történő megsemmisítésében való részvétel (a NATO-tagországok finanszírozásában);
- (3) Közös katonai célú kutató-fejlesztő projektek (új anyagok, technológiák, eszközök) megvalósítása, valamint ennek eredményeként kifejlesztett haditechnikai eszközök vegyesvállalati formában történő előállításának, és harmadik ország piacán közös értékesítésük.

A NATO-tagországok tekintetében Oroszország fegyverkereskedelmi stratégiai célja az olimpiai eszmével azonos, azaz a hivatalos megfogalmazás szerint a részvétel (jelenlét) már sikerként értékelhető, s erre különösen a kelet-európai új NATO-tagországok révén adódik kiváló lehetőség. Egyes NATO-tagállamok esetében (pl. Franciaország, Görögország, Törökország) már ennél mélyebb és sokrétűbb haditechnikai együttműködés alakult ki az elmúlt évtizedben, amely láthatóan a kölcsönös gazdasági előnyök mellett hozzájárult az adott ország biztonságának növeléséhez, a haderő- vagy fegyvernemek csapásmérő-védelmi képességének növekedéséhez. Az egyes relációkban kialakult haditechnikai együttműködés eddigi eredményei, tendenciái a szakértők számára különösen érdekes következtetések levonására ad lehetőséget, pl. ennek hatása a formálódó Európai Biztonsági Rendszerre, a NATO és Oroszország közötti bizalom erősítésére, közös koordinált katonai fellepés az új biztonsági kihívásokkal szemben, valamint Oroszország csatlakozási igénye az Európai Rakétavédelmi Programhoz. Ennek részletes vizsgálata akár egy hosszabb, átfogó értekezés témája is lehetne, azonban **az értekezés jelen alfejezetében csak a fontosabb, tendenciaként értékelhető folyamatokat kívánom megvilágítani.**

A NATO biztonsági és gazdasági érdekeitől vezérelve **erős protekcionista politika érvényesítésére törekszik**, azaz lehetőség szerint saját, vagy a szövetségi rendszerhez tartozó tagországok haditechnikai és fegyverzeti eszközeinek piacra jutását támogatja. Az orosz félnek csak kiváló minőséggel és kedvezményes finanszírozási formák (pl. halasztott fizetés, barter, offset) felajánlásával van esélye lábát megvetnie ezen a piacon. Oroszország jelenleg (2011. március) 504 milliárd USD-t meghaladó valutatartalékkal rendelkezik, ezért a

haditechnikai eszközök exportját felügyelő orosz FSzVTSz állami támogatással jelentős összegű hiteleket tud felajánlani az orosz fegyverek iránt érdeklődő államoknak.

Oroszország az elmúlt 10 évben dinamikusan növelte – a már megkötött szerződéseken a megrendelések meghaladják a 48 mrd. USD-t (8. sz. diagram), és ez a tendencia tartósan ígérkezik (legalábbis az elkövetkező 5–8 évben) – részesedését a nemzetközi fegyverkereskedelemben a hagyományos fegyverzetek terén, és a korábban zártnak tekintett NATO-tagállamok piacán is érzékelhetően növelni tudta fegyverexportjának volumenét. Kétségtelen tény, hogy a NATO-tagországok részesedése, összehasonlítva Kínával és Indiával, illetve a fejlődő országok csoportjával, az Oroszországból történő fegyverbeszerzések vonatkozásában nem jelentős.¹²²

Tekintsük át részleteiben az egyes NATO-tagországok, illetve a szövetség országcsoportjai Oroszországgal folytatott haditechnikai együttműködésének eddigi eredményeit, jövőbeni lehetséges tartalmát.^{123,124}

Az **Amerikai Egyesült Államok** és Oroszország haditechnikai együttműködésére sokáig rányomta bélyegét a hidegháború dermesztő „lehelete”, illetve az a körülmény, hogy a két atomnagyhatalom alapvetően az önerőre támaszkodás révén, autonóm módon kívánta, kívánja biztosítani saját fegyveres erőinek haditechnikai eszközökkel történő ellátását a hadászati, hadműveleti és harcászati eszközök teljes vertikumában. A két ország az elmúlt évtizedben közel azonos vagy hasonló biztonsági kihívásokkal találta szemben magát, ezért természetes módon vetődött fel az ezekre a kihívásokra adandó válaszaik, erőfeszítéseik koordinálásának szükségessége, az egymásra utaltságban, a problémák megoldásában lehetőségeik jobb kihasználására, közös fellépésük hatékonyságának növelésére irányuló törekvésük. Az USA fegyveres erőinek orosz értékelés szerint nincs szüksége külföldi haditechnikára és fegyverzetre, mert saját hadiipara azt képes maradéktalanul magas színvonalon biztosítani. Vannak viszont olyan költség- és tudásigényes speciális területek, ahol az orosz tudományos kutatóintézetek és az erre épülő hadiipar magas technológiájú termékekkel tudnak versenyezni az amerikai megrendelésekért. Ilyen terület a **rakétahajtóművek fejlesztése és gyártása**, amelyben az „**Energomash**” Tudományos-termelési Egyesülés **RD–180 rakétahajtóműveket szállít Denverbe a Lockheed Martin**

¹²² Nikolajcsuk A.I.: *On military-technical cooperation of the Russian Federation with foreign countries.*
<http://globalsecurity.com/> – letöltve 2006.11.22.

¹²³ Sztjepasin Sz.V.: *Vojenno-tyehnyicseszkoje szotrudnyicseszto Rossziji na rubezse vekov.*
Finanzovij kontrol könyvkiadó, Moszkva 2002., 24-33 o.

¹²⁴ Denisov A.: *Military-technical cooperation between Russia and foreign countries.*
<http://fstvs.gov.ru> – letöltve 2006.11.28.

megrendelésére az „Atlas-3” amerikai hordozórakétához. A két vállalat 1997-ben kötött megállapodása¹²⁵ eredményeként az 1997–2017 időszakban összesen 101 db RD–180 rakétahajtóművet szállít le az „Energomash” 1 mrd. USD értékben az „Atlas-3” és „Atlas-5” hordozórakétákhoz. 2007 végéig az orosz gyártó 41 db RD–180 rakétahajtómű átadását teljesítette. A láthatóan kölcsönösen előnyös együttműködés továbbfejlesztése érdekében az „Energomash” és a „Pratt & Whitney” vállalat **megalapították az „RD AMROSS” vegyesvállalatot**, melynek segítségével az **USA-ban orosz licenc alapján fogják gyártani az RD–180 rakétahajtóműveket.**

Külön fejezetet képez a két ország érintett hadiipari vállalatainak együttműködése a **világűrben kiépített nemzetközi űrállomás fejlesztésében**, amelyben további 14 ország vállalt szerepet. A nemzetközi űrállomás alapmodulját képező orosz tervezésű „Zarja” 1998-ban történt felbocsátását követően folyamatosan újabb és újabb elemekkel bővül az objektum, s a teljes kiépítésének költsége 60–100 milliárd USD lesz, ami jelentős államilag finanszírozott megrendeléseket biztosít valamennyi érintett cégnek. Katonai és technológiai szempontból nem elhanyagolható az a tudományos-technológiai tapasztalat, amelyre az érintett országok az űrállomás működtetése révén tesznek szert, vagy fognak szert tenni.

Említésre méltó az USA vonatkozásában az a tény, hogy 1995-ben **1 Sz–300V** (SA–12) légvédelmi osztályt vásároltak 120 millió USD értékben (vélelmezhetően a technikai és harcászati paraméterek tanulmányozása céljából)¹²⁶, valamint az a 2007-ben megkötött négyoldalú megállapodás¹²⁷, melynek keretében **70 db Mi–171 helikoptert** szállít le 2009-től 2011-ig az Ulan-Ude-i Repülőgépgyártó Üzem az **amerikai ARINC vállalatnak**, ahol amerikai fedélzeti berendezésekkel, felszerelésekkel és fegyverzettel látják el őket. A helikoptereket ezt követően Irakba szállítják és átadják az Iraki Hadseregnek. A kereskedelmi ügyletet (345 millió USD) az Egyesült Arab Emírátságok (közvetítőként az Emírátságok Airfreight Aviation vállalata szerepel) biztosítják.

A **NATO-tagországok közül** a haditechnikai együttműködésben a legrégebbi tartós kapcsolatot **Franciaországgal** alakított ki Oroszország. A történelem folyamán hol ellenfélként egymással harcoló, hol pedig partnerként együttműködő két európai hatalom az elmúlt 15 évben elsősorban a kölcsönös érdeklődésre számot tartó **űrkutatás és repülés** területén fejlesztette katonai jellegű tudományos kapcsolatait, hadiipari kooperációját. Az elmúlt évek egy leglátványosabb közös fejlesztése a MiG-AT sugárhajtású kiképző repülőgép,

¹²⁵ Moscow Defense Brief 2007/6. – *Predvorityelnije itogi VTSZ sz inosztrannimi goszudarsztvami v 2007 godu.* 30. o.

¹²⁶ Moscow Defense Brief 2009/4. 61. o.

¹²⁷ Moscow Defense Brief 2010/1. *Russian Arms Trade in 2009.* 15. o.

amelyet a saját kiképzésben történő hasznosítás mellett harmadik ország piacán is értékesíteni kívánnak. Az exportra gyártott SzU–30MKI/MKM harci gépek fedélzeti berendezését az indiai és a malajziai fél kérésére a francia Thales és Sagem vállalatok szállították le, miként az Algéria által visszamondott MiG–29SMT megrendeléshez is a Sagem adta a Sigma 95 navigációs rendszerét. **Közös kutatási területük** az űrobjektumok követésének és figyelésének problémája, az ehhez kapcsolódó szoftverek és a nanotechnológiára épülő fázisvezérelt rádiólokátorok közös fejlesztése, valamint a kutatási-megfigyelési adatok kölcsönös cseréje. Az orosz Szövetségi Űrügynökség (Roszkoszmosz) és a francia Arianespace Company megállapodást kötöttek 4 db Szozuz-ST LV hordozórakéta indításáról a Courou (Francia Guyana) űrközpontból, továbbá megállapodás született az „Ural” nehéz hordozórakéta-program közös fejlesztéséről is.¹²⁸

Külön említést érdemelnek az egyes orosz hadiipari vállalatok francia felkérés alapján folytatott fejlesztései, nevezetesen a moszkvai „Mil” helikopterüzem Mi–38 közepes teherszállító helikopterének létrehozása, valamint a Mi–171 és Mi–172 helikopterek nemzetközi bejegyeztetése és közös értékesítése. A tagan-rogi „Berijev” Repülési Tudományos-technikai Intézettel a francia belügyminisztérium folytat tárgyalásokat Be–200 típusú amfibia-repülőgépek beszerzéséről, melyeket erdőtüzek oltásánál lehet hatékonyan alkalmazni.

A francia-orosz haditechnikai együttműködés új területe a nemzetközi megállapodásban, a „Globális Partnerség” keretében (G8-ak kanadai találkozásánál 2002 júliusában) felvállalt **segítségnyújtás az orosz vegyifegyver-készletek megsemmisítésében.**¹²⁹

A nemzetközi érdeklődés homlokterébe került 2009-ben az orosz fél azon szándéka, hogy „Mistral” típusú **helikopterhordozó-anyahajókat** vásároljon haditengerészete számára a francia féltől. Franciaország a NATO-szövetségesek (elsősorban Lengyelország és a balti államok) részéről megfogalmazott aggályokra válaszul jelezte, hogy az anyahajó fedélzeti fegyverek nélkül kerülne leszállításra, azaz a csak a hajótest (23 100 tonna) és az ahhoz tartozó gépészeti, navigációs berendezések képezik a szerződés tárgyát (kb. 1,5 mrd. EUR). A megkötött szerződés értelmében a francia DCNS (Direction des Constructions Navales) Egyesülés két „Mistral”-t összeszerelve ad át az orosz félnek, további kettő pedig licenc alapján készül orosz hajóépítő üzemekben. A nagy volumenű beszerzésnek köszönhetően nem csak az orosz haditengerészet gazdagodik korszerű eszközökkel, hanem az orosz hajóépítő üzemek is új technológiák és berendezések birtokába jutnak, amire a cári időktől nem volt

¹²⁸ <http://milparade.com/> – letöltve 2007.10.20.

¹²⁹ <http://itar-tass.ru/> – letöltve 2002.11.15.

példa. A fedélzeti fegyverrendszereket – így a helikoptereket és fegyverzetüket is – az orosz hadiipar különböző vállalatai biztosítják.

A francia-orosz hadiipari együttműködés további fontos részét képezte 2009-ben az a szerződéskötés, melynek értelmében a Vologda Optikai Művek licenc (Thales) alapján 2010-től megkezdte a „Catherine” éjjellátó készülékek gyártását a T-90 harckocsikhoz. Az üzem havonta 20–30 ilyen készülék előállítására képes, és a szerződés opciót biztosít ezen éjjellátó készülék közös fejlesztésére is.

Napvilágot látott az orosz fél azon kezdeményezése, miszerint Franciaországtól vásárolná meg a „FELIN” egyéni harci védőfelszerelést, mint a jelenleg ismert legnagyobb védettséget biztosító és magas szintű informatikai rendszerrel ellátott kompakt felszerelést.¹³⁰

Nagy-Britannia és Oroszország meglehetősen tartózkodó magatartást tanúsítottak a haditechnikai együttműködési lehetőségek felmérésében, s ebben csak a „Kurszk” atom-tengeralattjáró tragikus balesete hozott érdemi változást. A „Kurszk”, valamint később az AS-28 mini-tengeralattjáró esete világossá tette, hogy az orosz haditengerészetnek nincs az ilyen esetekben kellő hatékonysággal bevethető kutató-mentő tengerészeti eszköze, ezért szükségessé vált ilyen eszközök beszerzése a brit féltől. A két ország haditechnikai együttműködésének érdekes momentumaként értékelhető a brit fél által 1992-ben vásárolt 1 db „Tunguszka-M” légvédelmi tűzér-rakétakomplexum (17 millió USD)¹³¹, és az a 14 millió USD értékű szerződés (2007), amelynek alapján a brit fél 2 db Mi-17 helikoptert vásárolt és adományozott a pakisztáni haderőnek, annak kábítószerellenes műveleteinek támogatása céljából. Az orosz és a brit védelmi miniszter megállapodott arról is, hogy közös fejlesztés keretében korszerűsítik az orosz kutató-mentő erők eszközeit, beleértve a tengeri, légi és űrbeli komponenseket.

Németország három kulcsfontosságú kérdéskörben alakított ki szoros, szerződésben szabályozott együttműködést az orosz féllal:

- (1) Az NDK NNH¹³²-től örökölt **MiG-29** repülőgépek közös korszerűsítése és alkatrészekkel való ellátása a MiG RSZK anyavállalat részéről
(a *Luftwaffe rendszeréből történt kivonásukat (2003) követően ez a szerződés mára érvényét veszítette*);

¹³⁰ <http://vpk-news.ru/articles/6984> – *Import vooruzsenij i vojennoj tyehniki v Rossziju* – letöltve 2011.01.04.

¹³¹ <http://mdb.csat.ru/mdb/1-2008/item4/article2> – letöltve 2008.12.05.

¹³² NDK NNH – Az NDK Nemzeti Néphadserege.

- (2) Orosz vegyifegyver-készletek megsemmisítésének finanszírozása az 1993–2002 időszakban a Gorni-ban (OF) **EU, német, finn, svéd és holland támogatással** felépített üzemben, ahol évente 600 tonna vegyi anyagot semmisítettek meg, majd 2005 végéig Németország biztosította a megsemmisítő üzem további működését. Kambarka-ban 2006 végére készült el a német fél által finanszírozott (140 millió EUR) vegyifegyver megsemmisítő üzem, amely évi 6400 tonna harci anyag közömbösítésére alkalmas. Távlabbi célkitűzés a Leonyidovka-ban épülő új üzem (150 millió EUR) finanszírozásában tervezett részvétel;
- (3) Az orosz haditengerészetből kivont atom-tengeralattjárók feldarabolása, a működésüket biztosító hasadóanyagok ártalmatlanítása, békés célú használatra történő átalakításuk. Egy többoldalú megállapodás keretében Németország 300 millió EUR-val járul hozzá 2004-től az orosz Északi Flotta eszközparkjából kivont atommeghajtású tengeralattjárók megsemmisítéséhez, a leállított atomreaktorok kiszerezelt fűtőelemei biztonságos tárolóinak kialakításához (Szajda-öböl).

Az orosz haditengerészet fokozott érdeklődést mutat a német haditengerészet hagyományos (dízel) meghajtású tengeralattjáróin használt anaerob energetikai berendezés beszerzése iránt, mivel az ilyen eszközzel rendelkező tengeralattjáró 3 tengeri csomó/óra sebességnél akár 20 napot is víz alatti helyzetben manőverezhet. Az erre irányuló orosz-német tárgyalások mellett az orosz fél a hasonló berendezést alkalmazó Franciaországgal és Svédországgal is felvette a kapcsolatot.

Az orosz hordozórakétákat – kedvező árfekvésére tekintettel – a német fél mind gyakrabban veszi igénybe műholdjainak a világűrbe juttatására. Az első ilyen tartalmú szerződés kötésre az orosz féllel 2003-ban került sor 40 millió EUR értékben, és 2006–2008 időszakban 5 db „SAR-Lupe” műholdat állított a megadott földkörüli pályára a „Poljot” Termelési Egyesülés (hadiipari vállalat).¹³³

A **Benelux-államok**, valamint **Dánia és Norvégia** – hasonlóan Németországhoz – a haditechnikai együttműködés égisze alatt finanszírozza az **orosz vegyifegyver-készletek megsemmisítését** célzó programokat, továbbá a rendszerből kivont orosz atom-tengeralattjárók feldarabolását, a leállított atomreaktorok fűtőelemei biztonságos, a környezetre nem ártalmas tárolásának megvalósítását. Egyéb területen haditechnikai együttműködés nem alakult ki a felsorolt felek és Oroszország között.

¹³³ <http://mdb.csat.ru/mdb/2-2008/item6/article2> – letöltve 2008.12.05.

Olaszország az orosz féllel elsősorban a repülőgép-fejlesztésben (Jak-130 kiképző-
oktató repülőgép és **UMV-robotrepülőgép** (felderítő változat)) alakult ki eredményes
kooperáció az orosz hadiipari vállalatok és az olasz hadiipar képviselői (Aeromacchi és
Alenia Aeronautica) között. Az orosz fél kezdeményezését az olasz védelmi minisztérium
felkarolta és hozzájárult, hogy az IVECO 3000 db könnyű többfunkciós páncélozott gépjármű
LMV (M65E) (LMV – Light Multirole Vehicle) előállítására alkalmas gyártósort és licencet
(a szerződés összértéke kb. 2,5 mrd. EUR) adjon el Oroszországnak. Az új üzemben 2012-ben
indul sorozatgyártásuk, melyek az orosz szárazföldi csapatoknál (1755 db), illetve a FÁK-
országok fegyveres erőiben kerülhetnek rendszeresítésre.

Spanyolország haditechnikai területen érdemi együttműködést nem alakított ki
Oroszországgal, erre vonatkozó utalások, feljegyzések a szakirodalomban, vagy diplomáciai
összefoglalókban nem kerültek rögzítésre.

Az orosz fegyverek exportpiacán 2006-ban új országgént **Portugália** jelent meg,
amely 36 millió USD értékű szerződést kötött 6 db **Ka-32 helikopter** beszerzésére. A
megrendelt helikoptereket 2007-ben átadta az orosz fél. Azóta újabb jelentősebb
szerződéskötésre nem került sor a két ország között.

Görögország fegyverzeti beszerzései révén az egyik legszorosabb együttműködő
NATO-tagállam. **Légvédelmi rendszerét** szinte teljes egészében az orosz légvédelmi
rakétatechnikára alapozva építette ki. Átgondolt, koncepciózus tervezés eredményeként került
rendszeresítésre az **Sz-300-PMU1** komplexum, 21 db **Tor-M1** rakétakomplexum, 16 db
Osza-10 csapatlégvédelmi rakétaeszköz és az **Igla-S** vállról indítható légvédelmi rakéta
(összesen közel 1,3 mrd. USD értékben).¹³⁴ A görög fél elgondolása szerint ezekkel a
légvédelmi eszközökkel gyakorlatilag a magasság teljes spektrumában leküzdhetők az
ellenséges repülő eszközök. A katonai szakértők ezen fejlesztések eredményének
tulajdonítják, hogy a török légiereő gépei 40%-kal kevesebb légtérsértést követtek el az elmúlt
időszakban, mint a rendszer kialakítását megelőzően. A görög tengerészgyalogság
deszantképességének növelése érdekében 2 db „Zubr” nagy teherbírású légpárnás deszant
hajót szereztek be, és további eszközök beszerzésének opciója is napirenden van.

¹³⁴ <http://mdb.csat.ru/mdb/1-2008/item4/article2> – letöltve 2008.12.05.

A **Törökországgal** kialakított haditechnikai együttműködés kezdete 1992-re nyúlik vissza, amikor a török határőrség részére 100 millió USD értékben szereztek be **BTR-80** PSZH-kat (230 db), valamint **Mi-8** és **Mi-17** szállító helikoptereket. Az 1994-ben megkötött haditechnikai és hadiipari kormányközi megállapodás a két ország között további lendületet adott az orosz fegyverexportnak. Ennek keretében 107 mm-es, 122 mm-es **tüzérségi sorozatvetők (MLRS)**¹³⁵ kerültek rendszeresítésre a szárazföldi csapatoknál és a légideszant csapatoknál. A török-orosz katonai kapcsolatoknak lendületet adott a 2001 májusában aláírt megállapodás az „Orosz-Török Haditechnikai Együttműködési Vegyes Bizottság” létrehozásáról, s ezt egészítette ki a katonai technológiához kapcsolódó intellektuális tulajdonok védelméről szóló szerződés.¹³⁶ A **NATO** második legnagyobb fegyveres erőivel rendelkező Törökország **KA-50 (Hokum) harci helikopterek** vásárlásáról írt alá megállapodást a török államfő 2006. június végén Moszkvában tett hivatalos látogatása során. Az elnöki találkozó keretében a török fél meglehetősen vonzó ajánlatokat kapott, többek között a **T-80-U** és **T-90** harckocsik (a NATO szabványnak megfelelő 120 mm-es löveggel) gyártási licencének átadásáról, valamint a **BTR-80** és **BTR-90** PSZH-k törökországi gyártásának megszervezéséről, beindításáról. Az orosz fél felajánlotta továbbá az orosz „Sztrec” és a török „Aselsan” föld-levegő rakéták bázisán új közös gyártású légvédelmi rakéta kifejlesztését és közös úrkutatási projektek kivitelezését. 2008-2009 időszakban a török szárazföldi erők részére 80 db „**Kornet-E**” (AT-X-14) páncéltörő rakéta-indítóállványt és 800 páncéltörő rakétát szállított le az orosz fél 80 millió EUR értékben.¹³⁷

A **kelet-európai volt VSZ-tagországok** és Oroszország haditechnikai kapcsolatai alapvetően a szovjet, és a szovjet államadósság fejében leszállított **orosz haditechnikai eszközök garanciális üzemeltetésére, tartalék alkatrészekkel történő ellátására koncentrálnak**. Szinte valamennyi kelet-európai ország légierejében rendszeresített repülőeszköz a MiG-29, MiG-23, MiG-21 (egyes típusai), a Szuhoj repülőgépek számos típusa, a Mi-helikopterek különböző változatai (Mi-8, Mi-17, Mi-24), a légvédelmi rakétakomplexumok különböző rendeltetésű változatainak hadrafogható állapotban tartása (pl. a rakéták üzemidejének meghosszabbítása), rendszeres technikai kiszolgálása, ha nem is nagy, de folyamatos megrendelést jelent az orosz félnek. Hasonló a helyzet a szárazföldi erőknél

¹³⁵ MLRS – Multiple Launch Rocket System (rakéta-sorozatvető rendszer)

¹³⁶ Litovkin Viktor: *The future of Russian-Turkish military-technical cooperation* – <http://www.rian.ru/> – letöltve 2006.06.26.

¹³⁷ <http://mdb.cast.ru/mdb/2-2008/item6/article2/> – letöltve 2008.12.05.

rendszeresített hagyományos fegyverzetekkel¹³⁸ (páncélos, tüzérségi, műszaki stb.), amelyek korszerűsítése sok esetben költségkímélőbb megoldás, mint új, vagy használt nyugati haditechnikai eszközök beszerzése.

Az egykori szovjet tagköztársaságok közül a legutóbbi bővítési körben NATO-hoz csatlakozott **balti országok** a Szovjetunió felbomlását követően (1991) politikai és biztonsági megfontolásokból megszakítottak mindennemű haditechnikai jellegű kapcsolatot Oroszországgal. A függetlenségüket visszanyert balti államok fegyveres erőiket teljes egészében nyugati eredetű (főleg svéd és finn) fegyverzettel látták el, azok erre építve látják el feladataikat.

Orosz értékelés szerint rövid és középtávon a NATO-tagországok piacán a hagyományos fegyverzetek tekintetében sikerülhet a jelenlegi piaci részesedést megőrizni, azonban ezt az igényes piaci szereplők elvárásaihoz igazodva csak kiváló minőséggel és megbízhatósággal lehet elérni, s az utóbbinak ki kell terjednie a szervizszolgáltatás és alkatrészellátás magas szintre emelésére, ahogy azt Putyin elnök, majd utódja Medvegyev elnök is valamennyi orosz fegyverexportőr számára kötelező feladatul határozta meg.

Az orosz politikai elit hosszú távú célja a formálódó európai biztonsági rendszerben aktív, és az **USA**-val közel **azonos befolyás elérése**. Az erre vonatkozó kezdeményezéseket (igényeket) maga az orosz elnök, valamint Szergyukov védelmi miniszter, Ivanov miniszterelnök-helyettes és Lavrov külügyminiszter különböző nemzetközi fórumokon már többször felvetették. Legutóbb Mihajlov hadseregtábornok, az orosz légierő volt főparancsnoka fejtette ki, hogy Oroszország számára előnyös lehet az európai térség biztonságát, a ballisztikus rakéták elleni védelmet szolgáló kollektív védelmi rendszerben való részvétel. Oroszország katonaföldrajzi helyzete lehetőséget ad arra, hogy az orosz rakétavédelmi eszközöket felhasználják a szomszédos európai országok oltalmazása érdekében, s az amerikaiakhoz hasonlóan egyes rakétavédelmi eszközöket más európai országokba telepítsenek, valamint orosz légvédelmi és rakétaeszközöket adjanak el az európai államoknak. Mihajlov hdstbk. értékelése szerint a rakétatámadást előrejelző orosz rendszerek az amerikai rendszerektől eltérően lefedik az európai országok szempontjából legfontosabb rakétaveszélyes irányokat: a közel-keletit, a közép-keletit és a dél-ázsiaiakat. Orosz szakértők

¹³⁸ Magyarország 527 db BTR–80 és 178 db BTR–80A páncélozott technikát vásárolt 1996–2000 években 320 millió USD értékben a szovjet államadósság terhére <http://mdb.csat.ru/mdb/1-2008/item4/article1> – letöltve 2008.12.05.

megállapítása szerint az európai rakétavédelmi rendszer létrehozható lenne akár tisztán orosz komponensekből is, de a kölcsönös biztonság és bizalom erősítése szempontjából – véli számos nyugati biztonságpolitikai szakértő, tanácsadó – előnyösebb lenne egy amerikai-orosz közös rendszer kialakítása, az ehhez szükséges orosz kompatibilis védelmi eszközöket viszonylag rövid időn belül ki lehetne fejleszteni. *„Oroszország kész a NATO-szabványoknak megfelelő közös fegyverrendszerek gyártásában való együttműködésre. Amennyiben ez az együttműködés létre jön, Oroszország vásárolni fog ezekből a fegyverekből.”*¹³⁹

Oroszország azon törekvése, hogy katonailag (hardware és software képességeivel) hozzájáruljon az európai biztonsági rendszer megteremtéséhez, az európai űrvédelmi rendszer kialakításához a biztonság, mint komplex fogalom értelmezéséből vezethető le.

Orosz felfogás szerint a biztonság valamennyi eleme (pl. gazdasági, szociális, katonai, ökológiai, jogi, stb.) csak szoros, dinamikus kölcsönhatásban képesek egy adott ország, az emberek adott csoportjának, vagy egy földrajzi térség biztonságát garantálni. Ebből nem lehet bizonyos területeket kiemelni, vagy meghatározott kérdéskörre leszűkíteni egyes országok hozzájárulását, hozzáférését, mert az biztonságuk relatív csökkenéséhez vezethet. **Oroszország** politikai, gazdasági, történelmi és földrajzi szempontból ezernyi szállal kapcsolódik az európai kultúrkörhöz tartozó fejlett európai országokhoz, és globalizálódó világunkban **biztonsága növelése érdekében természetes törekvésének tekinti, hogy katonai, s ezen belül haditechnikai téren együttműködjön a NATO-tagországokkal.**

A haditechnikai együttműködés felsorolt formáit elemezve megállapítható, hogy az **úrkutatás** (rakétatechnológia), a **rakétavédelem**, a **repülőeszközök** és a **hagyományos fegyverzetek** terén törekszik Oroszország mélyebb, politikamentes együttműködésre (kutatás-fejlesztés, technológiák kidolgozása, közös gyártás) az egyes NATO-tagországokkal vagy azok csoportjával. Minden konkrét együttműködési forma a kölcsönös gazdasági előnyök mellett az adott NATO-tagállam védelmi képességének növelését, a rendszeresített haditechnikai és fegyverzeti eszközei élettartamának meghosszabbítását eredményezheti.

Végül, de nem utolsósorban az orosz féllel történő fegyverkereskedelmi és -gyártási együttműködés fontos eleme lehet az euroatlanti térségben a bizalom erősítésére irányuló politikai lépéseknek.

¹³⁹ Részlet Putyin miniszterelnök nyilatkozatából a „Vzgljad” – üzleti hetilapnak 2009.09.21. szám, 2. o.

2.3.4. Fegyverimport

Korunk tudományos-technikai forradalmát leginkább a digitalizálás, a nanotechnológia és a kommunikációs-informatikai rendszerek területén tapasztalt hihetetlen fejlődés jellemzi, ahol a kutatásokra, fejlesztésekre fordított anyagi és humán erőforrások a tapasztalatok szerint leghatékonyabban a nemzetközi munkamegosztás, illetve transznacionális együttműködés keretei között működnek.

Az előző két alfejezetben feldolgoztam és értékeltem Oroszországnak a nemzetközi fegyverpiacon elfoglalt helyét, különös tekintettel a fegyverexportjához köthető együttműködését a világ különböző térségeihez tartozó országokkal. Ennek során a fejlett ipari országok vonatkozásában utaltam azokra az együttműködési formákra, melyek keretében Oroszország fegyverimportörként jelenik vagy jelenhet meg, felülírva ezzel a róla korábban kialakult általános képet. Ez az új, az utóbbi években Oroszországban mindinkább létjogosultságot nyerő tendencia, értékelésem szerint – a rendelkezésemre álló adatok és információk alapján – egyfelől Oroszország katonai potenciáljának erősítését, fejlesztését szolgálja, másfelől pedig gazdaságának technikai és technológiai felzárkóztatását.

Orosz szakértők értékelése szerint Oroszország a következő évtizedben a posztoszocialista térség (beleértve Közép- és Kelet-Európát) legnagyobb fegyverimportörévé válhat.¹⁴⁰ Amikor az orosz vezetés a fegyverek, haditechnikai eszközök beszerzése mellett dönt vélhetően négy fontos szempontot mérlegel:

- (1) A beszerzés tárgyát képező eszközökre valóban szükségük van az orosz fegyveres erőknek;
- (2) A megvásárolni kívánt haditechnikai eszközök nem veszélyeztethetik a hazai hadiipar versenyképességét, azaz csak olyan eszközök jöhetnek szóba, amelyek hazai forrásból nem biztosíthatók, illetve kidolgozásuk, létrehozásuk aránytalanul nagy forrásigényt támaszt;
- (3) Olyan csúcstechnológiai eszközök beszerzését kell preferálni, amelyek esetében a politikai megfontolások érvényesítésével a külföldi partnerek részéről nem kell számolni;
- (4) A haditechnikai eszköz közös gyártása, vagy licenc alapján történő előállítás esetén a szükséges technológia átadása az orosz félnek, a kapcsolódó beruházások (pl. offset formában) külföldi támogatása.

¹⁴⁰ Barabanov Mihail: *Prodavec sztal pokupatyelem, Rosszija sztanovitszja krupnyejsim importyorom vooruzsenij.* – megjelent http://nvo.ng.ru/concepts/2010-06-11/7_import.html – letöltve 2011.01.04.

A nemzetközi sajtóban eddig megjelent adatok szerint a „Mistral” helikopterhordozó-anyahajók (1,5 mrd. EUR) és az IVECO LMV (M65E) páncélozott többfunkciós gépjárművek (2,5 mrd. EUR) beszerzése egy fokozatosan bővülő együttműködés kezdete. Hosszabb távon (2015–2016) az orosz fegyveres erők számára **beszerzésre** tervezett eszközök, valamint a licenc alapján előállított haditechnikai eszközök, fegyverzetek és a közös kutatások-fejlesztések összértéke meghaladja a **10 mrd. EUR**-t. Ebbe már beleszámolják azt az évi min. 500 millió EUR importot is, amely az orosz-ukrán politikai-gazdasági-katonai kapcsolatok rendezése (2010) után az ukrán hadiipari üzemek beszállításaiból (elsősorban a hadászati rakétakomplexumok gyártói részére) keletkezik.¹⁴¹

A fejlett ipari országok közül Franciaország, Olaszország, Izrael, Hollandia, Svédország, Svájc, Dél-Korea és a Dél-afrikai Köztársaság rendelkeznek olyan haditechnikai eszközökkel, technológiákkal, perspektivikus tudományos kutatási témákkal, amelyek iránt fokozott érdeklődést tanúsít Oroszország, illetve ezen országok kellő politikai és gazdasági érdekekkel bírnak, hogy kölcsönösen előnyös együttműködést alakítsanak ki a nemzetközi fegyverpiacon új vevőként megjelenő nagyhatalommal.

Fegyverimportja élénkítésével Oroszország azonban nemcsak a saját fegyveres erőinek korszerű eszközökkel történő ellátását és HIK-vállalatainak technológiai fejlesztését célozta meg, hanem megrendeléseivel minden bizonnyal támogatni kívánja a nyugat-európai NATO-tagállamok USA-tól való haditechnikai függőségének csökkentését, az amerikai politikai és gazdasági érdekekkel szemben megnyilvánuló összeurópai (regionális) érdekek melletti határozottabb kiállásuk bátorítását.

2.4. Az orosz hadiipar fejlődésének lehetséges irányai 2020-ig

Az előző alfejezetekben **áttekintést adtam** az orosz hadiipar elmúlt közel két évtizedes fejlődésének, átalakulásának sajátosságairól, jelen állapotáról. A helyzetelemzésből egyértelműen **levonható az a következtetés**, hogy ez a fejlődés nem volt lineáris, előre prognosztizálható, inkább egy sokismeretlenes és többváltozós matematikai egyenlethez hasonlítható. Az orosz hadiipar fejlődését, belső törvényszerűségeit vizsgáló, kutató orosz és külföldi szakértők véleménye megegyezik abban, hogy nem modellezhető matematikailag ez a folyamat, legfeljebb általánosságban leírhatók azok tényezők, körülmények, amelyek 10 éves – történelminek nevezhető – távlatra behatárolják a hadiipar fejlődésének lehetséges

¹⁴¹ Ref. 140.

mozgásterét. Felvállalva jelenlegi ismereteink vagy fantáziánk korlátozott voltából fakadó tévedés lehetőségét, megtörténhet, hogy a ma még előre nem látható körülmények (pl. politikai, gazdasági, katonai vagy akár természeti és népesedési) lényeges változásokat generálhatnak az orosz hadiipar vonatkozásában, és így a hipotézis utólag hibásnak bizonyul.

Orosz és külföldi szakértők egybehangzó véleménye szerint a **HIK mára elérte vagy nagyon megközelítette termelési kapacitásának felső határát**, további fejlődésének gátját az alábbi a belső strukturális problémák jelentik:

- (1) A géppark és a gyártósorok többsége elavult, fajlagos energiafogyasztásuk magas, az elhelyezésükre szolgáló épületek és a hozzájuk kiépített infrastruktúra az anyagi források és a karbantartások hiánya miatt jelentősen amortizálódtak;
- (2) A kutató-fejlesztő és mérnök-műszaki állomány, valamint a tapasztalattal rendelkező szakmunkásgárda a HIK stagnálásának időszakában nagy számban hagyták el a kutatóintézeteket, a hadiipari üzemeket és vállalatokat, pótlásuk egyelőre nem tűnik megoldottnak;
- (3) Néhány haditechnikai eszköz kivételével a hadiipari termékek többségének tervezése és gyártásuk beindítása még a Szovjetunió korszakához köthető, s azóta csak bizonyos fokú korszerűsítésük történt meg;
- (4) A korrupció és az alacsony határfokú termelés a rendelkezésre álló anyagi források elszivárgásához vezetett.

Az eddig elfogadott „Állami Fegyverzeti Programok” alulfinanszírozottságuk miatt rendre szerény megvalósulási mutatóval zárultak, és jóval az eredeti lejárat határidő előtt érvényüket veszítették. A 2010 végéig irányadó **GPRV-2015** program a tapasztalatok alapján elődeihez hasonló sorsra jutott. Az orosz elnök által 2010 utolsó napján jóváhagyott **GPV-2020** már időtartamát (2011–2020) tekintve is harmonizál a hatályos **NBS**-sel és **KD**-vel.

A haditechnikai eszközök számos területén (elsősorban a fegyverexportban is domináló termékek pl. vadászrepülőgépek, vadászbombázók, helikopterek, légvédelmi rakétakomplexumok, páncéltörő rakéták, repülőgép- és rakétahajtóművek, valamint kézi lőfegyverek) azonban az orosz hadiipar a nyugati eszközöknél relatíve „jobb” (korszerűbb) és árban is versenyképesebb (hitelezés, offset kondíciók) termékek előállítására képes. Az orosz fegyveres erők átfegyverzését szolgáló növekvő állami megrendelések, valamint a kereskedelmi szerződésekben már rögzített külföldi rendelésállomány (48 mrd. USD) és az orosz hadiipar teljesítőképessége közötti feszültség rendezését az orosz vezetés csak jelentős

tőkebefektetésekkel (elsősorban állami, vagy állami garanciás banki és külföldi) lesz képes feloldani, amit az elnök (főparancsnok) és a kormányzat a rendelkezésére álló eszközökkel támogatni kíván.

Oroszország két stratégiai fontosságú döntés közül választhat:

- **önellátó lesz** a haditechnikai eszközök és hadi felszerelések teljes spektrumában és ezzel elfogadja, hogy technológiai lemaradása az iparilag fejlett államokhoz képest növekedni fog és így az orosz speciális termékek minőségileg nem fogják elérni a világszínvonalat; vagy
- **lemond az önerőre támaszkodásáról** annak érdekében, hogy korszerű eszközökkel legyen képes ellátni fegyveres erőit, azaz a hadiipart is bekapcsolja a versenyszférába és olyan technológiákat (know-how), eszközöket¹⁴², kulcsfontosságú részegységeket importál¹⁴³, illetve hadiipari együttműködési formákat alakít ki külföldi partnereivel, amelyek révén az ország tartós biztonságát növekvő katonai képességeivel és bizalomerősítő együttműködéssel garantálhatja.

Értékelésem szerint az orosz hadiipar fejlődésének irányát a következő 10 évben (2020-ig) az alábbi főbb tényezők határozzák majd meg:

- Törekvés Oroszország nagyhatalmi státuszának (politikai–gazdasági–katonai vonatkozásban) visszaállítására.
- A nukleáris elrettentő erő szinten tartása, fejlesztése¹⁴⁴, valamint az űr- és légvédelmi csapatok képességének következetes korszerűsítése.
- A hatályos nemzetbiztonsági dokumentumokban (**NBS, KK, KD**) lefektetett elvek, feladatok következetesebb érvényre juttatása, megvalósítása.
- A stratégiai fontosságú hadiipari vállalatok állami tulajdonban való megtartása, további integrációjuk, humán-erő-kapacitásaik és anyagi forrásaik koordinálása, működésük hatékonyságának növelése.

¹⁴² Az orosz védelmi minisztérium 2009-ben 12 db pilóta nélküli repülőgép (UAV) vásárlásáról kötött szerződést Izraellel (Israel Aerospace Industries) mintegy 53 millió USD értékben. A beszerzés keretében a mini osztályba sorolt Bird-Eye400 és harcászati felderítésre alkalmas I-View MK 150 és a középkategóriás Searcher MK II drones UAV-k kerülnek 2010-től az orosz fegyveres erőknél rendszeresítésre. Az orosz VM további pilóta nélküli repülőgépek beszerzését is tervezi Izraeltől, s a hadsereg példáján felbuzdulva a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (Federalnaja Szluzsba Bezopasznosztyi – **FSZB**) is tervbe vette, hogy saját pilóta nélküli repülőgépeit szintén izraeli gyártmányokkal (Aeronautics Defense Systems) cseréli le.

¹⁴³ Popovkin védelmi miniszterhelyettes az Orosz Parlament Alsóházának (Duma) ülésén történt meghallgatásán (2009.09.04.) kijelentette: „Oroszországnak külföldön kell fegyvereket vásárolnia, amennyiben saját ipara nem tudja azokat előállítani.” <http://www.interfax-avn.ru> – letöltve 2009.09.08.

¹⁴⁴ 36 új rakétasiló, 66 db Topol-M interkontinentális ballisztikus rakéta, 30 db Bulava (tengeralattjáróról indítható Topol-M) – Russia Defence and Security Report Q2 2010 – Business Monitor International

- Az exportorientált hagyományos fegyvereket előállító vállalatoknál az állami tulajdon részarányának csökkenése, az innovatív technológiákkal rendelkező külföldi befektetők tulajdonosi térnyerése.
- Az új fizikai elveken működő és a nanotechnológia alkalmazásával technikai fölényt biztosító, a hagyományos fegyverrendszerek kategóriájába tartozó haditechnikai eszközök létrehozása.
- Katonai rendeltetésű technológiai és technikai import az iparilag fejlett országokból, az orosz hadiipar lassan kibontakozó, majd fokozatosan szélesedő együttműködése a nemzetközi fegyverpiac néhány meghatározó szereplőjével.

A megmaradt és átalakult **orosz hadiipar egy bizonyos részét** (a stratégiailag érzékenyeket kivéve) az orosz vezetés valószínűleg **megnyitja a hazai és külföldi befektetők előtt**, ösztönzendő a mind szorosabb vállalati együttműködést a külföldi hadiipari cégekkel. Ennek következtében gyengülhet ugyan az állam tulajdonosi szerepe és ellenőrzése, viszont a hadiipar képes lesz korszerű, minőségi eszközökkel ellátni Oroszország haderejét és külföldi megrendelőit.

Oroszország jelen értekezésben **megvizsgált** biztonság- és védelempolitikai dokumentumai (**NBS, KK és KD**) a 2020-ig terjedő időszakra egyértelműen felsorolják azokat az ország nemzetközi tekintélyének, befolyásának növelése, területi egysége és függetlensége, lakosságának fizikai biztonsága szempontjából kockázatot jelentő biztonsági kihívásokat, potenciális veszélyforrásokat, amelyekre az orosz fegyveres erőknek fel kell készülniük. Ezzel összefüggésben **meghatározásra kerültek** fegyveres erők katonai és speciális technikai eszközökkel történő ellátásával összefüggő **feladatok** (**KD 40. és 41. pont**), így a **hadiipari komplexum** hatékonyabb működéséhez vezető **konkrét fejlesztési irányok** (**KD 45. és 46. pont – jelen értekezés 41. oldalán részletezve**) is.

2.5. Összegzés

Oroszország gazdaságának meghatározó elemét jelentő hadiipar az elmúlt közel két évtizedben az állami irányítás és az erősödő piaczgazdasági viszonyok által kijelölt korlátok között működött. **Stratégiai ágazatként a HIK meghatározó vállalatai** – nemzetbiztonsági és exportlehetőségek szempontjából – **továbbra is állami kézben** vagy többségi állami tulajdonban **maradtak**. A nemzeti fegyveres erők védelmi és csapásmérő képességének kezdeti szinten tartása, majd fejlesztése érdekében kidolgozott **Állami Fegyverzeti**

Programok (GPV) közül az első (**GPV-2005**) rövid időn belül, a második (**GPV-2010**) és a harmadik (**GPRV-2015**) pedig szerény sikereikkel **nem voltak képesek** olyan bázist teremteni a jelenleg futó programnak (**GPV-2020**), amelyek a **HIK érdemi megújulását eredményezték** volna.

A korábbi **GPRV-2015** program biztosította évi 2%-os átfegyverzési ütem nem tette lehetővé az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek gyors minőségi felfejlesztését, ezért szükségessé vált egy új, megfelelő költségvetési háttérrel rendelkező hosszú távú program kidolgozása és elfogadása. Az új Állami Fegyverzeti Programra (**GPV-2020**) a 2011–2020 időszak költségvetésében összesen 651 mrd. USD-t különítettek el. Fontos kérdés, hogy a korábbi Állami Fegyverzeti Programok megvalósítása során tapasztalt következetlenség miatt, vajon mennyire tekinthető majd hitelesnek (milyen arányú megvalósulással lehet számolni) az új program, és mennyiben lesz képes technikai oldalról megtámogatni a **KK**-ban, az **NBS**-ben és a **KD**-ben meghatározott biztonság- és védelempolitikai stratégiai célokat.

Az orosz elnök és a miniszterelnök hasonlóan értékeli a kialakult helyzetet, következetesen döntéseikben, konkrét és érdemi intézkedésekkel támogatják az orosz hadiipar megerősödését szolgáló fejlesztéseket. Az orosz gazdaság 2009-es közel 8%-os visszaesése ellenére a hadiipar lendületben tudott maradni. A fegyverexport rekordbevételei és az orosz gazdaság javuló makromutatói kellő alapot adnak a hadiipar fejlesztéséhez szükséges anyagi források (befektetések) részbeni előteremtéséhez. Az **állami forrásokat** azonban az orosz hadiipar hatalmas méretei és leromlott állapota miatt **további forrásokkal** kell kiegészíteni, a **hazai magántőke vagy a külföldi befektetők bevonásával**. Prognosztizálható, hogy a hadiipari vállalatok egy részénél – a stratégiai fontosságú vállalatokat leszámítva – a tulajdonosi szerkezetben, és ennek nyomán a vállalati menedzsmentben gyökeres változások fognak bekövetkezni. A hazai és külföldi befektetések esetleges korlátozása, rosszabb esetben kizárása, komoly gondokat idézhet elő a hadiipari ágazat teljesítőképességében, megakadályozhatja a különböző fegyverrendszerek következő generációjának kifejlesztését és növelheti az orosz fél technikai és technológiai lemaradását.

Az anyagi források megléte azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétele a hadiipar reformjának. A **megfelelő humán erőforrások** (tudományos kutatók, mérnök-műszaki állomány, technikus-szakt munkásgárda) biztosítása (toborzása) legalább akkora feladat, mint az anyagi források megszerzése, és jóval több időt igényel az érintettek részéről a megfelelő ismeretek, jártasságok és képességek elsajátítása. Az **alap- és az alkalmazott tudományok eredményeinek hasznosítása** a HIK előtt álló feladatok megoldásában

prioritásként jelenik meg, mert a nemzetközi trendekhez igazodó **innovatív szemlélet** képes valódi reformot elindítani és megvalósítani a hadiipari szektorban.

Az orosz elnök által jóváhagyott „**Program a Nemzeti Védelmi Ipar Fejlesztésére 2011–2020**” dokumentum tartalmáról, normaszövegéről érdemi információ még nem látott napvilágot. **Feltételezem** azonban, hogy **céljait tekintve logikus leképezése a KK-nak, az NBS-nek, a KD-nek és teljes összhangban van az elfogadott új GPV-2020 dokumentummal, így egy harmonizált, egymáshoz szorosan kapcsolódó 2020-ig szóló koherens rendszert képez az öt alapdokumentum.**

Az orosz adófizetők szemszögéből nézve a katonai költségvetés hatékonyabb felhasználása és a **HIK** reformja egy erősebb, korszerű képességekkel rendelkező haderő megteremtését vetíti előre, ami mindig is az **orosz nemzeti öntudat és büszkeség** fontos részét képezte. **Oroszország nagyhatalmi státuszának visszaállítása** irányába mutató politikai és gazdasági lépéseket az orosz társadalom többsége támogatja annak tudatában is, hogy az **életszínvonal emelkedését és Oroszország biztonságát erősítő** mind **szorosabb együttműködés a fejlett ipari országokkal** egyben relatíve **növeli** hazája **függőségét**, és bizonyos mértékig **korlátozza politikai mozgásterét.**

3. AZ OROSZ HADIIPARI FEJLESZTÉSEK EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A MAGYAR HONVÉDSÉG HADITECHNIKAI FEJLESZTÉSÉBEN

Az elmúlt 20 esztendőben hazánk társadalmi-politikai-gazdasági berendezkedésében bekövetkezett kardinális változások (NATO- és EU-tagság) a magyar haderőben is radikális átalakításokhoz vezettek. A feltételezett ellenség elleni harcra kialakított tömeghadseregből mára képességorientált hivatásos-szerződéses hadsereg lett.

A rendszerváltozást követő időszakban az éppen parlamenti többséggel rendelkező kormányzati erő(k - koalíció) folyamatosan napirenden tartotta(k) a Magyar Honvédség reformjának szükségességét, és a mindenkori kormányváltást követő helyzetértékelések eredményeként hozott adminisztratív intézkedések mára jelentősen átalakították a magyar haderő feladatrendszerét, ebből adódóan szerkezetét (diszlokációját, létszámát és állományarányait), és az ehhez szükséges haditechnikai eszközparkot is.

Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépése, a Szovjetunióval és jogutódjával, Oroszországgal az 1990-es évek elején megromlott politikai-gazdasági kapcsolatai következtében a Magyar Honvédség (MH) sok esetben csak komoly erőfeszítések révén, az érintett állomány áldozatvállalásával tudta fenntartani az onnan származó különböző rendeltetésű haditechnikai eszközök technikai hadrafoghatóságát, az ország védelméhez elengedhetetlen képességek biztosítását. A politikai döntéshozók civil és a katonai szakértők egy része a rendszerben lévő haditechnikai eszközök alkatrészellátása és a garanciális kötelezettségek teljesítése körül tapasztalt bizonytalanságra hivatkozva szorgalmazták a szovjet-orosz haditechnikai eszközök új, vagy használt nyugati haditechnikai eszközökkel való mielőbbi kiváltását, lecserélését azon fals indokokkal, hogy azok korszerűbbek, mint a szovjet technika. Az ország gazdasági helyzetét és pénzügyi lehetőségeit reálisan mérlegelve azonban olyan – utóbb helyesnek bizonyult – stratégiai döntés született, amely a még rendszerben tartható szovjet-orosz haditechnikai eszközök korszerűsítését (a prioritásokat meghatározva), az orosz féllel történő szükségszerű haditechnikai együttműködés részleteinek kimunkálását, a kölcsönös érdekeken alapuló szerződés megkötését tűzte ki célul. Ezen felfogás konkrét eredménye, hogy a magyar-orosz haditechnikai együttműködést jelenleg kormányközi egyetértési megállapodás szabályozza, amelyet még 2002 decemberében a két ország miniszterelnökei írtak alá Moszkvában. A megállapodás öt évig hatályos, amely lejártá után automatikusan meghosszabbodik minden következő ötéves periódusra, amennyiben a felek nem kezdeményezik felbontását.

Az MH fegyvernemeinél és szakcsapatainál jelenleg is nagy számban található olyan haditechnikai eszközök, melyeket még a VSZ idején, illetve a szovjet államadósság törlesztése keretében (pl.T-72 harckocsi, szállító és harci helikopterek, KUB légvédelmi rakétakomplexum, „Fagot” és „Konkursz” páncéltörő rakéták, BTR-80 PSZH-k) kerültek rendszerébe. Az üzemeltetésükhöz kapcsolódó garanciális időt az orosz fél magyar kezdeményezésre rendszeresen meghosszabbította, tartalék alkatrészekkel történő ellátásuk többé-kevésbé biztosítottak mondható. Ugyanakkor az is beigazolódott, hogy a még megmaradt, hazánk védelmét meghatározó rendszerek hatékonysága korszerűsítéssel jelentősen növelhető volt. (Lásd KUB légvédelmi rakétakomplexum, amit a lengyelek modernizáltak). Jelentősnek nevezhető azonban a rendszerből már kivont, haditechnikai eszközök (pl. legutóbb 2010 végén leállított MiG-29 vadászrepülőgépek), berendezések és felszerelések mennyisége, amelyeket inkurrencia címen értékesítenek vagy már értékesítettek.

A mai napig is vita folyik a különböző irányultságú politikai körökben és a katonai szakmai berkekben arról, hogy a magyar haderő átalakítása alapvető szakaszának lezárta (2007 vége) után szükség van-e még a szovjet-orosz haditechnikát átmenetileg rendszerben tartani, és ha igen meddig. Illetve gazdaságos-e korszerűsítéssel a 15–20 éves, vagy még öregebb haditechnikát üzemeltetni az általa biztosított harci/védelmi képességek megőrzése miatt.

Jelen fejezetben elsősorban hazánk biztonsága és az Észak-atlanti Szerződés aláírásával vállalt szövetségesi kötelezettségeinek ellátásához szükséges, és rendelkezésre álló összetett eszközrendszerből a technikai (haditechnikai) elem egyik sajátos részével, a szovjet-orosz eredetű fegyverzettechnikai eszközök hadrafoghatóságát befolyásoló magyar-orosz haditechnikai együttműködés tartalmával, hatásaival és lehetőségeivel kívánok foglalkozni.

Céлом bemutatni olyan alternatívákat, lehetőségeket, és felvázolni a nemzetközi haditechnikai együttműködés tág terén belül egy fontos szegmenset, amely a zsigorodó védelmi kiadások és a haditechnikai fejlesztésekre, beszerzésekre fordítható szerény források mellett átmenetileg biztosíthatja a Magyar Honvédség számára a Honvédelmi Törvényben és a Nemzeti Katonai Stratégiában előírt feladatainak érdemi teljesítését.

3.1. A Magyar Honvédség feladatainak megváltozása, a prioritásokhoz rendelt haditechnikai fejlesztési elképzelések

Az MH megváltozott feladatairól a **Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája (NKS)** rendelkezik, melyet a Kormány 2009 elején Határozatban (1009/2009. (I.30.)) hagyott jóvá. Az **NKS az MH feladatát** következőképpen határozza meg:

„A Magyar Honvédség feladata a jövőben is a Magyar Köztársaság katonai védelme és a NATO kollektív védelméből fakadó feladatok ellátása, de a védelem eszközeit a megváltozott követelményekhez kell igazítani. ... A Magyar Honvédség a Magyar Köztársaság külpolitikájának, biztonság- és védelempolitikájának, valamint a nemzeti értékek és érdekek védelmének és érvényesítésének nélkülözhetetlen és fontos eszközévé vált.”

Az **MH feladatai** részleteiben az alábbiak:

- Az ország függetlenségének és területi sérthetlenségének védelme.
- A légtérvédelem hatékony biztosítása.
- Határvédelmi feladatok, továbbá rendvédelmi tevékenység ellátása.
- Hozzájárulás a NATO közös védelmi képességeihez.

Az MH újragondolt szövetségi feladatrendszeréről a **Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (NBS) IV. fejezete** ad általános összefoglalást:

„Magyarországnak rendelkeznie kell a NATO keretei között folytatott kollektív védelemhez és a szövetségesek kollektív védelméhez szükséges katonai képességekkel, valamint a szövetségesek részvételével zajló válságkezelő és békefenntartó műveletekben és a katasztrófa-elhárításban való részvételhez szükséges képességekkel. Magyarországnak képesnek kell lennie az Európai Unió keretében folyó válságkezelő tevékenységben való részvételre is. A Honvédségnek rendelkeznie kell rugalmasan alkalmazható, expedíciós műveletekre is igénybe vehető, a szövetséges erőkkel együttműködni képes, gyorsan telepíthető és fenntartható erőkkel, amelyek földrajzi korlátozás nélkül alkalmazhatók a válságövezetekben. A szükséges képességeket a NATO-val egyeztetett módon, a NATO-ban és az EU-ban tett haderő-felajánlásokat összehangolva, továbbá a két- és többoldalú nemzetközi együttműködésben és fejlesztési programokban rejlő lehetőségeket felhasználva kell fejleszteni. A cél egy működési filozófiájában új, a vállalt szövetségi kötelezettségeket teljesíteni képes, finanszírozható, képességalapú és az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén belül tudatosan szakosodott haderő kialakítása, amely a társadalom szerves részét képezi és

*élvezi annak támogatását, polgári és demokratikus irányítás alatt áll, és amelyet hazájának és hivatásának elkötelezett, felkészült, megfelelően motivált és társadalmilag megbecsült személyi állomány alkot. Az ezzel kapcsolatos célokat és feladatokat a nemzeti katonai stratégiában kell rögzíteni.”*¹⁴⁵

Az MH feladatainak teljesítéséhez képességalapú haderőfejlesztést határoz meg az NKS¹⁴⁶ az alábbi területeken:

- a tábori híradó és informatikai rendszerek rendszerszemléletű fejlesztése, a hálózatalapú működés kialakításának biztosításával;
- a szárazföldi erő mobilitásának, védettségének és a tűzzel való pusztítás képességének növelése;
- a meglévő helikopterek modernizációja és újak beszerzés;
- a stratégiai légi szállító kapacitás biztosítása;
- a katonák egyéni felszerelésének korszerűsítése;
- a technikai felderítő eszközök rendszerbe állítása.

Az eddigi haderőreformok különböző fázisaiban végrehajtott, a haditechnikai rendszereket érintő állapotértékelések rögzítették a feleslegesnek ítélt eszközök típusait, a fejlesztési programok keretében még rendszerben tartható eszközöket, illetve cserével (új vagy használt eszközök beszerzésével) kivonásra javasolt haditechnikát. Az egymást váltó kormányok időszakában elfogadott (rövid, közép- és hosszú távú) haditechnikai fejlesztési programok a honvédelmi tárca alulfinanszírozottsága (12. sz. diagram) miatt szinte rendre zátonyra futottak (a Gripen-program¹⁴⁷ kivételével, mert ennek oltárán számos párhuzamos beszerzési program elvérzett), vagy jelentős késéssel és költségkímélő módosításokkal (parlamentari vizsgálatok, felülvizsgálatok lezárását követően) kerültek megvalósításra.

A gazdasági válság következtében életbe léptetett költségvetési szigorítások felülírták az NKS-ben megfogalmazott szándékot, miszerint az MK Kormánya 2009-től 2013-ig tervszerűen összesen 0,2%-kal növeli a védelmi kiadásokat, hogy az 2013-ban meghaladja a GDP 1,3%-át. Ennek érdekében a Kormány arra törekszik, hogy a költségvetés tervezésekor egyenletesen növelje a költségvetési támogatást.¹⁴⁸ A 2010. évi parlamenti választások

¹⁴⁵ Ref. 18. 20. o.

¹⁴⁶ Ref. 20. 8. és 9. o.

¹⁴⁷ Borsányi András: *A magyar haderőreform vége*. Megjelent: Népszabadság 2002.01.31.

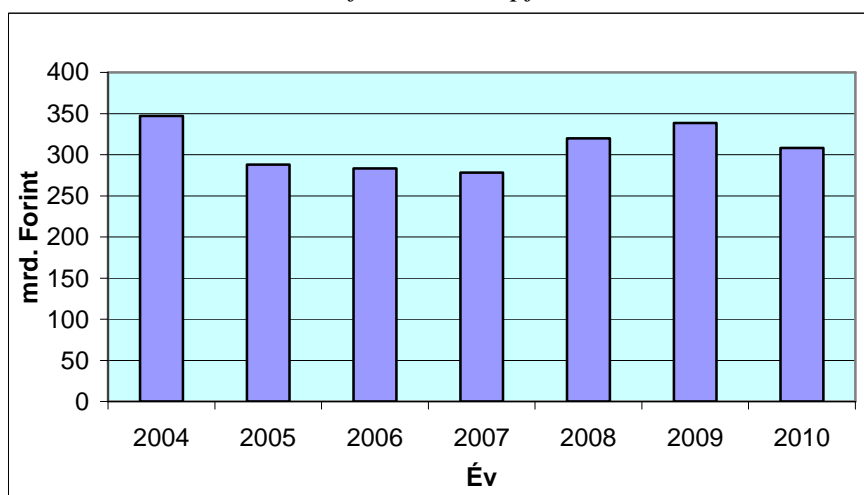
„A magyar adófizetők legalább 130 mrd. forinttal fizetnek többet azért, hogy 14 db NATO-kompatibilis MiG–29-es vadászgépünk helyett 14 db Gripenünk legyen.”

¹⁴⁸ Ref. 18. 10. o. (37. pont)

eredményeként új kormánykoalíció vette át az ország irányítását és a honvédelmi tárca új vezetése a kormány „Nemzeti Együttműködés Programja” keretében felülvizsgálta védelmi kiadások teljes spektrumának tervezését. Az államadósság csökkentése és gazdaság élénkítése érdekében a 2011. évi védelmi költségvetés tervezésénél a korábban tervezett keretszámoktól jelentősen eltérő költségvetési keret (275 mrd. HUF – a GDP kb. 1%-a) került meghatározásra. A kormány által a 2011. elején meghirdetett „stabilizációs alap” feltöltése címén 26 mrd. HUF-t zárolt a honvédelmi tárca költségvetéséből (az így megmaradó keret kb. a GDP 0,92%-a), melynek esetleges felhasználásáról majd a makrogazdasági mutatók ismeretében később születik döntés.

12. sz. diagram ¹⁴⁹

A HM költségvetésének alakulása 2004–2010 között
az ÁSZ jelentése alapján

**Védelmi
kiadások a
GDP %-ában**

2004	1,69
2005	1,27
2006	1,15
2007	1,1
2008	1,14
2009	1,16
2010	1,17

3.2. A Magyar Honvédségben rendszeresített szovjet-orosz eredetű haditechnikai eszközök

Az **MH Összhaderőnemi Parancsnokság (ÖHP)** alárendeltségébe tartozó szervezeteknél (szárazföldi csapatok, légiereő, támogató és közvetlen) jelentős részarányt képviselnek az egykori Szovjetunióból, illetve az elmúlt 15 évben az utódállamokból (Oroszország, Ukrajna, Belarusz) beszerzett haditechnikai eszközök. A különböző fegyvernemeknél és szakcsapatoknál üzemeltetett szovjet-orosz haditechnika (és ide sorolandó a licenyszerződések alapján hazánkban vagy az egykori VSZ-tagországokban gyártott eszközök is) részaránya az MH-n belül továbbra is magas, amit jól szemléltet a becsült 70-75%-os érték. Ez a mutató átlagosan jellemzi a jelenlegi állapotot, hiszen az egyedi

¹⁴⁹ Kern Tamás: *A magyar honvédelem központi finanszírozása a 2010. évi költségvetésben.* Nemzet és Biztonság folyóirat, 2009. december, 77. o.

új beszerzések (pl. Mistral légvédelmi rakétakomplexum, Gripen-program, Cougar páncélozott gépjármű (13 db), 3D-lokátorok, UAV („Skylark I” 9 db), vagy adományok (csapatszállító és tehergépjárművek a Bundeswehrtől) és kölcsönszerződések (pl. Humvee páncélozott terepjáró (27 db) az USA-tól) révén a légierről és a különböző szárazföldi szakcsapatoknál a kép ennél valamelyest kedvezőbb.

3.2.1. Szárazföldi csapatok

A haderő feladatrendszerének átalakítása és a NATO-n belüli szövetségi kötelezettségek teljesítéséhez kapcsolódó expedíciós jellegének erősítése eredményeként mára az egykori tömeghadseregre és annak korábbi feladataihoz rendelt, jellemzően páncélos és tüzérségi eszközök szinte teljes egészében eltűntek az MH fegyverzetéből, csak a fegyvernemi kultúra és hagyomány megőrzéséhez elengedhetetlen szerény mennyiség maradt meg mutatóban egy-egy alegység (pl. harckocsi század, ágyútarack-osztály) állományában. Az utóbbiakat is figyelembe véve a szárazföldi alakulatok aktív haditechnikai eszközparkja az alábbi főbb elemekből¹⁵⁰ áll:

- T-72 közepes harckocsi (15 db),
- BTR-80 PSZJ (Páncélozott Szállító Jármű) (421 db) és,
BTR-80A PGYHJ (Páncélozott Gyalogsági Harcjármű) (178 db)
- 152 mm-es D-20-as ágyútarack (30 db),
- 82 mm-es aknavető (50 db),
- „Fagot” (AT-4) és „Konkursz” (AT-5) páncéltörő rakéta (113 db),
- SNAR-10 tüzérségi radar (6 db).

A felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy valamennyi eszköz szovjet-orsz eredetű, vagy szovjet licenc alapján gyártott haditechnikai eszköz, amelynek működtetéséhez, rendszerben tartásához és műszaki kiszolgálásához szintén szovjet-orsz technikai háttér tartozik.

3.2.2. Légierő

A Varsói Szerződés egységes légvédelmi rendszerének felszámolásával és a NATO-tagságra való felkészülés, majd a teljes jogú tagság elnyerésének időszakában radikális változások következtek be a légierő szervezetében, ami elsősorban a repülőegységek

¹⁵⁰ A CFE Szerződés 2011. 01. 01-jei magyar adatszolgáltatás alapján.

számának jelentős csökkentésével és a rendszeresített eszközök kivonásával járt együtt. Az 1990-et követő rövid időn belül **az egykori harci repülőgépparkot (MiG–21, MiG–23, SzU–22)** teljesen felszámolták, miközben az 1993-ban a szovjet államadósság törlesztése keretében beszerzett **MiG–29** (28 db) vadászgépek vették át az ország légterének védelmét. **A légierő csapatszállító repülőgép** eszközparkjában sem történt változás, miként a **forgószárnyas géppark** (harci és csapatszállító helikopterek) ma is ugyanazokból a típuscsaládokból (**Mi–8, Mi–17, Mi–24**) áll, mint egykoron. A légierőhöz, mint haderőnemhez sorolt légvédelmi csapatok (egységek) szervezetében és fegyverzetében bekövetkezett karcsúsítás következtében a közepes és nagy hatótávolságú honi légvédelmi rakétarendszereket (**Sz–75, Sz–125, Sz–200**) felszámolták, emlékként ma már csak az MH történetírásban lelhetők fel nyomaik. A működésükhöz szükséges rakéta-hajtóanyagok megsemmisítésének problémája azonban jóval túlélte magukat a rakétákat és csak 2006-ban sikerült véglegesen pontot tenni ezen jelentős környezeti veszélyt hordozó ügyre. A szovjet-orosz haditechnikai dominancia csökkenése leginkább ennél a haderőnemnél figyelhető meg, ahol először a **Mistral** légvédelmi rakéták megjelenése, majd a jelenleg is futó **Gripen-program** (2016-ig szóló bérleti szerződés) eredményezett változásokat. Az előbbivel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az eddig végrehajtott éleslövészeteken szerzett gyakorlati tapasztalatok még nem tudták maradéktalanul igazolni a beszerzésük körül kialakult vita megalapozatlanságát, illetve a beszerzésüket megelőző gazdasági számításokon alapuló – (harci) érték/használhatóság – vizsgálat objektivitását.

Ezek után tekintsük át a légierő jelenlegi szovjet-orosz eredetű haditechnikai eszközparkját^{151,152}:

- An–26 csapatszállító repülőgép (5 db),
- JaK–52 kiképző repülőgép (7db),
- Mi–24 harci helikopter (12 db),
- Mi–8 csapatszállító helikopter (8 db),
- Mi–17 (Mi–8MT) csapatszállító helikopter (9 db),
- KUB (SA–6 – Gainful) csapatlégvédelmi rakétakomplexum.

¹⁵¹ Ref. 150.

¹⁵² A CFE Szerződés alapján a 2011. január 1-jén rögzített adataiban még a Magyar Köztársaság fegyveres erőinek hagyományos fegyverzetében nyilvántartva: 7 db MiG–21, 1 db MiG–23 és 3 db SzU–22 harci repülőgép.

A listához további elemként lehetne hozzáadni azt a nagyszámú szintén szovjet-orosz technikai eszközt, amelyek az egyes harci eszközök, eszközrendszerek rendeltetésszerű használatához nélkülözhetetlenek (pl. rádiólokátorok, kiszolgáló-ellenőrző berendezések, szimulátorok, híradóeszközök stb.).

3.3. Az orosz fél bevonásával, kétoldalú együttműködés keretében folytatható haditechnikai, fegyverzeti fejlesztések és korszerűsítések

A Magyar Honvédségben jelenleg rendszeresített szovjet-orosz haditechnikai eszközök fenti áttekintéséből egyértelműen megállapítható, hogy eredetükből adódóan a hadrafoghatóságuk biztosításához, üzemeltetésükhöz sok esetben a gyártó fél garanciális kötelezettségeinek teljesítése, eredeti avagy csereszabatos alkatrészek beszállítása szükséges. A piacgazdaság viszonyai között ezt többféle forrásból lehet megoldani:

- együttműködés az eredeti gyártóval;
- import az adott haditechnikai eszközt licenc alapján gyártó (gyártott) más külföldi (nem orosz, pl. cseh, lengyel, ukrán, belarusz) hadiipari vállalattól;
- szovjet-orosz licencszerződéssel rendelkező magyar védelmiipari vállalatoktól;
- a haderő-átalakítás következtében fölöslegessé vált, a rendszerből kivont és gazdaságosan nem értékesíthető eszközök tartalékalkatrész-raktárként történő újrahasznosítása keretében;
- egyéb legális export–import- vagy barterügyletek.

Ezen lehetőségek közül kizárólag az eredeti szovjet-orosz gyártóval, azaz az orosz féllel történő együttműködés jelenét kívánom részletesebben vizsgálni, mivel a nemzetközi hadiipari együttműködésben részt vevő orosz vállalatok (holdingok, trösztök, egyesülések) külkereskedelmi ügyletei (termék- és szolgáltatás-értékesítés), valamint az orosz haditechnikai eszközök exportja – hasonlóan más országokhoz, tekintettel a tevékenység külpolitikai érzékenysége – szigorú állami felügyelet, ellenőrzés mellett történik Oroszországban.

A magyar–orosz haditechnikai együttműködés jelene elválaszthatatlan a hozzá vezető múlttól, melynek alakulására nemcsak a két ország belső politikai, gazdasági viszonyai (pl. a szovjet Déli Hadseregcsoport kivonása Magyarországról, a Szovjetunió széthullása,

hatalomátvételi kísérlet 1993 szeptemberében Moszkvában, népszavazás Magyarország NATO-tagságáról, az 1998-as orosz pénzügyi válság), hanem a nemzetközi politika eseményei (a délszláv válság, a NATO bővítésének első köre 1999-ben, a koszovói válság, a NATO afganisztáni és iraki katonai műveletei, a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság) is jelentős hatást gyakoroltak.

A magyar rendszerváltozást és a Szovjetunió felbomlását követő időszakban a két ország közötti haditechnikai együttműködés paradox módon új haditechnikai eszközök beszerzésében teljesebben ki, mivel a magyar kormányzó politikai elit a szovjet államadósság mielőbbi törlesztését szorgalmazta, s az orosz exportlehetőségeket felmérve a haditechnikai eszközök importja mellett döntött. A legjelentősebb megállapodás a **800 millió USD értékű MiG–29-es vadászpilóta nélküli repülőgépek beszerzése (28 db) volt**. Ez kedvező megoldás volt az orosz fél részére két szempontból is:

- az egykoron Afganisztánnak legyártott, raktáron lévő MiG–29-es vadászpilóta nélküli repülőgépek értékesíthetővé váltak;
- a MiG–29-es vadászpilóta nélküli repülőgép egyedi ára a szovjet államadósság leírásához kapcsolódó értékesítési konstrukcióban az orosz fél számára jóval kedvezőbb, a világpiaci árat jelentősen meghaladó áron került – a kölcsönös egyeztetések (alkudozások) után – megállapításra.

A későbbiekben került sor páncéltörő rakéták (pl. „Konkursz”, „Metisz-M”, „Fagot”), valamint **BTR–80** PSZJ-k és **BTR–80A** PGYHJ beszerzésére. A beszerzések mellett természetesen folytatódott a különböző haditechnikai eszközök hadrafoghatóságát biztosító alkatrészbeszerzések, valamint az üzemidő meghosszabbítással és a garanciális kötelezettségek (**MiG–29-es** vadászpilóta nélküli repülőgépek, **KUB** légvédelmi rakéták) teljesítésével összefüggő szolgáltatások készpénzes megvásárlása. A legtöbb gond a légierő haditechnikájával (MiG–29, Mi–24) kapcsolatos alkatrész-beszállítások körül alakult ki, s ez számos esetben a harckészültséget veszélyeztető állapotokat idézett elő. A két fél közötti haditechnikai együttműködés az utóbbi 8 évben gyakorlatilag a MiG–29-es vadászpilóta nélküli repülőgépek körére szűkölt, amely alapvetően a nagyjavításokat (pl. hajtóművek) és az alkatrészellátást foglalta magában (12. sz. táblázat).

*Magyar-orosz haditechnikai együttműködés forgalmi mutatói 2002–2009*¹⁵³

	Anyagszállítás (USD)	Oroszországi javítás (USD)	Magyarországi munkavégzés (USD)	Szolgáltatás (USD)	Összesen (USD)
2002	950 000	1 323 000	7 216 492	0	9 489 492
2003	554 580	9 264 111	2 549 583	0	12 368 274
2004	0	16 467 330	0	0	16 467 330
2005	3 322 555	3 391 472	41 970	0	6 755 997
2006	4 615 380	9 191 535	63 152	0	13 870 067
2007	271 500	0	0	535 140	806 640
2008	1 438 449	1 520 000	83 650	0	3 042 099
2009	14 274	0	63 181	0	77 455
Összesen:	11 166 738	41 157 448	10 018 028	535 140	62 877 354

Említést érdemel még az a sajtóban megjelent hír, miszerint 2007-ben **5 db Mi-17-es** helikopter nagyjavítására és a **MEDEVAC** (MEDical EVACuation – Egészségügyi Mentés) feladatokra történő átalakítására kötött szerződést 2006-ban meghirdetett pályázat eredményeként a HM a Solar Kft-vel, amelynek kalkulált összértéke elérte a 2,3 mrd. forintot. Ezen szerződés tartalmát tekintve szintén a két fél közötti haditechnikai együttműködéshez köthető, mivel ennek eredményeként lehetőség nyílt az említett haditechnikai eszközök üzemidejének orosz közreműködéssel történő meghosszabbítására, és az új MEDEVAC-képességgel hatékonyan tudnak hozzájárulni a megváltozott hazai és szövetségi feladatok teljesítéséhez.

A haderőreform keretében kialakított új MH szervezeti struktúra és a hozzá rendelt haditechnikai eszközpark szerkezetéből, valamint a haditechnikai fejlesztésekre allokált szerény költségvetési forrásokból látni, hogy rövid és minden bizonnyal középtávon is marad a szovjet-orosz haditechnika dominanciája. Szintén ebből eredően logikus következtetésnek tűnik, hogy indokolt, sőt szükségszerű lenne a haditechnikai együttműködés fejlesztése az orosz féllel, és a hatályos kormányközi egyetértési megállapodás nyújtotta kereteken belül kölcsönösen előnyös programokkal költségtakarékosan lehetne növelni a rendszerben lévő haditechnikai eszközök rendszerben tartási idejét és hatékonyságát.

¹⁵³ HM Fejlesztési és Logisztikai Ügynökség adatbázisából – 2007.10.28. és 2010.04.29.

A nemzetközi fegyverkereskedelem áttekintése során (2.3.2. alfejezet) már említésre került, hogy a fegyverexportőr országok ezen speciális tevékenységük során meghatározott stratégiai kül-, biztonság- és katonapolitikai, továbbá gazdasági céljaikat, érdekeiket kívánják érvényre juttatni, amelynek következtében az importáló fél bizonyos mértékben függő viszonyba kerül kereskedelmi partnerétől. A fegyveres erők harckészültségét nagymértékben befolyásolja rendszeresített haditechnikai eszközeik hadrafoghatósága, harci alkalmazhatóságuk szintje. Ilyen jellegű tapasztalatokra az MH haditechnikai eszközei vonatkozásában is szert tett a magyar fél a '90-es években, amikor az orosz fél gyártási-kereskedelmi gondjai miatt, vagy éppen – kimondatlanul – politikai megfontolásokból nem teljesítette szerződésben vállalt alkatrészellátási, vagy szolgáltatási kötelezettségeit, ezért bizonyos fegyvernemeknél (elsősorban a légierőnél) komoly gondok keletkeztek, veszélyeztetve ezzel az ország védelmét. Ennek ismerete is gyorsította a védelmi képességek terén a diverzifikálást, az egyoldalú függőség (kiszolgáltatottság) felszámolását és új kereskedelmi, együttműködő partnerek felkutatását.

Az orosz féllel folytatandó fegyverkereskedelmi kapcsolatok kialakítása során értékelésem szerint az alábbi fontosabb szempontokat, kockázatokat célszerű mérlegelni:

- az orosz fegyverkereskedelem továbbra is politikaérzékeny, az orosz biztonságpolitikai dokumentumokban megfogalmazottak viszonylag tág teret (eszköztárat) biztosítanak az orosz érdekek érvényre juttatására;
- az orosz fegyverexport-engedélyezési rendszer centralizált, túlbürokratizált, rugalmatlan, ezért nehézkes és hosszú folyamattal kell számolni a tervezett beszerzéseknél (ennek gyors megváltoztatását Medvegyev elnök is szorgalmazza);
- a minőségbiztosítás fejlett ipari országokban megszokott rendszerét fokozatosan vezetik be az orosz hadiipari vállalatoknál, a minőségi kifogások kezelése és a vevő érdekeinek elismertetése nehézkes, az ilyen ügyek rendezése még mindig az orosz jogrend alapján történik, ezért az ilyen tárgyalások, egyeztetések időigényesek;
- a szerződésben vállalt beszállítói kötelezettségek teljesítésében (pl. határidők betartása) a tapasztalatok szerint pozitív változások következtek be, azonban ez sok esetben még elmarad a nemzetközi gyakorlattól;
- a korszerű haditechnikai eszközöket és fegyverzeteket gyártó hadiipari vállalatok nagytöbbsége állami tulajdonban működik, ahol az orosz biztonsági szolgálatok képviselőinek fokozott jelenlétével és aktivitásával kell számolni a megrendelő félnek.

Milyen területeken lenne célszerű fejleszteni a magyar-orosz haditechnikai együttműködést?

A lehetséges prioritások között értékelésem szerint az alábbi **főbb területek** szerepelhetnek:

- Az MH-nál rendszeresített szovjet-orosz haditechnikai eszközök fejlesztése, korszerűsítése.
- A rendszerből kivont eszközök (inkurrencia) orosz visszavásárlása vagy közös értékesítése, megsemmisítésében való együttműködés.
- Új orosz haditechnikai eszközök beszerzése és az együttműködés kiszélesítése a haditechnikai kutatás-fejlesztésben.
- Magyar fejlesztésű katonai vagy kettős rendeltetésű eszközök-berendezések (pl. tábori víztisztító, biológiai labor stb.) vagy speciális technológiák értékesítése az orosz piacon.

3.3.1. A Magyar Honvédségben rendszeresített szovjet-orosz haditechnikai eszközök fejlesztése, korszerűsítése

Az MH nemzetközi szerepvállalásának erősítése, valamint vállalt szövetségi kötelezettségeink, felajánlásaink teljesítése szükségessé teszi az alábbi haditechnikai eszközök fejlesztését és korszerűsítését:

- BTR–80 PSZJ és BTR–80A PGYHJ;
- Mi–17 és Mi–24 helikopterek;
- Rádiólokátorok (P–18, P–19, P–35, PRV–16M stb.).

A **BTR–80 PSZJ** és a **BTR–80A PGYHJ** vonatkozásában kidolgozott fejlesztési program (9 mrd. forint) olyan speciális képességekkel (pl. parancsnoki, sebesültszállító, híradó, vegyi-sugár-bakteriológiai figyelő) rendelkező szállító járművek kialakítását ill. a gyalogsági harcjárművek korszerűsítését tűzte ki célul, amelynek megvalósítása eredményeként az **eszközök 2015–2020-ig rendszerben tarthatók**. A fejlesztési program megkezdése előtt és annak végrehajtása során igénybe vették a gyártó cég tapasztalatait, saját fejlesztéseit is. A program jelenlegi szakaszában a gyalogsági harcjárművek mintegy 95%-ban elkészültek, hamarosan megkezdődik a kommunikációs eszközkészletek beépítése. A kialakítások jelentős anyagi forrásigénye miatt a fegyvernemi változatok kivitelezésében

csúszás várható, ezért a program befejezése 2010 utáni időszakra módosul. A 2011–2013 időszakban az aknavető-hordozó jármű, mozgó vezetési pont, páncélozott sebesültszállító, vegyi-sugárfelderítő harcjármű, felderítő, támogató szakaszparancsnoki, század és zászlóalj tűztámogató harcjármű kialakítása valósulhat meg.

A **kiöregedő An–26-os „flotta”** korlátozott légi szállítóképességével már nem képes kellő rugalmassággal és gazdaságosan működni, azonban az új szállító repülőgépek beszerzéséig a szükséges (állapot szerinti) karbantartásokkal és felújításokkal rendszerben kell és lehet tartani, amely azonban a magyar–ukrán katonai együttműködés keretében valósult meg eddig is, tekintettel az anyavállalat ukrán voltára.

A **Mi–17-es helikopterek** fejlesztését szolgáló program célja kutató-mentő és **MEDEVAC**-képessegekkel rendelkező korszerű szállító helikopter létrehozása. Az ezzel kapcsolatos közbeszerzési eljárás (tendereztetés) részben sikeres (Solar Kft.) volt, és két Mi-17-es helikopter felújítása közel 1 mrd. HUF értékben az orosz fél bevonásával megtörtént, de a helikopterek lassan kifutnak üzemidejükből.¹⁵⁴ A **Mi–24P** típusú harci helikopterek tervezett felújításuk (élettartamuk meghosszabbítása) és szükséges modernizációjuk elvégzése után várhatóan 2015-ig rendszerben maradhatnak. A rendelkezésre álló anyagi erőforrások – a **GRIPEN-program** végrehajtása mellett – valószínűleg 2011-ben sem teszik majd lehetővé a **Mi–24-es** harci helikopterek korszerűsítésének megkezdését. 2012-től a rendelkezésre álló költségvetési forrásokat a honvédelmi tárca várhatóan új vagy használt szállító helikopterek beszerzésére kívánja majd fordítani.

A **KUB** légvédelmi rakétakomplexum elméletileg a hozzájuk rendszeresített rakéták üzemidejének újbóli meghosszabbításától függően 2014-ig vagy 2016-ig rendszerben tartható, ezt követően pedig a rendszerből kivonásra kerül.¹⁵⁵

A korábbi beszerzésekből származó és az MH fegyvernemeinél (honi légvédelem, csapatlégvédelem) használt szovjet-orosz **rádiólokátorok** egy részénél az analóg jelfeldolgozó rendszert korszerű digitális rendszerrel (Arzenál Zrt. kivitelezésében) váltották fel, így **az új 3D rádiólokátorok üzembe helyezéséig** mindenképpen, azt követően pedig a légtérel ellenőrzés esetleges réseinek kitöltésére vagy tartalék eszközként alkalmazhatók lennének.

¹⁵⁴ http://www.fn.hu/belfold/20101120/helikoptereket_kuldunk_afganisztanba – letöltve 2010.12.21.

¹⁵⁵ Tömböl László mk. vezds.: *A Magyar Honvédség képességei fejlesztésének főbb irányai az NKS tükrében.* Felderítő Szemle 2009/2. szám 14. o.

3.3.2. A rendszerből kivont eszközök (inkurrencia) visszavásárlása vagy közös értékesítése, megsemmisítésében való együttműködés

A lízingelt **Gripen** többfunkciós repülőgépek hadrafoghatósági állapotának elérése és rendszerbe állítása után a honvédelmi tárca vezetésének döntése alapján 2010 végén megtörtént a **MiG-29**-es vadászrepülőgépek kivonása az MH hadrendjéből. A magyar fél korábban (2008) kezdeményezte, hogy a **MiG-29**-es vadászrepülőgépek visszaszállításáért cserébe kéri a **Mi-17**-es szállító és **Mi-24**-es harci helikoptereinek felújítását, korszerűsítését. Ezen magyar javaslatot az orosz fél több éve tanulmányozza, az érdemi válasz még nem ismert, ezért megvalósíthatóságáról egyelőre nehéz lenne hitelesen véleményt formálni. További alternatívaként merült fel a **Mi-8**-as helikopterek (jelenlegi állapotukban, vagy alkatrészként) az orosz fél által történő visszavásárlásának lehetősége is. Régóta egyeztető tárgyalások témája a **MiG-21**-es és **MiG-23**-as vadászrepülőgépek újrahaznosításának, közös értékesítésének kérdésköre, amelynek ellentételezésére többféle opció merült fel.

Az MH rendszeréből kivont harcokcsik (T-72) és harcjárművek (BRDM-1K) és a 82 mm-es aknavetők visszavásárlása, esetleg harmadik ország piacán történő közös értékesítése további egyeztető tárgyalások témája lehet. (A 83 db 122 mm-es „Gvozdgyika” önjáró ágyútarackot az Excalibur Kft. 2009-ben értékesítette egy csehországi vállalat részére, kiszállításuk 2010 első negyedévében megtörtént.)

Eddig elsősorban a rendkívül agresszív és a környezetre veszélyes rakéta hajtóanyagok, valamint a hozzájuk tartozó üzemanyag-technikai eszközök területén valósult meg együttműködés, de ez tovább bővíülhet a különböző típusú radarok, robbanóanyagok, lőszeres, páncélos és tüzérségi technikák, repülőeszközök megsemmisítésével, esetleg a még hasznosítható fődarabok, berendezések alkatrészként való értékesítésével. Alternatív megoldás lehet a különböző eszközök „polgári” rendeltetésű átalakítása, amelynek eredményeként az ipari, mezőgazdasági és katasztrófavédelmi területeken lehetne alkalmazni az egykori haditechnikai eszközöket. Ilyen irányú fejlesztések, átalakítások Oroszországban már történtek, és konkrét eredményeiből elsősorban a katasztrófavédelemért felelős Rendkívüli Helyzetek minisztériuma, közvetve pedig a társadalom profitált.

3.3.3. Új orosz haditechnikai eszközök beszerzése és az együttműködés kiszélesítése a haditechnikai kutatás-fejlesztésben

A magyar haderőben rendszeresített haditechnikai eszközök struktúrájának vizsgálata során láthattuk, hogy számos, a haderő hadrafoghatóságát, védelmi és csapásmérő képességét meghatározó eszköz a fejlesztések és korszerűsítések ellenére 10–15 éven belül technikailag amortizálódik, erkölcsileg elavul, üzemideje, garanciája lejár és harcászatiilag sem lesz alkalmas vagy szükséges a megváltozott feladatrendszerű és rendeltetésű haderő számára. Feltételezhetően továbbra is szükség lesz a kifejezetten védelmi jellegű feladatok ellátására alkalmas haditechnikai eszközök (elsősorban légvédelmi, páncéltörő), a különböző rendeltetésű forgó- és merevszárnyas repülőeszközök (helikopter és szállító repülőgép), különleges műveleti eszközök (pl. 7,62 mm-es mesterlövész karabély, éjjellátó készülék), valamint speciális felszerelések (pl. egyéni védőfelszerelés, vegyi-sugár-bakteriológiai mérő- és szenzor-jelzőberendezések) rendszeresítésére.

Az orosz hadiipar a nemzetközi fegyverpiacon az alábbi haditechnikai eszközök, felszerelések vonatkozásában lenne képes korszerű, világszínvonalú eszközöket ajánlani a magyar félnek:

- páncélozott harcjármű;
- páncéltörő rakéta;
- szállító repülőgép és szállító helikopter;
- légvédelmi rakétarendszer;
- vállról indítható légvédelmi rakétaeszközök;
- kézi lőfegyverek és lőszer.

A magyar–orosz haditechnikai együttműködés fontos eleme lehet továbbá az egyes haditechnikai eszközök üzemeltetéséhez, karbantartásához és javításához kapcsolódóan regionális javítóbázis és alkatrészraktár kialakítása, valamint magyar–orosz védelmiipari vegyes vállalatok létrehozása közös fejlesztésű katonai vagy kettősrendeltetésű eszközök gyártására.

Köztudott, hogy egy új haditechnikai eszköz beszerzése a kapcsolódó bürokratikus eljárások (feladat-meghatározás, pályáztatás, engedélyeztetés, szerződéskötés stb.) és a pénzügyi háttér megteremtése miatt meglehetősen hosszú folyamat (5–8 év) eredményeként valósulhat csak meg.

A hazai és külföldi pályázók ajánlatainak körültekintő vizsgálata az alábbi főbb területekre terjed ki:

- védelmi-harci (harcászati paraméterek);
- műszaki-technikai paraméterek;
- ár (fizetési mód, ellentételezés, kompenzáció);
- az üzemeltetés, üzemben tartás éves költsége (az üzemeltetés várható időtartama ismeretében);
- ergonómiai tulajdonságok, felhasználó-barát jelleg;
- a beszerzéshez kapcsolódó szolgáltatások köre (kiképzés, korszerűsítés, alkatrész-ellátás);
- infrastrukturális igény;
- szállítások ütemezhetősége;
- az eszköz alkalmazásához és üzemeltetéséhez szükséges kiképzés és oktatás tartalma, időigénye és anyagi költségei (amennyiben a beszerzési ár ezt nem tartalmazza), szimulátor biztosítottsága;
- üzemeltetési, karbantartási, közép- és nagyjavítási ciklus igény (eszközráfordítás, humán erőforrás igény);
- esetleges meghibásodás feltárásának és javításának lehetőségei készenléti állapotban és harci körülmények között;
- későbbi korszerűsítés (élettartam meghosszabbítás) lehetőségei;
- interoperabilitás és kompatibilitás;
- kooperációs gyártási lehetőségek stb.¹⁵⁶

A haditechnikai kutatás-fejlesztés lehetséges témakörei a magyar-orosz katonai együttműködésben:

- nanotechnológiák közös kutatása;
- biológiai védelem és a biotechnológia kérdései;
- egyéni harci felszerelés fejlesztése;
- egyéni komplex védőeszközök fejlesztése;
- páncélvédelem kérdésköre;
- „rádiólokátorok” kutatási-fejlesztési témakörben az új vételtechnikai eljárások közös vizsgálatának lehetősége.

¹⁵⁶ Dr. Ungvár Gyula nyá. mk. vörge.: *A Magyar Honvédség fegyverzeti és technikai eszközrendszereinek fejlesztési és korszerűsítési lehetőségei.* – Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1992. 89. o.

3.3.4. Magyar fejlesztésű katonai rendeltetésű eszközök-berendezések vagy technológiák értékesítése az orosz piacon

Az euroatlanti integráció következtében átalakult magyar haderő az elmúlt közel egy évtized alatt, hasonlóan más kisebb országok fegyveres erőéhez kialakította, illetve keresi azokat a speciális képességeket, amelyek folyamatos fejlesztése eredményeként hatékonyan tud hozzájárulni a közös védelmi képességek növeléséhez, ahol szakértelmünk hiánypótló. A magyar védelmiipari kapacitások jelentős visszaesése ellenére megmaradtak olyan tudományos kutató-fejlesztő műhelyek, ahol katonai szempontból pallérozott és tapasztalt elmék (kutatók, mérnöki és technikai állomány) a meglehetősen szűkös költségvetési források ellenére világszínvonalú berendezéseket és technológiákat tudtak kidolgozni és létrehozni. Az elmúlt években kellő publicitást kapott az a tábori víztisztító berendezés, amely már nemzetközi műveletekben, gyakorlatokon is elismerést váltott ki szakértői körökben, illetve az a biológiai mérőállomás (biolabor), amely fontos eleme volt a nemzetközi konferenciák, tanácskozások biztonsági rendszerének.

A felsorolt berendezések, az általuk képviselt technológia feltételezhetően érdeklődésre tarthatnak számot az orosz piacon is, ahol a termékeknek megfelelő világszínvonalú marketinggel jól értékesíthetők, s a 1990-es években megszokott halasztott fizetési módokkal szemben, ma már garantált a készfizető-kezeség bármely orosz állami költségvetési szerv, így a védelmi minisztérium, vagy a rendkívüli helyzetek minisztériuma részéről is.

3.4. Következtetések

Oroszország a megváltozott piacgazdasági viszonyok közepette, és hadiipari kapacitásának „újraélesztése” után ismét visszakapaszkodott a világ legjelentősebb fegyverexportőrei közé. A 2010-ben elért **10 mrd. USD** értékű fegyverexportjával a második helyet foglalja el a toplistán. Piaci és gazdasági érdekeiből kiindulva haditechnikai termékeinek többsége **NATO-kompatibilis változatban** és kivitelen kerül a világpiacra. Oroszország a hatályos nemzetközi korlátozásokat (tilalmakat) betartva, hatékony marketing tevékenységével az utóbbi 10 évben – a 2008-ban kezdődött világgazdasági válság okozta gazdasági recesszió idején is – dinamikus (évi 10–15% növekedés) tudta növelni fegyverexportját, és a már lekötött rendelésállománya eléri a 48 mrd. USD-t. A NATO-tagországok közül többen (pl. Franciaország, Olaszország, Németország, Görögország, Törökország)

tartalmas haditechnikai együttműködést alakítottak ki Oroszországgal, amely az eszköz-beszerzésektől, a közös kutatás-fejlesztésen keresztül egészen a közös gyártásig terjed. Az ideológiamentes, tisztán piaci, kereskedelmi alapokon nyugvó együttműködésben a magyar félnek is lehetősége van biztonsági és gazdasági érdekeit szem előtt tartva megtalálni a számára legkedvezőbb megoldásokat az Oroszországgal történő haditechnikai együttműködésben, amikor haderejének közép- és hosszú távú fejlesztéséhez kapcsolódó megvalósítási tanulmányokat, koncepciókat dolgoz ki, vagy a gyakorlati kivitelezés módozatairól dönt.

Ez irányba tett lépésként lehet értékelni a 2011. március 17-18-án Moszkvában megrendezett Magyar–Orosz Gazdasági Együttműködési Kormányközi Bizottság soros hatodik ülése keretében a Haditechnikai Munkacsoport tanácskozását, amelyen a két delegáció áttekintette a magyar-orosz haditechnikai együttműködés terén az elmúlt évben elért eredményeket, majd megtárgyalta a 2011. évi lehetséges együttműködés területeit.¹⁵⁷ A szűkszavú és általános tartalmú sajtóhír ellenére bizonyosra vehető, hogy napirenden volt az MH rendszeréből 2010 végén kivont MiG–29 vadászrepülőgépek további sorsának kérdése (pl. orosz visszavásárlás vagy beszámításuk Mi-helikopterek felújításánál), valamint egyéb magyar inkurrencia hasznosításának kérdése. A tárgyalások pusztá ténye bizonyítja a haditechnikai együttműködés létezését ebben a relációban, az ebben rejlő kölcsönösen előnyös lehetőségek kiaknázása a két fél politikai és gazdasági érdekeitől, döntéseitől függ.

Az MH haditechnikai fejlesztését szolgáló különböző szintű és tartalmú döntések előkészítésénél és meghozatalánál vélhetően élnek még, látens módon hatnak a szovjet/országi haditechnikával kapcsolatban az olyan **negatív tapasztalatok**, mint például:

- az alkatrészellátási nehézségek;
- fajlagosan magas üzemeltetési költségek (nagy súly, magas energiaigény);
- ergonómiai problémák;
- meghibásodások feltárásának nehézsége,

de vannak olyan tapasztalatok is, amelyek éppen az előnyöket:

- egyszerű kezelhetőség és üzemeltetés, azaz felhasználóbarát jelleg;
- alacsony beszerzési ár;
- megbízhatóság;
- jó alkalmazhatóság extrém földrajzi és éghajlati viszonyok közepette;
- jó túlélőképesség és viszonylag hosszú élettartam

hangsúlyozzák.

¹⁵⁷ <http://www.defencemirror.hu/cikk/25094/magyar-orszag-kormanykozi-bizottsag-ules-moszkvaban> – letöltve 2011.03.31.

A piaci viszonyokhoz alkalmazkodás keretében az orosz félnek – a nemzetközi tapasztalatok és a szakértők értékelése szerint – a felsorolt negatívumok többségét sikerült felszámolnia, és megtartotta, illetve fejlesztette haditechnikai eszközeinek említett pozitív tulajdonságait.

A Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztési programjának kidolgozása során elsősorban hazánk biztonsági és gazdasági érdekeiből, az MH feladatrendszeréből kiindulva lehet megtervezni országvédelmi feladatainak és szövetségi kötelezettségeink teljesítéséhez szükséges haditechnikai eszközparkot. Ezzel összefüggésben főleg a hazai védelmi ipar nyújtotta – szerény, de fokozatosan bővülő – lehetőségeket kell feltárni és kiaknázni, s ezt kiegészítendő a nemzetközi haditechnikai együttműködés, ezen belül az orosz féllel intézményesített formában folytatható kooperáció biztosította lehetőségekből a honvédelmi tárca számára optimális és előnyös megoldásokat hasznosítani.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Oroszország az egykori Szovjetunió jogutódjaként kényszeredetten élte meg világuralmi pozíciójának megrendülését és az Amerikai Egyesült Államok által dominált egypólusú világrend kialakulását. A Borisz Jelcin elnök nevével fémjelzett időszakban (1992–1999) kidolgozott irányadó stratégia dokumentumok (Nemzeti Biztonsági Koncepció, Katonai Doktrína, Külpolitikai Koncepció) és az utódai (Vlagyimir Putyin és Dmitrij Medvegyev) idején elfogadottak, valamint a jelenleg is hatályosak közös jellemzője a **nagyhatalmi státusz visszaállítására** vonatkozó szándék és az **atomfegyverek**, mint elrettentő-visszatartó erő **szinten tartásának** prioritásként kezelése.

Az orosz állami vezetés a geopolitikai és geostratégiai változásokat értékelve, elemezve felismerte annak szükségességét, hogy az Oroszországi Föderáció kül-, biztonság- és védelempolitikáját koherens módon és hosszú távra kell kialakítani, ami lehetővé teszi a fegyveres erők fejlesztésének és a hadiipari vállalatok termékszerkezetének (minőségi és mennyiségi vonatkozású) tervezését. A hatályos biztonság- és védelempolitikai dokumentumok (**KK**, **NBS** és **KD**), valamint az érvénybe lépett új Állami Fegyverzeti Program (**GPV-2020**) és a **HIK** fejlesztését szolgáló program (**PRNOP-2020**) az orosz vezetés célkitűzéseivel összhangban immáron egységes, logikusan felépített rendszert képeznek. **Oroszország biztonságának rendszerszemléletű komplex megközelítése** a politikai elit részéről értékelésem szerint nagyobb siker lehetőségét hordozza magában, mint a korábbi években a külső vagy belső körülmények (politikai, gazdasági, katonai) változása által kikényszerített, azokra reagáló biztonság- és védelempolitikai dokumentumok, haderőreformok és fegyverzeti programok.

Az Oroszországi Föderáció hadiipari komplexuma a Szovjetunió felbomlását követő kezdeti időszakban komoly belső zavarokkal küzdött, amely részben az addig jól működő termelési kapcsolatok, tudományos kutatói bázishálózat egy részének külföldre kerülésével, másrészt a geopolitikai átrendeződés és a hidegháború megszűnése következtében az állami és külföldi megrendelésekben földcsuszamlás-szerű visszaesése miatt következett be. Az orosz politikai elit a belső társadalmi-gazdasági nehézségek konszolidálása mellett is igyekezett a fegyveres erőkre, azok fegyverrendszerbeli és hadfelszerelési igényeinek (új, korszerűsített, felújított eszközök) kielégítésére, a hadiipari vállalatoknak adott állami megrendelésekkel kellő figyelmet fordítani. Oroszország korábban elfogadott és jelenleg hatályos biztonság- és védelempolitikai dokumentumai kivétel nélkül abszolút prioritásként határozták meg az

ország nukleáris támadó erőinek, űr- és légvédelmi csapatainak fejlesztését, melyek hiteles elrettentő-visszatartó erőként hosszú távon képesek Oroszország biztonságát szavatolni.

Az orosz fegyveres erők haditechnikai igényeinek kielégítése érdekében a hadiipari komplexum strukturális és termékszerkezeti átalakítását, fejlesztését célzó privatizációs intézkedések és az Állami Fegyverzeti Programok csak részben érték el a kitűzött célokat. Az okok alapvetően: a HIK elöregedett eszközparkjára és technológiai elmaradottságára; a speciális ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező tudományos-kutató, mérnöki-technikusi állomány és szakmunkásgárda jelentős kiáramlására; valamint a meghirdetett programok alulfinanszírozottsága és a rendelkezésre bocsátott anyagi források alacsony hatékonyságú felhasználására vezethetők vissza. Mára az orosz HIK elérte, megközelítette termelési kapacitásának felső határát, ezért a fegyveres erők átfegyverzését szolgáló állami megrendelések – a folyamat gyorsítására jelentős költségvetési forrásokat különítettek el – teljesítése és a növekvő világpiaci kereslet a hagyományos fegyverzetek kategóriájába tartozó orosz eszközök iránt elodázhatatlanná tették a HIK reformját.

Az orosz vezetés értékelése szerint a HIK reformja tovább nem halogatható, mert a hadiipar az orosz gazdaság húzóágazataként közvetett hatással bír nem csak az ország biztonságának garantálására (haditechnikai szempontból), hanem Oroszország nemzetközi politikai-gazdasági tekintélyére és globális-regionális érdekérvényesítési képességére. A meghirdetett reform kitörési pontjaként az orosz vezetés az önerőre támaszkodás helyett a fejlett ipari országokkal, elsősorban a Nyugattal történő haditechnikai együttműködés fokozatos elmélyítését jelölte meg, amely anyagi befektetéseivel kiegészítheti az orosz állami és magán tőkét, valamint csúcstechnológiájával hozzájárulhat az orosz hadiiparnak a világszínvonalhoz történő felzárkóztatásához.

Oroszország és a NATO-tagállamok közötti több- és kétoldalú haditechnikai együttműködés évről-évre fokozatosan bővül, mind több területen sikerül kölcsönösen előnyös, érdemi kapcsolatot (kutatás-fejlesztés, termelés) kialakítani, ami arról tanúskodik, hogy a közös biztonsági és katonai kihívásokra, kockázatokra együttes erőfeszítésekkel és hiteles katonai erővel lehet hatékony válaszokat adni. A magyar-orosz haditechnikai együttműködés egy szegmense a fent leírt kapcsolatoknak. Tekintettel az MH-nál rendszerezett szovjet-orosz eredetű haditechnikai eszközök és fegyverzet magas arányára, azokra a katonai képességekre, melyeket ezek az eszközök biztosítanak, a jövőben is szükségszerű lesz a kiegyensúlyozott haditechnikai együttműködés fenntartása az orosz féllel.

Az NKS-ben megfogalmazott hadfelszerelés-fejlesztési feladatok (beszerzések) megvalósításában **értékelésem szerint** az orosz fél az alábbi haditechnikai eszközök, felszerelések vonatkozásában lenne képes korszerű, nemzetközi színvonalú eszközöket megvételre felajánlani a magyar félnek:

- páncélozott harcjármű;
- páncéltörő rakéta;
- szállító repülőgép és szállító helikopter;
- légvédelmi rakétarendszer;
- vállról indítható légvédelmi rakétaeszköz;
- kézi lőfegyverek és lőszer.

A magyar–orosz haditechnikai együttműködés fontos eleme lehet továbbá az egyes haditechnikai eszközök üzemeltetéséhez, karbantartásához és javításához kapcsolódóan speciális **regionális javítóbázis és alkatrészraktár** kialakítása, valamint a NATO érdekeit is messzemenően figyelembe véve magyar–orosz **védelmiipari vegyes vállalatok** létrehozása közös fejlesztésű katonai vagy kettősrendeltetésű eszközök gyártására, illetve a szakemberek együttműködése a kölcsönös érdeklődésre számot tartó kutatási területeken.

BEFEJEZÉS

Oroszország újkori történelmének elmúlt közel két évtizedét a markáns társadalmi-gazdasági átalakulás, az ország területi egységének és belső stabilitásának megőrzésére, továbbá a Szovjetunió jogutódjaként az ország nagyhatalmi státuszának visszaállítására tett erőfeszítések jellemezték.

Kutatómunkám és az értekezés kidolgozása során feltártam az orosz biztonság- és védelempolitikai (Nemzeti Biztonsági Stratégia, Külpolitikai Konceptió, Katonai Doktrína) dokumentumok fejlődéstörténetét, **megvizsgáltam** és **elemeztem** belső összefüggéseik és kölcsönhatásaik komplex rendszerét. **Bizonyítottam**, hogy Oroszország a globális kihívások kezelésében a nemzetközi együttműködés elmélyítésében érdekelt, és Oroszország fejlődése – történelmi és kulturális gyökerei, valamint gazdasági integrációjának tendenciája alapján – az európai értékrend mentén fog folytatódni.

Az állampolitika primátusából kiindulva **elemeztem a nemzetbiztonsági célkitűzések hatását** egyfelől az **Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek fejlesztésére**, valamint az ezzel összefüggésben elfogadott Állami Fegyverzeti Programok tartalmát és megvalósulásuk eredményeit, másfelől pedig a **hadiipari komplexum átalakulására**.

Részletesen elemeztem az orosz hadiipar átalakulásának különböző elnöki (Borisz Jelcin, Vlagyimir Putyin, Dmitrij Medvegyev) periódusokhoz köthető szakaszait, **bizonyítottam** a mindenkori nemzetbiztonsági célkitűzéseknek a hadiiparra gyakorolt hatását.

Bemutattam a biztonság- és védelempolitikai dokumentumokból levezetett, a hadiipari komplexum megreformálását szolgáló **Állami Fegyverzeti Programok** tartalmát, **feltártam** a megvalósításuk során elért eredményeket és a tapasztalt hiányosságokat.

Az orosz hadiipar átalakulásának, fejlődésének tükrében **áttekintettem** Oroszország és a NATO-tagországok haditechnikai együttműködésnek eddigi tartalmát, sajátosságait és **rámutattam**, hogy Oroszország haditechnikai és technológiai felzárkózása érdekében a jövőben intenzívebb együttműködésre (import) törekszik az iparilag fejlett országokkal. **Igazoltnak látom**, hogy az együttműködés ezen formája biztonság- és bizalomerősítő hatással is bír. A „Biztonságpolitika – Gazdaság – Haderő” kölcsönhatásait vizsgálva, a levont következtetések alapján **felvázoltam** az orosz hadiipar 2020-ig prognosztizált fejlődésének valószínűsíthető irányait és prioritásait.

A Magyar Honvédség rendeltetésében és feladatrendszerében az elmúlt 20 évben bekövetkezett gyökeres változásokkal összefüggésben részletesen **bemutattam** a jelenleg rendszeresített szovjet-orosz haditechnikai eszközök teljes spektrumát és **feltártam** a magyar-orosz haditechnikai együttműködés eddigi eredményeit, melyek biztosították hadrafoghatóságukat, így az ország védelmi képességeinek fenntartását. Az MH jövőbeni feladatait és fejlesztésének (köztük haditechnikai-fegyverzeti fejlesztésének) irányait a hatályos stratégiai dokumentumokban (Magyar Köztársaság Külkapcsolati Stratégiája, a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája és a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája) egyértelműen rögzítették. Ezzel összefüggésben **rámutattam** a magyar-orosz haditechnikai együttműködés lehetséges területeire, melynek eredményeit az MH haditechnikai fejlesztésében hasznosítva Magyarország megbízható, hiteles szövetségesként közép- és hosszú távon továbbra is képes lesz országvédelmi feladatainak és vállalt NATO-kötelezettségeinek maradéktalan teljesítésére.

Az NKS-ben az MH hadfelszerelésének fejlesztése vonatkozásában megszabott feladatok ismeretében **javasoltam** mérlegelni (a felsorolt követelmények és a jelzett kockázatok alapján) azon orosz haditechnikai eszközfajták beszerzését, amelyek a nemzetközi fegyverpiacon világszínvonalat képviselnek.

Mindezen feladatok következetes végrehajtásával **teljesítettem** a magam számára megfogalmazott kutatási célkitűzéseket.

Az értékelések és elemzések alapján levont következtetéseimben pedig **igazoltnak látom munkahipotéziseim megalapozottságát.**

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Az értekezésben kifejtettek alapján levont következtetések és a bevezetésben megfogalmazott célkitűzésekkel összhangban az alábbiakat tekintem

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYNEK:

1. Oroszország újkori történelme során elfogadott valamennyi publikus biztonság- és védelempolitikai dokumentumát áttanulmányozva és elemezve **bizonyítottam**, hogy:
 - Oroszország gazdasági potenciáljára, stratégiai nyersanyagkészleteire és atomhatalmi pozíciójára építve nagyhatalmi státuszának visszaállítására törekszik és tartósan meghatározó szerepet fog betölteni a világpolitika alakításában;
 - Oroszország a nemzetközi jog alapelveire épülő többpólusú nemzetközi biztonsági rendszer megeremtését preferálja, és a világpolitikában tapasztalt tendenciát követve stratégiai érdekeit hiteles katonai erővel kívánja alátámasztani.
2. **Feltártam** az orosz hadiipari komplexum átalakulásának sajátosságait 1992-től napjainkig és **igazoltam**, hogy a biztonság- és védelempolitikai dokumentumokban meghatározott célok megvalósítása szempontjából meghatározó a haditechnikai eszközöket, fegyverzetet biztosító orosz hadiipari komplexum fejlesztése. **Bizonyítottam**, hogy a hadiipari komplexum a folyamatosan bővülő állami megrendelések és a külföldi államok beszerzési igényei következtében tartósan növekedése pályán marad.
3. **Felvázoltam és levezettem** az orosz hadiipar 2020-ig prognosztizált fejlődésének valószínűsíthető irányait, prioritásait és **megállapítottam**, hogy Oroszország biztonsága növelése, fegyveres erőinek korszerű hagyományos haditechnikai eszközökkel (fegyverzettel) történő felszerelése és hadiiparának technológiai felzárkóztatása érdekében a jövőben mélyíteni fogja a fejlett ipari országokkal (köztük elsősorban a NATO-tagállamokkal) kialakított haditechnikai együttműködését.
4. A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájában lefektetett hadfelszerelés-fejlesztési feladatokra és az orosz hadiipari komplexum fejlesztésének irányaira, prioritásaira alapozva **meghatároztam** azokat a perspektivikus területeket, ahol szükséges és lehetséges a magyar–orosz haditechnikai együttműködés, és amelynek eredményei a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében közvetlenül

hasznosíthatók, így biztosíthatja hazánk védelmével és szövetségi kötelezettségeink teljesítésével összefüggő feladataink magas szintű teljesítését.

AJÁNLÁSOK AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLHATÓSÁGÁRA

- ❖ Az értekezés fejezeteiben értékelt és elemzett biztonság- és védelempolitikai dokumentumok, valamint a bennük foglaltaknak az orosz hadiipar fejlődésére gyakorolt hatásának bemutatása az Oroszország biztonság- és védelempolitikájával foglalkozó szakértők és kutatók érdeklődésére tarthatnak számot;
- ❖ Oroszország és a NATO-tagországok haditechnikai együttműködésének többféle információs- és adatbázisból összegyűjtött részletei, konkrétumai értékelésem szerint hiánypótló leírás, a közhiedelemmel ellentétben bizonyítja a NATO és Oroszország egymásrautaltságát a globális és regionális kihívások kezelésében. Nyilvánvaló, hogy mindkét fél rendelkezik olyan csúcstechnológiával, amelyet a másik fél – így hazánk is – költségkímélő módon hasznosíthat fegyveres erői fejlesztésében, a közös biztonsági kockázatok és veszélyek kezelésében;
- ❖ Az értekezés utolsó fejezetében részletezett magyar–orosz haditechnikai együttműködés eddigi eredményei és felvázolt jövőbeni lehetséges területei támpontul szolgálhatnak az MH haditechnikai fejlesztésében döntés-előkészítő vagy döntéshozó szereppel bírók számára. Az MH hadfelszerelési beszerzési terveihez kapcsolódó ajánlásaim (a hagyományos fegyverzetekhez tartozó konkrét haditechnikai kategóriák megnevezése) a nemzetközi fegyverkereskedelem tendenciáinak elemzésén alapulnak, amelyek kellő referenciát jelenthetnek a döntéshozók – szakértők – számára;
- ❖ Az értekezésben közzé tett diagramok, táblázatok és térképvázlatok értékelésem szerint hiteles érvanyagként szolgálhatnak az Oroszország témakörrel foglalkozó szakértők és kutatók számára;
- ❖ Véleményem szerint az értekezést hasznosan lehet beilleszteni a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem különböző tanszékein az oktatási és képzési programokba. A polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok Oroszország biztonság- és védelempolitikájával foglalkozó szakemberei is érdeklődéssel forgathatják értekezésem, hasznos vagy megerősítő információval, adatokkal és forrásokkal segítve mindennapi munkájukat.

A TOVÁBBI KUTATÁSOK LEHETSÉGES IRÁNYAI

Az orosz hadiipar értekezésemben megfogalmazott fejlődési irányának figyelemmel kísérése értékelésem szerint választ adhat az orosz fegyveres erők átfegyverzésének ütemére, képességeinek alakulására és a NATO-val való együttműködésének minőségére. Az oroszországi vezetés által a HIK megreformálására mozgósított hatalmas anyagi és intellektuális források feltételezhetően már középtávon is minőségi változásokat hoznak az általuk előállított haditechnikai és fegyverzeti eszközökben. Az orosz fegyverek hagyományos felvevő piaca Kína és India, Délkelet-Ázsia, Észak-Afrika és Venezuela, amelyek fejlett haditechnikával való ellátását az orosz fél – a globális-regionális biztonság és stabilitás megőrzése, illetve saját biztonsága érdekében is – meghatározott keretek közé kell, hogy szorítsa. Az Oroszországi Föderáció gazdasági-politikai és biztonsági-katonai érdekeinek harmonikus összhangban tartása fokozott felelősséget ró a nagyhatalmi státuszának visszaszerzésén és megerősítésén munkálkodó orosz politikai elitre. Ezen folyamatoknak értékelése, elemzése további folyamatos kutatások önálló témájává nőheti ki magát.

Értekezésem utolsó soraiban **köszönetemet** kívánom megfogalmazni mindazoknak, akik bátorítottak az értekezés címéhez kapcsolódó ismereteim és tapasztalataim jelen formában történő összegzésére, valamint észrevételeikkel és javaslataikkal segítettek tudományos munkámat. Köszönöm tanárainknak, barátainknak és kollégáimnak, hogy vitáztak velem, véleményüket írásaimról őszintén elmondták, és tudásukkal palléroztak. Nemkülönben köszönettel tartozom azoknak is, akik a vállalt feladatomban ismeretemben szorítottak nekem, ötleteket adtak és pozitív életérzésükkel segítettek a tanulás, az értekezés írásának nehezebb szakaszain túllendülni, vagy egyszerűen csak megértéssel kezelték botladozásaimat, útkereséseimet a tudomány végtelen világában. Hálás vagyok előljáróimnak, hogy általános és speciális katonai ismereteim megszerzése, majd hasznosítása céljából közel 14 évet a Szovjetunióban, illetve Oroszországban tölthettem el, így közvetlen szemtanúja lehettem sorsfordító történelmi eseményeknek, történéseknek. Hacsak részben is, de átélhettem az orosz társadalom átalakulásának nehézségeit és megérthettem a sajátos orosz gondolkodásmódból, nemzeti öntudatból eredeztethető döntések lényegét, mögöttes tartalmát.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

1. Adomeit Hannes: *Russlands Militaer- und Sicherheitspolitik unter Putin und Medwedjew.* ÖMZ (Österreichische Militaerzeitschrift) 2009/3. szám, 283. o., 287-288. o.
2. Barabanov Mihail: *Prodavec sztal pokupatyelem, Rosszija sztanovitszja krupnyejsim importyorom vooruzsenyj.* – megjelent <http://nvo.ng.ru/concepts/2010-06-11/7import.html> – letöltve 2011.01.04.
3. Borsányi András: *A magyar haderőreform vége.* Megjelent: Népszabadság 2002. 01. 31.
4. Business Monitor International: *Russia Defence and Security Report Q2 2010*
5. Centr Analiza Sztratégij i Technologij (CAST)
Kutatóközpont folyóiratának „Moscow Defense Brief” különböző számai
6. Dr. Deák János vezérezredes – Dr. Szternák György ezredes:
Az orosz geopolitikai gondolkodás megváltozásának tükröződése az új katonai doktrína tervezetében – Felderítő Szemle 2007/2. szám, 9. o.
7. Denisov A.: *Military-technical cooperation between Russia and foreign countries*
<http://fstvs.gov.ru> – letöltve 2006. 11. 28.
8. Fartisev V.I.: *Poszlednyij sansz Putyina – Szugyba Rossziji v 21. veke.*
Moszkva „Vecse” Könyvkiadó ISBN 5-9533-0223-1, 2004. 257. o.
9. Fejezetek Oroszország Katonai Stratégiájának történetéből (Tanulmánykötet),
a mű eredeti címe: *Isztorija Vojennoj Sztrategiji Rossziji* – ZMNE, Budapest 2004.
10. Garavszkij Andrej: *Ki kicsoda a védelmi iparban?*
letöltve: Krasznaja Zvezda internetes oldaláról <http://www.redstar.ru> – 2003. 07. 19.
11. Gorenburg Dmitry: *Russia’s new military Doctrine: An exercise in public relations.*
<http://russiamil.wordpress.com/2010/02/08/russias-new-military-doctrine-fairly-innocuous/>.
12. Kaszjanova A.: *Russia: Still open to the West?*
Evolution of the State Identity in the foreing policy a security discourse.
Europe-Asia Studies, 2001. 53/6. szám, 828. o.
13. Kern Tamás: *A magyar honvédelem központi finanszírozása a 2010. évi költségvetésben.*
Nemzet és Biztonság folyóirat 2009. december 76–84. o.
14. Klein Margerete: *Russlands Militaerpotential zwischen Grossmachtanspruch und Wirklichkeit.* SWP-Studie Berlin, 2009. október, 26. o.
15. Krasznaja Zvezda katonai napilap: *Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Koncepciója.* 1997. december 27. szám.
16. Kunos Bálint: *A haderőreform haditechnikai aspektusai.* Hadtudomány 2000. X/3. szám.

17. Manyilov V.L.: *Vojennaja Bezopasznoszty Rossziji*.
Moszkva Probel könyvkiadó 2000. 165. o.
18. Mironovics G.: *Geopolityika i Bezopasznoszty Rossziji*.
Kraszna Zvezda, 1999. július 30. és 31.
19. Dr. Nanovszky György (szerk.): *Oroszország. Tények és Adatok 1995*.
Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány
20. Nemzet és Biztonság folyóirat: *Merre tovább Oroszország?*
Beszélgetés Sz. Bíró Zoltán történésszel, 2010. áprilisi szám 63–65. o.
21. Neumann Iver B.: *When Did Russia Become a Great Power?*
Realist, Constructivist and Post-Structuralist Answers – letöltve
http://allacademic.com/meta/p179679_index.html. – 2007. 06. 21.
22. Nikolajcsuk A.I.: *On military-technical cooperation of the Russian Federation
with foreign countries*.
Szakértői elemzés a <http://globalsecurity.com/> - letöltve 2006.11. 22.
23. Nopens Patrick: *A New Security Architecture for Europe? Russian Proposal and Western
Reactions*. EGDMONT Royal Institute for International Relations Security Policy Brief
2009. november, 4. o.
24. Novaja Politika folyóirat: *Russia: Military-Industrial Complex falling
Behind Production of High-Tech Arms* 2009. 09. 30.
25. Litovkin Viktor: *Russian arms export breaks records*. – RIA Novosti, 2007. 03. 06.
26. Litovkin Viktor: *NATO, marriage of convenience*. – RIA Novosti, 2006. 11. 24.
27. Ludvig Zsuzsa: *Magyarország FÁK-stratégiája, különös tekintettel Oroszországra,
Ukrajnára és Kazahsztánra*. Miniszterelnöki Hivatal – Magyar Tudományos Akadémia:
Stratégiai Kutatások 2007-2008 Kutatási jelentések, Budapest, 2008. 235–262. o.
28. Lynch A.C.: *The realism of Russia's Foreign Policy*
Europe-Asia Studies, 2001. 53/1. szám, 27. o.
29. Országgyűlés „Gripen” Vizsgáló Bizottságának jelentése – *A MiG–29 típusú
vadászipülőgépekkel kapcsolatos megállapítások*. 31. o.
<https://hirkozpont.magyarorszag.hu/hatteranyagok/gripen20071109> –
letöltve 2008. 03. 18.
30. Poronyina Ljuba: *Vojennij export i goszzakaz*. Defense News 2003. 01. 20.
31. Preiss Frank: *Der taumelnde Riese* – <http://www.sicherheitspolitik-dss.de/> –
letöltve 2010. 12. 03.
32. Puhov Ruszlan: *Az orosz védelmi ipar: Itt a vége?*
Tanulmány, megjelent az „Export Vooruzsenij” folyóirat 2003/2. számában

33. Puhov Ruszlan – Makienko Konstantin: Interjú 2003.10.17.,
megjelent az „Export Vooruzsenij” folyóiratban 2003/2. szám
34. Rogov: Sz.: *Nuzsna-li Rossziji szvoja Polityika Nacionalnoj Bezopasznosztyi?*
Nyezaviszimaja Gazeta, 1992. 03.06. 2. o.
35. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook 2009 –
Oxford University Press 2009.
36. Dr. Sokov Nikolai: *The Russian Ministry of Defense’s 2003 Policy Paper*
<http://nti.org/> – letöltve 2006. 03. 20.
37. Sztjepasin Sz. V.: *Vojenno-tehnyicseszkoje szotrudnyicsesztvo Rossziji na rubezse vekov.*
Finanszovij kontrol könyvkiadó, Moszkva, 2002. 24-33. o.
38. Dr. Tamás Pál: *Az új moszkvai tandem: az orosz hatalom szerkezetéről*
Miniszterelnöki Hivatal – Magyar Tudományos Akadémia:
Stratégiai Kutatások 2007-2008 Kutatási jelentések, Budapest, 2008. 273-286. o.
39. Tóth István: *Oroszország energiapolitikája a 21. században.*
ZMNE Szakdolgozat/2009. 4. és 5. o.
40. Tóth István mk.ezds.: *Oroszország biztonságpolitikai koncepciójának változásai*
1992-től napjainkig. – Felderítő Szemle 2006/1. szám, 21. o.
41. Tömböl László mk.vezds.: *A Magyar Honvédség képességei fejlesztésének főbb irányai az*
NKS tükrében. – Felderítő Szemle 2009/2. szám, 14. o.
42. Tömösváry Zsigmond – Dr. Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*
Honvéd Kiadó. Budapest, 1999. 17. o.
43. Dr. Tömösváry Zsigmond: *A NATO és Oroszország kapcsolatai, e kapcsolatok hatása*
Közép-Európa, s benne Magyarország biztonságára. Doktori (PhD) értekezés 2003.
44. Tsypkin Mikhail: *Russian politics, policy-making and American missile defence.*
International Affairs 85 sz., 2009/4. sz. 783. o.
45. Turák–Fodor–Nógrádi–Király: *A védelemgazdaságtan makrofolyamatai.* – Tankönyv
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Védelemgazdasági Tanszék –
Budapest, 2003. 34. o.
46. Dr. Ungvár Gyula nyá.mk.vörgy.: *A Magyar Honvédség fegyverzeti és technikai*
Eszközrendszereinek fejlesztési és korszerűsítési lehetőségei.
Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1992. 89. o.
47. Vojennaja Misl, Szpecialnij vipuszk,folyóirat: *Osznovi Vojennoj Doktrini Rossziji.*
1992. május 19.
48. Wallace Andrew: *Russia’s military industrial complex struggles to modernize*
Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy XVI. évf. 3. szám.

Internetforrások:

- <http://www.imf.org/>
 - <http://www.cbr.ru/>
 - <http://www.swp-berlin.org/>
 - <http://www.index.hu/>
 - <http://english.pravda.ru/>
 - <http://www.worldbank.org/>
 - <http://mfa.gov.hu/kum/hu/>
 - <http://scrf.gov.ru/>
 - <http://eng.kremlin.ru/>
 - <http://www.ng.ru/>
 - <http://www.hm.gov.hu/>
 - <http://www.mapcruzin.com/>
 - <http://www.premier.gov.ru/>
 - <http://www.globalsecurity.org/>
 - <http://www.spacewar.com/>

 - <http://bearrising.blogspot.com/>
 - <http://english.ruvr.ru/>
 - <http://www.redstar.ru/>

 - <http://warfare.ru/>
 - <http://www.en.rian.ru/>
 - <http://www.uralarms.ru/>

 - <http://nti.org/>
 - <http://www.global-military.com/>
 - <http://www.nato-russia-council.info/>
 - <http://www.rferl.org/>

 - <http://itar-tass.ru/>
 - <http://milparade.com/>

 - <http://strategicstudies.org/>

 - <http://nol.hu/>
 - <http://www.defencemirror.hu>
- Nemzetközi Valutaalap (IMF) honlapja
 - Orosz Központ Bank honlapja
 - Sicherheit-Wirtschaft-Politik Kutatóintézet honlapja
 - Index hírügynökség
 - Pravda napilap angol nyelvű honlapja
 - Világbank honlapja
 - MK Külügyminisztérium honlapja
 - OF Nemzetbiztonsági Tanács honlapja
 - OF elnöki adminisztráció honlapja
 - Nyezaviszimaja Gazeta orosz napilap honlapja
 - MK Honvédelmi minisztérium honlapja
 - Nemzetközi Térképtár on-line
 - OF miniszterelnök honlapja
 - Military News and Military Information on-line
 - Free Space, Earth, Energy and Military Newsletters on-line hírek
 - Russian military and related economic news
 - Oroszország Hangja (Voice of Russia) honlapja
 - Krasznaja Zvezda, az orosz VM napilapjának on-line honlapja
 - Orosz Katonai Információs honlap
 - RIA Novosti hírügynökség honlapja
 - Military Education Research Library Network honlapja
 - Nuclear Threat Initiative alapítvány honlapja
 - Global Military News and Report
 - NATO-Oroszország Tanács hivatalos honlapja
 - A Szabad Európa Rádió és Szabadság Rádió közös honlapja
 - ITAR-TASSZ orosz hírügynökség honlapja
 - orosz HIK katonai „Military Parade” folyóiratának honlapja
 - International Strategic Studies Association (ISSA) honlapja
 - Népszabadság napilap honlapja
 - a Honvédelmi Minisztérium angol nyelvű honlapja

A diagramok, táblázatok és térképvázlatok jegyzéke:

Diagramok

1. sz. diagram	Az orosz GDP alakulása 2000–2011	10. oldal
2. sz. diagram	Orosz katonai kiadások (mrd. USD)	10. oldal
3. sz. diagram	Orosz katonai kiadások a GDP %-ában	10. oldal
4. sz. diagram	A HIK Top-20 vállalat hadiipari termelésének megoszlása a meghatározó termékek szerint (2003–2007)	68. oldal
5. sz. diagram	Az export és állami megrendelések arányai 2005–2007	69. oldal
6. sz. diagram	Orosz fegyverexport 1998–2009	76. oldal
7. sz. diagram	Az orosz fegyverexport strukturális mutatói (2003, 2007, 2009)	78. oldal
8. sz. diagram	Az orosz HIK rendelésállománya (mrd. USD) (megkötött szerződések alapján)	80. oldal
9. sz. diagram	Orosz fegyverexport (országok) 2009	81. oldal
10. sz. diagram	A 2009-ben megkötött fegyverexport-szerződések termékszerkezete	82. oldal
11. sz. diagram	Megkötött fegyverszállítási szerződések országokénti bontásban 2009	83. oldal
12. sz. diagram	A HM költségvetésének alakulása 2004–2010 között az ÁSZ jelentése alapján	105. oldal

Táblázatok

1. sz. táblázat	Az orosz hadiipar főbb régiói	49. oldal
2. sz. táblázat	Tulajdonosi viszonyok változása a HIK-ben	62. oldal
3. sz. táblázat	A tulajdonosi viszonyok változása az orosz védelmi iparban 2001–2002	63. oldal
4. sz. táblázat	Oroszország legnagyobb repülőeszköz-gyártó vállalatainak árbevétele 2002-ben	65. oldal

5. sz. táblázat	Az orosz hadiipari vállalatok Top-20 rangsora	67. oldal
6. sz. táblázat	Az orosz hadiipari vállalatok helyezése a nemzetközi Top-100-ban	69. oldal
7. sz. táblázat	Fegyverexport és állami megrendelések 1997–2003	71. oldal
8. sz. táblázat	Fegyverexport és állami megrendelések aránya 2005–2009	71. oldal
9. sz. táblázat	Az állami megrendelések belső szerkezete	72. oldal
10. sz. táblázat	A legnagyobb fegyverexportőr országok 2000–2009	75. oldal
11. sz. táblázat	Oroszország exportja (mrd. USD) és a fegyverexport részaránya 2006–2010	76. oldal
12. sz. táblázat	A magyar–orosz haditechnikai együttműködés forgalmi mutatói 2002–2009	110. oldal
1. sz. térképvázlat	Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete	31. oldal
2. sz. térképvázlat	A Sanghaji Együttműködési Szervezet	32. oldal
3. sz. térképvázlat	Oroszország katonai körzetei 2010	43. oldal
4. sz. térképvázlat	Oroszország főbb hadiipari régiói 1993-ban	50. oldal

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

1. *Az orosz hadiipari komplexum reformja.*
Felderítő Szemle 2005/1. szám, 120–126. o.
2. *Az Orosz Fegyveres Erők hagyományos fegyverzetének fejlesztési irányai 2012-ig.*
Felderítő Szemle 2005/2. szám, 83–89. o.
3. *Oroszország biztonságpolitikai koncepciójának változásai 1992-től napjainkig.*
Felderítő Szemle 2006/1. szám, 17–26. o.
4. *Oroszország és a NATO-tagországok haditechnikai együttműködésének tartalmi elemei.* Felderítő Szemle 2006/4. szám, 79–85. o.
5. *A magyar-orosz haditechnikai együttműködés jelene és perspektívái.*
Új Honvédségi Szemle 2007/11. szám, 22–31. o.
6. *Orosz Fegyveres Erők – Egy újabb reform küszöbén.*
Felderítő Szemle 2009/2. szám, 125–130. o.
7. *Presence and perspectives of the Hungarian-Russian military-technical cooperation.*
AARMS 2008/1 Vol. 7. pp. 143–154.
8. *NATO Training Mission – Iraq.*
MK KBH Szakmai Szemle 2008/Special Issue pp. 38–44.
9. Tudományos-szakmai konferencia:
„A NATO feladatrendszerében az elkövetkező tíz évben várható változások”.
ZMNE, Budapest, 2006. 09. 27.
Előadás: *Az Iraki Hadsereg tisztjeinek felkészítéséről.*
Megjelent: *Hadtudomány* 2006/4. szám, Második Szekció 6. előadás

ELŐADÁSOK, KONFERENCIÁK

- ❖ Előadás az MK KBH kijelölt állománya részére:
„Az MK KFH szervezeti felépítése, helye, szerepe, feladatai a Magyar Köztársaság biztonságának védelmében” – 2005. november 16.

- ❖ Előadás a Budapesti Corvinus Egyetemen
„A modern Oroszország biztonságpolitikai kérdéseiről” – 2005. november 26.

- ❖ Tudományos-szakmai konferencia:
„A NATO feladatrendszerében az elkövetkező tíz évben várható változások”.
ZMNE Második Szekció 6. előadás, Budapest, 2006. 09. 27.
Előadás: *Az Iraki Hadsereg tisztjeinek felkészítéséről*.

- ❖ Előadás az ürömi Szent György plébánia „Ürömi Találkozások” előadássorozata
keretében: *„Együttélésre ítélve – Az izraeli-palesztin konfliktus gyökerei”*.
Üröm, 2009. április 18.